

Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles

Big 4-accountantsorganisaties

25 september 2014

Autoriteit Financiële Markten

De AFM bevordert eerlijke en transparante financiële markten. Wij zijn de onafhankelijke gedragstoezichthouder op de markten van sparen, lenen, beleggen en verzekeren. De AFM bevordert zorgvuldige financiële dienstverlening aan consumenten en ziet toe op een eerlijke en efficiënte werking van kapitaalmarkten. Ons streven is het vertrouwen van consumenten en bedrijven in de financiële markten te versterken, ook internationaal. Op deze manier draagt de AFM bij aan de welvaart en de economische reputatie van Nederland.

Contact

Meer informatie over het toezicht op accountantsorganisaties vindt u op de website van de AFM (www.afm.nl) onder Professionals > Accountantsorganisaties. Hebt u naar aanleiding van dit rapport specifieke vragen? Stuur dan een e-mail naar wta@afm.nl, een brief naar Autoriteit Financiële Markten, t.a.v. Toezicht | Kwaliteit Accountantscontrole & Verslaggeving, Postbus 11723, 1001 GS Amsterdam, of bel naar (020) 797 2000.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Samenvatting	6
3	Context en actuele ontwikkelingen	14
	3.1 <i>Belang van controle</i>	14
	3.2 <i>Transparantie door nieuwe controleverklaring en optreden in ava's</i>	15
	3.3 <i>Actualiteiten in wet- en regelgeving</i>	15
	3.4 <i>Toezicht door de AFM</i>	18
	3.5 <i>Internationaal perspectief</i>	19
4	Uitkomsten van het onderzoek	22
	4.1 <i>Conclusies van de AFM over de kwaliteit van wettelijke controles</i>	22
	4.2 <i>Vergelijking met vorig onderzoek</i>	24
	4.3 <i>Generieke tekortkomingen</i>	25
	4.4 <i>Kenmerken van 'onvoldoende' wettelijke controles</i>	32
	4.5 <i>Oorzakenanalyse en verbetermaatregelen</i>	37
5	Aanbevelingen van de AFM	43
	5.1 <i>Systeem met prikkels en waarborgen</i>	43
	5.2 <i>Aanbevelingen van de AFM</i>	56
	5.3 <i>Opvolging door de AFM</i>	62
6	Kantoor specifieke bevindingen en conclusies	63
	6.1 <i>Beschrijving van het onderzoek</i>	63
	6.2 <i>Deloitte Accountants B.V. (Deloitte)</i>	69
	6.3 <i>Ernst & Young Accountants LLP (EY)</i>	82
	6.4 <i>KPMG Accountants N.V. (KPMG)</i>	96
	6.5 <i>PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (PwC)</i>	108
	Bijlage 1: Kwaliteitsmaatregelen genomen door Big 4-accountantsorganisaties 2009-2012	116
	Bijlage 2: Kwaliteitsmaatregelen aangekondigd door Big 4-accountantsorganisaties	118
	Bijlage 3: Gebruikte afkortingen	122

1 Inleiding

In de periode april 2013 tot en met juli 2014 heeft de Autoriteit Financiële Markten (AFM) reguliere onderzoeken uitgevoerd bij de vier grootste accountantsorganisaties in Nederland (de Big 4-accountantsorganisaties): Deloitte Accountants B.V. (Deloitte), Ernst & Young Accountants LLP (EY), KPMG Accountants N.V. (KPMG) en PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (PwC). De Big 4-accountantsorganisaties beschikken over een vergunning van de AFM om wettelijke controles te verrichten bij zowel organisaties van openbaar belang (OOB's) als bij overige ondernemingen en instellingen (niet-OOB's).¹ De Big 4-accountantsorganisaties verrichten in totaal circa 90 procent van alle wettelijke controles bij OOB's in Nederland en de helft van alle wettelijke controles bij niet-OOB's. De Big 4-accountantsorganisaties nemen circa 76 procent van de totale omzet voor hun rekening die Nederlandse accountantsorganisaties behalen met het verrichten van wettelijke controles.

Het toezicht van de AFM op accountantsorganisaties is erop gericht de kwaliteit van wettelijke controles te verhogen en duurzaam te waarborgen. Het doel van de reguliere onderzoeken was te beoordelen wat de kwaliteit is van de wettelijke controles die deze Big 4-accountantsorganisaties hebben verricht en te beoordelen of de maatregelen van de accountantsorganisaties ervoor hebben gezorgd dat die kwaliteit is gewaarborgd. Verder heeft de AFM inzicht verkregen in de oorzaken die volgens de Big 4-accountantsorganisaties ten grondslag liggen aan voorkomende tekortkomingen en in de maatregelen die de Big 4-accountantsorganisaties zelf van plan zijn te nemen.

In september 2010 heeft de AFM een rapport gepubliceerd over de eerste reguliere onderzoeken die zij had uitgevoerd bij de Big 4-accountantsorganisaties in de periode 2009-2010. De reguliere onderzoeken in 2013-2014 betreffen een zogenoemde één-meting: door opnieuw onderzoek te doen naar de kwaliteit van wettelijke controles verricht door Big 4-accountantsorganisaties kan de AFM beoordelen of en in hoeverre de verbetermaatregelen die zijn genomen in de tussenliggende periode het beoogde effect hebben gehad.

In dit rapport doet de AFM verslag van de reguliere onderzoeken bij de Big 4-accountantsorganisaties. Sinds 1 januari 2014 kan de AFM de voornaamste bevindingen en conclusies van toezichtonderzoeken bij accountantsorganisaties openbaar maken, met dien verstande dat die bevindingen en conclusies niet herleidbaar mogen zijn tot andere personen dan de betrokken accountantsorganisaties. Het doel van de openbaarmaking van kantoor specifieke bevindingen en conclusies is de transparantie over de kwaliteit van individuele accountantsorganisaties te bevorderen. Met deze kantoor specifieke bevindingen en

¹ Een wettelijke controle is een controle van een financiële verantwoording van een onderneming ten behoeve van het maatschappelijk verkeer die in de Wta specifiek als wettelijke controle is aangemerkt. Het gaat dan bijvoorbeeld om de controles van jaarrekeningen van middelgrote en grote vennootschappen, gemeentes, provincies en diverse financiële ondernemingen. Hierbij wordt een onderscheid tussen wettelijke controles bij zogenoemde OOB's en overige ondernemingen en instellingen (niet-OOB's). OOB's zijn beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeraars.

conclusies kunnen gebruikers van financiële verantwoordingen, zoals beleggers en crediteuren, in ieder geval zien hoe de betreffende accountantsorganisaties zich tot elkaar verhouden waar het gaat om de mate waarin zij voldoen aan de toepasselijke normen. Ook voor raden van commissarissen, en auditcommissies in het bijzonder, kan deze kantoor specifieke informatie bruikbaar zijn voor hun rol bij de selectie en de evaluatie van de accountant.

Dit rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 bevat een samenvatting van het rapport. Hoofdstuk 3 beschrijft de relevante context en actuele ontwikkelingen in de accountantssector. Hoofdstuk 4 bevat de uitkomsten van het onderzoek en hoofdstuk 5 beschrijft de aanbevelingen en beschouwingen van de AFM op de kwaliteit van wettelijke controles en de waarborging daarvan. Hoofdstuk 6 bevat een uiteenzetting van de doelstelling, de reikwijdte en het verloop van de uitgevoerde onderzoeken bij de Big 4-accountantsorganisaties en de voornaamste bevindingen en conclusies per Big 4-accountantsorganisatie. Hierbij zijn tevens de reacties gevoegd van deze organisaties op de bevindingen en conclusies van de AFM.

Overal waar in dit rapport wordt gesproken over de externe accountant, wordt deze aangeduid als 'hij', waarvoor uiteraard ook 'zij' kan worden gelezen.

Bijlage 3 bevat een overzicht van afkortingen die in dit rapport worden gebruikt.

2 Samenvatting

In de periode april 2013 tot en met juli 2014 heeft de AFM reguliere onderzoeken uitgevoerd bij de vier grootste accountantsorganisaties in Nederland (de Big 4-accountantsorganisaties): Deloitte, EY, KPMG en PwC. Het doel van deze reguliere onderzoeken was te beoordelen wat de kwaliteit is van de wettelijke controles die deze Big 4-accountantsorganisaties hebben verricht en te beoordelen of de maatregelen van de accountantsorganisatie ervoor hebben gezorgd dat die kwaliteit is gewaarborgd. Verder heeft de AFM inzicht verkregen in de oorzaken die volgens de Big 4-accountantsorganisaties ten grondslag liggen aan voorkomende tekortkomingen en in de maatregelen die de Big 4-accountantsorganisaties zelf van plan zijn te nemen. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek heeft de AFM aanbevelingen geformuleerd.

Uitkomsten van het onderzoek

De AFM heeft beoordeeld of de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel te onderbouwen en daarmee de vakbekwaamheidsregels heeft nageleefd. De AFM heeft zich in haar onderzoek gericht op materiële onderdelen van de controle. Als de externe accountant voor een dergelijk materieel onderdeel geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen, dan heeft hij ook geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. In dat geval kwalificeert de AFM de uitvoering van de wettelijke controle als 'onvoldoende'.

De AFM heeft bij alle vier de Big 4-accountantsorganisaties tien wettelijke controles beoordeeld met betrekking tot het boekjaar 2012, waarbij de controleverklaringen grotendeels zijn afgegeven in 2013. Daarvan heeft de AFM er een aantal aangemerkt als 'onvoldoende'. Dit aantal 'onvoldoende' wettelijke controles bedraagt vier bij Deloitte, drie bij EY, zeven bij KPMG en vier bij PwC. In deze wettelijke controles hebben de externe accountants naar het oordeel van de AFM geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om hun oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. In totaal heeft de AFM de kwaliteit van achttien van de veertig (45 procent) beoordeelde wettelijke controles als 'onvoldoende' aangemerkt. Voor de overige 55 procent van de beoordeelde wettelijke controles heeft de AFM niet geconcludeerd dat deze 'onvoldoende' zijn.

Een 'onvoldoende' uitgevoerde wettelijke controle betekent overigens niet dat ook per definitie de gecontroleerde jaarrekening onjuist is. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van de gecontroleerde jaarrekeningen en velt daarover dus ook geen oordeel. De Big 4-accountantsorganisaties zijn nagegaan welke consequenties de kwalificatie van de wettelijke controle als 'onvoldoende' door de AFM heeft voor de controleverklaringen die zijn afgegeven en hebben geconcludeerd dat de eerder afgegeven controleverklaringen geen aanpassingen behoeven. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van deze conclusies. De meest voorkomende tekortkomingen hebben betrekking op de systeemgerichte

werkzaamheden, de gegevensgerichte werkzaamheden en de kritische evaluatie door de externe accountant van verkregen controle-informatie. Het betreft in de meeste gevallen een combinatie van verschillende tekortkomingen.

De AFM heeft in 2010 in de definitieve onderzoeksrapporten geconcludeerd dat de externe accountants gemiddeld in 52 procent van de beoordeelde wettelijke controles geen voldoende en geen geschikte controle-informatie hebben verkregen. In de afgelopen jaren, mede naar aanleiding van het toezicht van de AFM, hebben de Big 4-accountantsorganisaties uiteenlopende maatregelen genomen gericht op het waarborgen van de kwaliteit van wettelijke controles. Nu, in 2014, concludeert de AFM dat in 45 procent van de beoordeelde wettelijke controles geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen. Zonder afbreuk te doen aan de inspanningen die de Big 4-accountantsorganisaties in de afgelopen jaren hebben geleverd, hebben zij met de genomen maatregelen niet het gewenste resultaat bereikt. De AFM heeft geconstateerd dat in meerdere wettelijke controles de desbetreffende externe accountants de vakbekwaamheidsregels niet of onvoldoende hebben nageleefd bij de uitvoering van die wettelijke controles. De maatregelen die de accountantsorganisaties hebben genomen om de kwaliteit van die wettelijke controles te waarborgen, hebben dit niet voorkomen. De AFM concludeert op basis van het onderzoek dat de kwaliteit van de wettelijke controles uitgevoerd door de Big 4-accountantsorganisaties ten opzichte van 2010 gemiddeld slechts licht is toegenomen. Het aantal wettelijke controles dat als 'onvoldoende' is aangemerkt, is naar het oordeel van de AFM echter nog steeds te hoog. De AFM sluit de inzet van formele handhavinginstrumenten dan ook niet uit.

In dit rapport maakt de AFM voor het eerst de voornaamste bevindingen en conclusies van toezichtonderzoeken per individuele accountantsorganisatie openbaar. Het doel van de openbaarmaking van kantoor specifieke bevindingen en conclusies is de transparantie over de kwaliteit van individuele accountantsorganisaties te bevorderen. Met deze kantoor specifieke bevindingen en conclusies kunnen gebruikers van financiële verantwoordingen, zoals beleggers en crediteuren, in ieder geval zien hoe de betreffende accountantsorganisaties zich tot elkaar verhouden waar het gaat om de mate waarin zij voldoen aan de toepasselijke normen. Ook voor raden van commissarissen, en auditcommissies in het bijzonder, kan deze kantoor specifieke informatie bruikbaar zijn voor hun rol bij de selectie en de evaluatie van de accountant.

Oorzaken en verbetermaatregelen

Op verzoek van de AFM hebben de Big 4-accountantsorganisaties per onderzochte wettelijke controle de oorzaken geïnventariseerd die volgens hen ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen. Verder hebben de Big 4-accountantsorganisaties de maatregelen beschreven die zij naar aanleiding van dit onderzoek zullen nemen.

De AFM constateert dat de oorzaken die de Big 4-accountantsorganisaties hebben geïdentificeerd uiteenlopend zijn en dat de diepgang onderling verschilt. De AFM

beschouwt dan ook meerdere van de door de Big 4-accountantsorganisaties genoemde oorzaken vooral als symptomen. De dieperliggende feitelijke oorzaken van het feit dat de kwaliteit van wettelijke controles nog niet in continuïteit is gewaarborgd, zijn vooralsnog niet volledig inzichtelijk.

Mede op basis van de tussentijds besproken uitkomsten van het onderzoek van de AFM en de uitgevoerde oorzakenanalyse hebben de Big 4-accountantsorganisaties bij de AFM maatregelen op organisatieniveau aangekondigd om geconstateerde tekortkomingen te herstellen en om de kwaliteit van wettelijke controles in de toekomst te waarborgen. De AFM constateert dat de maatregelen die de Big 4-accountantsorganisaties bij de AFM hebben aangekondigd in opzet talrijker, omvattender en verstrekkender zijn dan de maatregelen die zij naar aanleiding van het vorige reguliere onderzoek hebben genomen. De aangekondigde maatregelen zijn in aantal en verscheidenheid in belangrijke mate geconcentreerd op het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisatie. Hier is naar de mening van de AFM inderdaad verbetering mogelijk en nodig om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen. Ook op andere aspecten hebben de Big 4-accountantsorganisaties maatregelen aangekondigd, zoals de cultuur, het bestuur, het interne toezicht en de relatie met de omgeving. De mate waarin zij concreet vorm en inhoud hebben gegeven aan de maatregelen voor deze aspecten verschilt tussen de Big 4-accountantsorganisaties.

De NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep' publiceert op 25 september 2014, gelijktijdig met de publicatie van dit rapport van de AFM, zijn analyse en voorstellen voor mogelijke maatregelen gericht op het herwinnen van vertrouwen door transparante borging van kwaliteit en onafhankelijkheid. Naar verwachting zullen de Big 4-accountantsorganisaties de door hen bij de AFM aangekondigde maatregelen verder vorm en inhoud geven en zo nodig aanvullen aan de hand van de sectorbrede analyse. Of het totale pakket aan maatregelen van de Big 4-accountantsorganisaties voldoende effectief zal zijn, zal moeten blijken. In hoeverre de maatregelen tekortkomingen in de toekomst voorkomen en de inherente prikkels² in het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd wegnemen, hangt namelijk in belangrijke mate af van de voortvarendheid en doortastendheid waarmee de Big 4-accountantsorganisaties deze maatregelen implementeren.

Aanbevelingen van de AFM

Op basis van de uitkomsten van haar onderzoek, doet de AFM twee aanbevelingen aan de Big 4-accountantsorganisaties met betrekking tot:

1. het implementeren van de door hen aangekondigde maatregelen; en
2. het verdiepen van hun oorzakenanalyses.

² Voor een nadere beschouwing van de inherente prikkels in het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd, zie paragraaf 5.1.1.

Vervolgens adviseert de AFM de wetgever om de wetgeving op een aantal onderwerpen aan te vullen.

Implementeren van aangekondigde maatregelen

De AFM doet de Big 4-accountantsorganisaties de aanbeveling de door hen aangekondigde maatregelen, inclusief de te verwachten aanvullingen naar aanleiding van de voorstellen van de NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep', voortvarend en doortastend te implementeren en daarbij steeds het publiek belang van de wettelijke controle centraal te stellen, boven andere belangen. De AFM doet de Big 4-accountantsorganisaties daarbij ook de aanbeveling om zowel bij het nader vorm en inhoud geven aan de maatregelen als bij de implementatie daarvan in het bijzonder aandacht en prioriteit te geven aan de volgende onderwerpen, individueel en vooral ook in onderlinge samenhang:

- *Versterken van de governance*

De AFM verwacht dat maatregelen alleen voldoende effectief kunnen zijn als de Big 4-accountantsorganisaties gelijktijdig met andere maatregelen hun governance versterken. Bij het versterken van de governance dienen volgens de AFM in het bijzonder de volgende punten te worden geadresseerd:

- Het versterken van de governance van de Big 4-accountantsorganisaties dient betrekking te hebben op zowel (i) het bestuur van de accountantsorganisatie, als op (ii) het bestuur van de Nederlandse netwerkorganisatie en (iii) het interne toezichtsorgaan (bijvoorbeeld een raad van commissarissen en, of als onderdeel daarvan, de Commissie Publiek Belang).
- Het versterken van het bestuur, onder andere met betrekking tot:
 - Het hebben van de juiste 'toon aan de top' en het invullen van de voorbeeldfunctie van het bestuur bepaalt mede de kwaliteitsgerichte cultuur van de organisatie waarin het publiek belang centraal staat.
 - Het hebben van een strategische visie op de doelstellingen van de organisatie en hoe die kunnen worden bereikt, inzicht in de belangrijkste kritische prestatie-indicatoren aangaande kwaliteit om 'in control' te zijn, en voldoende autoriteit om effectief beleid te maken en uit te voeren, en maatregelen te nemen.
 - Het ervoor zorgen dat de leden van het bestuur voldoende tijd, kennis en bestuurlijke ervaring hebben en daarmee als collectief geschikt zijn. Kandidaten met geschikte bestuurlijke ervaring kunnen vanzelfsprekend ook van buiten de organisatie worden aangetrokken.
- Het versterken van het interne toezicht op het bestuur van de accountantsorganisatie en de netwerkorganisatie, onder andere met betrekking tot:
 - Het instellen van een raad van commissarissen (rvc), voor zover zij dit nog niet hebben gedaan, op het hoogste niveau.

- Het voortdurend bijhouden, actualiseren en waar nodig uitbreiden van de kennis van externe accountants en andere medewerkers van het wettelijke kwaliteitsniveau.
 - Het hierbij faciliteren en stimuleren door accountantsorganisaties van hun externe accountants en medewerkers.
 - Het ervoor zorgen dat de kwaliteitsbewakingsmaatregelen van de accountantsorganisatie, zoals de opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling (OKB) en het interne kwaliteitsonderzoek, toereikende informatie verstrekken over het behaalde kwaliteitsniveau. Op die manier kunnen deze maatregelen adequate terugkoppeling geven aan externe accountants en andere medewerkers over de door hen geleverde kwaliteit. Ook kunnen deze maatregelen afwijkingen van het vereiste kwaliteitsniveau tijdig signaleren en als zodanig kwalificeren, zodat daaraan de juiste consequenties kunnen worden verbonden.
- *Transparantie over kwaliteit vergroten*
 De AFM is van mening dat het vergroten van de transparantie over de uitvoering van wettelijke controles bijdraagt aan het verbeteren van de kwaliteit daarvan. Transparantie verkleint immers de informatieachterstand van controlecliënten, gebruikers van jaarrekeningen en belanghebbenden ten opzichte van de accountant en de accountantsorganisatie. Naar verwachting zal transparantie over kwaliteit de concurrentie op kwaliteit vergroten, in plaats van uitsluitend op prijs, en consistentie in de geleverde kwaliteit stimuleren. Bij het vergroten van de transparantie dienen volgens de AFM in het bijzonder de volgende punten te worden geadresseerd:
 - Het transparant zijn door de Big 4-accountantsorganisaties over de wijze waarop zij werken, de kwaliteit die zij leveren, en op korte termijn vooral ook over de wijze waarop zij invulling geven aan de aangekondigde verbetermaatregelen en de voortgang en de effectiviteit van de implementatie daarvan. Dit doen zij in hun transparantie- en/of jaarverslag, of in andere uitingen.
 - Het transparant zijn door de externe accountants over de controle die zij hebben uitgevoerd en de bijzonderheden die zij daarbij hebben aangetroffen, in hun uitgebreidere controleverklaring, tijdens de algemene vergadering van aandeelhouders van de controlecliënt, of in andere uitingen.
 - Het in gesprek gaan van accountantsorganisaties met raden van commissarissen, en in het bijzonder auditcommissies, van controlecliënten over de uitkomsten van onderzoeken naar de kwaliteit van wettelijke controles, waaronder de onderzoeken van de AFM. Daarmee krijgen auditcommissies meer inzicht in de kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controles dat zij kunnen gebruiken bij hun rol bij de selectie en evaluatie van de accountant.

Verdiepen van oorzakenanalyses

De AFM heeft geconstateerd dat de dieperliggende feitelijke oorzaken van het feit dat de kwaliteit van wettelijke controles nog niet in continuïteit is gewaarborgd, voornamelijk niet volledig inzichtelijk zijn. Daarom roept de AFM de Big 4-accountantsorganisaties op tot een verdere verdieping van de analyse van de oorzaken en redenen die ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen. Indien zij aanvullende oorzaken of redenen identificeren, dienen de Big 4-accountantorganisaties te evalueren of de maatregelen die zij nemen deze oorzaken of redenen afdoende adresseren en waar nodig andere of additionele maatregelen te treffen. Verder verwacht de AFM dat de Big 4-accountantsorganisaties het uitvoeren van oorzakenanalyses opnemen in hun stelsel van kwaliteitsbeheersing.

Advies aan de wetgever

De AFM ziet in de uitkomsten van het onderzoek aanleiding de wetgever te adviseren de wetgeving aan te vullen op de volgende onderwerpen:

- *Geschiktheidstoets door de AFM*
Het invoeren van een geschiktheidstoets waarbij de AFM zowel de individuele als de collectieve geschiktheid van de (mede)beleidsbepalers van de accountantsorganisatie, zijnde de bestuurders en commissarissen, beoordeelt, zal naar het oordeel van de AFM bijdragen aan de noodzakelijke betere besturing van deze organisaties.
- *Verstrekken bevindingen en conclusies door de AFM aan met governance belaste organen*
Indien de AFM de bevoegdheid krijgt haar bevindingen en conclusies rechtstreeks te verstrekken aan de met de governance van controlecliënten belaste organen, zoals raden van commissarissen en in het bijzonder auditcommissies, zal dit naar verwachting de transparantie van de kwaliteit van wettelijke controles vergroten.
- *Verplichting tot het nemen van herstel- en verbetermaatregelen*
De AFM vindt het van belang dat er een wettelijke verplichting komt voor accountantsorganisaties om in geval van geconstateerde tekortkomingen gepaste maatregelen te nemen om eventuele overtredingen naar het verleden toe te herstellen en herhaling in de toekomst te voorkomen.
- *Aanwijzen aanvullende categorieën OOB's*
Gelet op de bevindingen van de AFM met betrekking tot wettelijke controles bij verschillende niet-OOB's met een maatschappelijke functie en grote groepen belanghebbenden, adviseert de AFM de wetgever gebruik te maken van de mogelijkheid om de reikwijdte van de OOB-definitie uit te breiden, met bijvoorbeeld grote woningcorporaties, grote gemeenten, grote pensioenfondsen, grote onderwijsinstellingen, grote zorginstellingen en grote energiebedrijven. Daardoor zal de wettelijke controle van hun jaarrekening met meer waarborgen uit de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) worden omkleed, wat de kwaliteit van die controle ten goede komt.

- *Rvc verplicht stellen*

Om het interne toezicht op en de professioneel-kritische houding van het bestuur te versterken, vindt de AFM het wenselijk wanneer OOB-accountantsorganisaties verplicht worden een rvc in te stellen op het hoogste niveau. Hiervoor wordt bij voorkeur aansluiting gezocht bij het structuurregime. De leden van de rvc moeten onafhankelijk zijn van de accountantsorganisaties en de volledige bevoegdheid hebben die aan commissarissen toekomen, zoals goedkeuring aan strategische besluiten en het benoemen en ontslaan van bestuurders. De AFM vindt het van belang dat voor de invulling van de rechten en de verplichtingen die aan een rvc toekomen aansluiting wordt gezocht bij de relevante bepalingen uit de Nederlandse Corporate Governance Code en Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

Opvolging door de AFM

De AFM zal in de periode volgend op dit reguliere onderzoek de implementatie en effectieve werking van zowel de aangekondigde herstelmaatregelen op geconstateerde tekortkomingen als de toekomstgerichte verbetermaatregelen nauwgezet monitoren. Verder zal de AFM bij iedere Big 4-accountantsorganisatie nadrukkelijk nagaan of de maatregelen van die organisaties voldoende tegemoet komen aan de aanbevelingen van de AFM en met voldoende voortgang en doortastendheid worden geïmplementeerd. Een open dialoog met de Big 4-accountantsorganisaties over de verdere opvolging van dit onderzoek is daarbij noodzakelijk. Indien de voortgang of de doortastendheid van de implementatie van de aangekondigde maatregelen niet toereikend is, kan de AFM formele handhavingsinstrumenten inzetten om de benodigde voortvarende en doortastende implementatie af te dwingen.

3 Context en actuele ontwikkelingen

In dit hoofdstuk beschrijft de AFM de context en enkele actuele ontwikkelingen op het gebied van accountantscontrole en het toezicht daarop. Deze zijn relevant in de context van het onderzoek dat de AFM heeft uitgevoerd bij de Big 4-accountantsorganisaties en de bevindingen en conclusies uit dat onderzoek.

Na meerdere boekhoudschandalen waarbij het vertrouwen in het accountantsberoep is geschaad, is vanaf het begin van deze eeuw wereldwijd wet- en regelgeving aangescherpt en nieuwe wet- en regelgeving opgesteld. Ook zijn onafhankelijke publieke toezichthouders aangewezen om toe te zien op de naleving van die wet- en regelgeving.

3.1 Belang van controle

Bij het uitvoeren van een accountantscontrole vormt de verantwoordelijke externe accountant een oordeel over de vraag of de jaarrekening in alle van materieel belang zijnde opzichten is opgesteld in overeenstemming met het van toepassing zijnde stelsel voor financiële verslaggeving. De externe accountant verricht werkzaamheden die gericht zijn op het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is in de specifieke omstandigheden van de onderneming waarvan hij de jaarrekening controleert.³ Op deze controle-informatie baseert de externe accountant zijn oordeel dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat en dus een getrouw beeld geeft van het vermogen en het resultaat van de gecontroleerde onderneming. Voor de uitvoering van accountantscontroles gelden controlestandaarden met doelstellingen en vereisten die de kwaliteit van die accountantscontroles waarborgen.

De externe accountant verwoordt zijn oordeel over de gecontroleerde jaarrekening in zijn controleverklaring. Daarin verklaart hij eveneens dat zijn oordeel is gebaseerd op de controle-informatie die hij heeft verkregen met zijn controlewerkzaamheden, dat deze controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor zijn oordeel te bieden en dat hij zijn controle heeft verricht in overeenstemming met de toepasselijke wet- en regelgeving, waaronder de controlestandaarden.

De controleverklaring van een externe accountant voegt zekerheid toe aan de financiële verslaggeving en draagt bij aan het vertrouwen in die financiële verslaggeving van een grote groep gebruikers. Dit betreft zowel particulieren als organisaties. De accountantscontrole draagt daarmee bij aan het eerlijk en transparant functioneren van markten door de betrouwbaarheid en bruikbaarheid

³ *Controle-informatie is bijvoorbeeld informatie uit de financiële administratie waarop de jaarrekening is gebaseerd, of andere informatie van de controlecliënt of van derden. Voldoende en geschikte controle-informatie is noodzakelijk om het oordeel van de accountant te onderbouwen. De kwalificatie 'voldoende' ziet op de hoeveelheid controle-informatie. De kwalificatie 'geschikt' ziet op de kwaliteit van de controle-informatie. Kwaliteit wil zeggen dat de controle-informatie relevant en betrouwbaar is, zodat die informatie ook echt een onderbouwing vormt voor het oordeel van de accountant.*

van financiële rapportages te verbeteren. Externe accountants vervullen daarom een belangrijke maatschappelijke rol.

3.2 Transparantie door nieuwe controleverklaring en optreden in ava's

De International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), het orgaan dat de internationale controlestandaarden opstelt, heeft een ontwerp gemaakt voor een nieuwe controleverklaring om de communicatie door de externe accountant te verbeteren en te versterken. In deze nieuwe controleverklaring beschrijft de externe accountant de belangrijkste kernpunten voor zijn controle en onderschrijft hij expliciet de conclusies van het management over de continuïteit van de onderneming. Uit onderzoek van Eumedion blijkt dat 36 procent van de AEX-vennootschappen, 53 procent van de AMX-vennootschappen en 32 procent van de ASX-vennootschappen al een meer uitgebreide controleverklaring in de financiële verslaggeving 2013 hebben opgenomen.⁴ Het ontwerp is nog niet verplicht. In 2014 is in Nederland een pilot gestart met de nieuwe controleverklaring. De Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) zal een standaard ontwikkelen op basis van het IAASB-ontwerp en zal deze naar verwachting verplicht stellen voor boekjaar 2014 voor alle Nederlandse beursfondsen.

De Vereniging van Effectenbezitters (VEB) heeft begin 2013 de grootste accountantsorganisaties en de NBA opgeroepen in de aandeelhoudersvergaderingen meer uitleg te geven over de accountantscontrole. Uit onderzoek van de NBA blijkt dat deze oproep navolging heeft gekregen.⁵ Uit het onderzoek blijkt dat in meer dan de helft van de ava's de accountant een presentatie heeft verzorgd en een nadere toelichting heeft gegeven. Een belangrijk verbeterpunt is dat deze presentaties vaak algemeen van inhoud waren en slechts beperkt ondernemingsspecifieke informatie gaven.

3.3 Actualiteiten in wet- en regelgeving

De accountancysector heeft te maken met recent in werking getreden nationale wet- en (beroeps)regelgeving, nieuwe Europese regelgeving die vanaf 2016 in Nederland van toepassing zal zijn en actuele politieke discussies over nadere aanscherping van wetgeving. Duidelijke en handhaafbare wet- en regelgeving dragen bij aan het terugwinnen van het vertrouwen in het accountantsberoep.

Nieuwe wetgeving en beroepsregelgeving

Met de inwerkingtreding per 1 januari 2013 van de Wet op het accountantsberoep (Wab) zijn twee belangrijke nieuwe bepalingen opgenomen in de Wta die beogen de

⁴ [Evaluatie van het ava seizoen 2014 – Eumedion 23 juli 2014](#)

⁵ Zie de [website van de NBA](#).

onafhankelijkheid van de accountantsorganisatie die een wettelijke controle verricht bij een OOB beter te waarborgen. Dit betreft in de eerste plaats het verbod om naast controlediensten ook andere werkzaamheden te verrichten voor OOB's.⁶ In de tweede plaats geldt vanaf 1 januari 2016 een verplichte kantoorroolatie, waarmee een accountantsorganisatie niet langer dan de wettelijk vastgestelde periode achtereen een wettelijke controle mag verrichten bij een OOB.⁷

Per 1 januari 2014 zijn twee nieuwe verordeningen van de NBA in werking getreden: de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) en de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO). De accountancysector is met deze nieuwe gedrags- en beroepsregels en onafhankelijkheidsregels voor accountants op de goede weg om de kwaliteit van accountantscontrole te versterken.

De IAASB heeft op haar agenda voor 2015/2016 een aantal onderwerpen geprioriteerd waaronder de controles van financiële overzichten van een groep. De toepassing van de standaard bij zogenaamde 'letterbox companies' in de praktijk en ervaringen van toezichthouders geven aanleiding de standaard mogelijk te herzien. 'Letterbox companies' zijn financiële holdings voor ondernemingen die in het buitenland actief zijn en om fiscale redenen gevestigd zijn in Nederland. In deze controles maakt de externe accountant in belangrijke mate gebruik van de werkzaamheden van een accountant in het buitenland. De standaarden die de IAASB uitbrengt worden door de NBA onderschreven en de NBA implementeert deze in de regelgeving Nadere voorschriften controle- en overige standaarden (NV COS).

Nieuwe Europese wetgeving

De Europese Commissie heeft sinds 2010 onder leiding van Eurocommissaris Barnier ingezet op hervorming van de Europese markt voor wettelijke controles. De hervorming beoogt de kwaliteit van de accountantscontrole te verhogen en het vertrouwen van investeerders in financiële informatie te herstellen. De hervormingsplannen hebben geleid tot een Richtlijn en een Verordening. Deze bevatten onder andere aangescherpte en nieuwe regels met betrekking tot de onafhankelijkheid van accountants en accountantsorganisaties en de wijze waarop zij de kwaliteit van wettelijke controle moeten beheersen en bewaken. De Richtlijn dient voor 16 juni 2016 in de Nederlandse wetgeving te zijn geïmplementeerd en de Verordening heeft dan rechtstreekse werking. Deze Europese regels geven in belangrijke mate de kaders voor de Nederlandse wet- en regelgeving op het gebied van wettelijke controles.

⁶ Artikel 24b Wta.

⁷ Artikel 23, onderdeel c, Wta. Ten tijde van de inwerkingtreding van de Wab was deze periode gesteld op acht jaar. Inmiddels heeft de minister van Financiën aan de Tweede Kamer zijn voornemen kenbaar gemaakt deze termijn op tien jaar te stellen in overeenstemming met de nieuwe Europese regels.

Discussie over verdere aanscherping wet- en regelgeving

Op 14 mei 2014 heeft de vaste commissie voor Financiën van de Tweede Kamer een Algemeen Overleg gevoerd met de minister van Financiën over accountancy. Doel van dit overleg was te spreken over de implementatie van de nieuwe Europese wetgeving en over de kwaliteit van de accountancy en de wetgeving naar aanleiding van berichtgeving in de media rond diverse kwesties.

De Tweede Kamer heeft vervolgens een motie aangenomen waarin zij het accountantsberoep vraagt te komen met concrete voorstellen ter verbetering van de kwaliteit van de accountantscontrole. Daarbij tekent de Kamer aan dat “er zowel in de governance, de aansturing als in het verdienmodel verbeteringen aan te brengen zijn in het borgen van kwaliteit en onafhankelijkheid”.

Het politieke debat over de noodzaak tot aanscherping van de wetgeving voor accountants zal worden voortgezet nadat in september 2014 de uitkomsten zijn gepubliceerd van de evaluatie van de Wta⁸, het onderzoek naar de kwaliteit van de wettelijke controles van de Big 4-accountantsorganisaties door de AFM is afgerond en het accountantsberoep zelf met verbetervoorstellen is gekomen.

De NBA heeft een werkgroep ingesteld die verbetervoorstellen zal uitwerken. De NBA heeft de opdracht van de werkgroep als volgt weergegeven: “verbeter de kwaliteit, pas governance, aansturing en verdienmodel aan om kwaliteit en onafhankelijkheid beter te borgen en kom in september met voorstellen”.⁹ Als basis voor de voorstellen heeft de werkgroep diverse debatten georganiseerd en gesprekken gevoerd met individuele stakeholders. De NBA heeft diverse marktpartijen geconsulteerd over de voorstellen en deze op 25 september 2014 gepubliceerd.

De verbetervoorstellen passen in de eerdere initiatieven van de NBA. De NBA heeft in 2014 hoge prioriteit gegeven aan de verbetering van controlekwaliteit door onder meer een verplicht programma, bestaande uit dossiermentoring, een kennistoets en een training ter verbetering van de communicatieve vaardigheden. Ook is de verplichte PE-cursus ‘Zeg wat je ziet’ geïntroduceerd die beoogt het signalerend vermogen van de individuele accountant te versterken.

Corporate governance code

Bij onderzoeken naar de boekhoudschandalen is ook de rol van corporate governance onder de loep genomen. Het belang van transparantie over de corporate

⁸ In de zomer van 2014 heeft de Erasmus Universiteit Rotterdam de Wta en het toezicht door de AFM geëvalueerd in opdracht van de minister van Financiën.

⁹ Zie de [website van de NBA](#).

governance is groot. De Monitoring Commissie Corporate Governance Code¹⁰ heeft in mei 2014 aangekondigd de corporate governance code te evalueren. Zij vindt het belangrijk met alle belanghebbenden, waaronder accountants, in gesprek te treden over de actualiteit en bruikbaarheid van de code.

Auditcommissies hebben een belangrijke rol bij het waarborgen van de kwaliteit van de verslaggeving en accountantscontrole. Het draait dan vooral om de selectie van en de interactie met de externe accountant en hoe om te gaan met de informatie die vanuit de toezichthouder wordt verkregen over de kwaliteit van de accountantscontrole (transparantie van toezichtuitkomsten). Vanwege de hiervoor genoemde verplichte kantoorroulatie zullen auditcommissies meer informatie nodig hebben om de kwaliteit in te schatten voordat ze tot een benoeming zullen overgaan.

3.4 Toezicht door de AFM

In Nederland is in 2006 de Wta in werking getreden. Het doel van de invoering van de Wta is de waarborging van de kwaliteit van accountantscontroles en het herstel van gerechtvaardigd vertrouwen in accountants en de door hen afgegeven controleverklaringen. Sinds 2006 houdt de AFM toezicht op vergunninghoudende accountantsorganisaties die wettelijke controles uitvoeren. Sinds de inwerkingtreding van de Wta heeft de AFM verschillende onderzoeken uitgevoerd bij de accountantsorganisaties die onder haar toezicht vallen om een beeld te verkrijgen over de kwaliteit van de wettelijke controles die zij uitvoeren. De AFM heeft zowel bij de Big 4-accountantsorganisaties in 2010¹¹, als bij de overige OOB-accountantsorganisaties en de niet-OOB-accountantsorganisaties in 2013¹² tekortkomingen geconstateerd en geconcludeerd dat fundamentele verbetermaatregelen nodig waren. Daarbij heeft de AFM geconstateerd dat de kwaliteit van de wettelijke controles die zijn verricht door de niet-OOB-accountantsorganisaties lager was dan die van de wettelijke controles die zijn verricht door OOB-accountantsorganisaties. De AFM heeft hiermee de nulmeting afgerond.

De AFM heeft in de afgelopen jaren ook een aantal themaonderzoeken uitgevoerd en daarover generieke rapporten gepubliceerd.¹³ Verder heeft de AFM incidentonderzoeken verricht. Over de uitkomsten van deze onderzoeken zijn geen generieke rapporten gepubliceerd.

¹⁰ De Monitoring Commissie Corporate Governance Code heeft als taak de actualiteit en bruikbaarheid van de Nederlandse corporate governance code te bevorderen en de naleving ervan door de Nederlandse beursgenoteerde vennootschappen te bewaken. De AFM heeft geen directe toezichtrelatie met auditcommissies, met uitzondering van financiële instellingen.

¹¹ Zie rapport '[Algemene bevindingen kwaliteit accountantscontrole en kwaliteitsbewaking](#)'.

¹² Zie '[Rapport naar aanleiding van AFM-onderzoek naar kwaliteit accountantscontrole en stelsel van kwaliteitsbeheersing en -bewaking bij negen OOB-vergunninghouders](#)', en '[Themaonderzoek niet-OOB-accountantsorganisaties Deel 1: NBA-kantoren](#)' en '[Deel 2: SRA-kantoren](#)'.

¹³ Zie website AFM - [Onderzoeksrapporten](#).

Mede naar aanleiding van het toezicht van de AFM hebben accountantsorganisaties in de afgelopen jaren verschillende maatregelen genomen gericht op het waarborgen van de kwaliteit van wettelijke controles. Deze maatregelen hebben onder andere betrekking op het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisatie, het interne toezicht binnen de accountantsorganisatie en het netwerk, en de communicatie met belanghebbenden in de omgeving.

3.5 Internationaal perspectief

De Big 4-accountantsorganisaties in Nederland zijn allen onderdeel van een internationaal opererend netwerk. De manier van werken in Nederland wordt, afhankelijk van de gekozen wijze van samenwerking binnen het netwerk, in meer of mindere mate beïnvloed door het netwerk. De verschillende landenfirma's die onderdeel zijn van het netwerk, staan onder toezicht van de verschillende nationale toezichthouders. Het netwerk zelf staat niet onder toezicht. De internationale verwevenheid van de accountantsnetwerken kan tot gevolg hebben dat de mogelijkheden tot het treffen van nationale maatregelen in meer of mindere mate beperkt zijn.

Samenwerking met buitenlandse toezichthouders

De effectiviteit van het toezicht door de AFM in Nederland op de Big 4-accountantsorganisaties wordt voor een deel bepaald door de samenwerking met andere toezichthouders op de buitenlandse onderdelen van het netwerk. De autoriteiten die binnen de Europese Economische Ruimte (EER)¹⁴ toezicht houden op accountantsorganisaties kunnen op grond van de Europese regelgeving samen onderzoeken uitvoeren en gegevens uitwisselen. Met toezichthouders buiten de EER kunnen hiertoe samenwerkingsafspraken worden vastgelegd in convenanten, zoals de AFM heeft gedaan met de Amerikaanse Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). Op Europees niveau werken de toezichthouders samen binnen de European Audit Inspection Group (EAIG) en op internationaal niveau binnen de International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR). De AFM is actief lid van beide organisaties.

Op internationaal niveau heeft de AFM verder een leidende rol in de Audit Quality Working Group van de International Organization of Securities Commissions (IOSCO). Dit mondiale samenwerkingsverband van toezichthouders werkt aan initiatieven gericht op het verhogen van de kwaliteit van de accountantscontrole. Zo kijkt de Audit Quality Working Group naar de rol van de auditcommissie vis à vis de accountant en naar de wijze waarop de wereldwijde controlestandaarden tot stand komen. IOSCO zal hierover naar verwachting in het najaar concrete voorstellen publiceren.

¹⁴ De Europese Economische Ruimte omvat alle landen van de Europese Unie, plus IJsland, Noorwegen en Liechtenstein.

Toezichtbevindingen van buitenlandse toezichthouders

Uit recente publieke rapportages van IFIAR en van andere buitenlandse toezichthouders de afgelopen jaren blijkt dat de bevindingen van de AFM in de afgelopen jaren op het gebied van kwaliteit van wettelijke controles in lijn zijn met wat ook andere toezichthouders hebben geconstateerd.

In april 2014 heeft IFIAR voor de tweede maal een overzicht gepubliceerd van bevindingen uit het toezicht op accountantsorganisaties.¹⁵ Uit dit overzicht blijken bevindingen op belangrijke onderdelen van de controle, zoals de controle van de waardering tegen reële waarde, uitvoering van systeemgerichte controlemaatregelen, OKB en de beoordeling van de adequaatheid van de jaarrekening en toelichtingen. Meerdere toezichthouders constateren een gebrek aan voldoende en geschikte controle-informatie en een professioneel-kritische houding. IFIAR concludeert dat, hoewel kantoren maatregelen nemen en hebben genomen, de uitvoering van wettelijke controles nog onvoldoende consistent is.

Verscheidene buitenlandse toezichthouders hebben de bevindingen uit hun toezicht gepubliceerd. Recente voorbeelden zijn:

- De Britse Financial Reporting Council (FRC) heeft bij haar onderzoeken in 2013-2014 in circa 40 procent van de beoordeelde wettelijke controles van vijf van de grootste accountantsorganisaties, waaronder de Big 4-accountantsorganisaties, tekortkomingen geconstateerd die herstelmaatregelen vergen.¹⁶
- De PCAOB heeft in 2013 een algemeen rapport uitgebracht over de OKB uit haar onderzoeken in 2011. De PCAOB geeft aan in 39 procent van de beoordeelde wettelijke controles van de zeven grootste accountantsorganisaties, waaronder de Big 4-accountantsorganisaties, tekortkomingen te hebben aangetroffen die niet zijn opgemerkt of niet voldoende zijn geadresseerd in de kwaliteitsbeoordeling.¹⁷
- De Canadian Public Accountability Board (CPAB) concludeert in haar rapport over de onderzoeken in 2013 dat de kwaliteit van de controles is verbeterd, maar dat het nog te vroeg is te concluderen dat de verbeteringen ook duurzaam zijn.¹⁸

Raamwerk voor de kwaliteit van wettelijke controles

Internationaal is een belangrijke bijdrage geleverd aan het inzicht in de diverse aspecten van kwaliteit van wettelijke controles. Op basis van onderzoek heeft het

¹⁵ Zie website [IFIAR](#).

¹⁶ Zie website [FRC](#).

¹⁷ Zie website [PCAOB](#).

¹⁸ Zie website [CPAB](#).

IAASB een overzicht gemaakt van de indicatoren die van invloed zijn op kwaliteit.¹⁹ De indicatoren zijn gerelateerd aan de input, het proces, de output en de context van de controle. De PCAOB heeft een vergelijkbaar raamwerk met indicatoren ontwikkeld.²⁰ Dergelijke raamwerken met indicatoren dragen bij aan een beter inzicht in de factoren die van invloed zijn op kwaliteit.

Debat over de toekomst

Om het publieke debat over de toekomst van audit en assurance aan te zwengelen, heeft de Federation of European Accountants (Fédération des Experts-comptables Européens, FEE) het discussiestuk 'The Future of Audit and Assurance' gepubliceerd.²¹ Volgens de FEE moet het accountantsberoep de moed hebben om zichzelf ter discussie te stellen, vooral op het moment dat zich nieuwe ontwikkelingen voordoen op het terrein van 'audit policy'.

¹⁹ Zie website [IAASB](#).

²⁰ Zie website [PCAOB](#).

²¹ Zie website [FEE](#).

4 Uitkomsten van het onderzoek

Dit hoofdstuk beschrijft de uitkomsten van het reguliere onderzoek dat de AFM in 2013-2014 heeft uitgevoerd bij de Big 4-accountantsorganisaties. Paragraaf 4.1 beschrijft de voornaamste conclusies van de AFM over de kwaliteit van de veertig wettelijke controles die zij heeft beoordeeld in het reguliere onderzoek. Paragraaf 4.2 vergelijkt de uitkomsten van het reguliere onderzoek met het voorgaande reguliere onderzoek waarover de AFM in september 2010 heeft gerapporteerd. Paragraaf 4.3 geeft een overzicht van de meest voorkomende tekortkomingen in de uitvoering van de wettelijke controles die de AFM als 'onvoldoende' heeft aangemerkt.²² Paragraaf 4.4 beschrijft de relatie tussen de kwaliteit van de beoordeelde wettelijke controles en enkele kenmerken van de controlecliënt²³, de controle en de personen betrokken bij de uitvoering van de controle. Paragraaf 4.5 bevat een samenvatting en beoordeling van de oorzaken die volgens de Big 4-accountantsorganisaties ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen en de aanvullende kwaliteitsmaatregelen die deze organisaties hebben aangekondigd.

4.1 Conclusies van de AFM over de kwaliteit van wettelijke controles

De AFM heeft de kwaliteit beoordeeld van veertig wettelijke controles van een diverse groep controlecliënten. De wijze waarop de AFM deze veertig controles heeft geselecteerd, waarbij overigens geen sprake is van een statistische steekproef, is beschreven in paragraaf 6.1. Paragraaf 6.1 beschrijft verder op welke focusgebieden de AFM zich heeft gericht, de wijze waarop de AFM het onderzoek naar de kwaliteit van de veertig geselecteerde wettelijke controles heeft uitgevoerd, hoe de AFM tot een oordeel over de kwaliteit van de wettelijke controles is gekomen en dat de AFM de feiten heeft afgestemd met de Big 4-accountantsorganisaties.

De AFM heeft beoordeeld of de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel te onderbouwen²⁴ en heeft zich in haar onderzoek gericht op materiële onderdelen van de controle. Als de externe accountant voor een dergelijk materieel onderdeel geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen, dan heeft hij ook geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening

²² De informatie in de paragrafen 4.1 en 4.3 betreft een samenvatting van de voornaamste conclusies en bevindingen die in hoofdstuk 6 per Big 4-accountantsorganisatie zijn beschreven.

²³ Waar in dit rapport wordt gesproken over de 'controlecliënt', wordt hier de onderneming of instelling bedoeld waarbij een accountantsorganisatie de wettelijke controle uitvoert.

²⁴ Dat wil zeggen dat de AFM heeft vastgesteld of de externe accountant NV COS 200 'Algemene doelstellingen van de onafhankelijke accountant, alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden', paragraaf 17 heeft nageleefd: "Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren."

als geheel te onderbouwen. In dat geval kwalificeert de AFM de uitvoering van de wettelijke controle als 'onvoldoende'.^{25 26}

Een 'onvoldoende' uitgevoerde wettelijke controle betekent overigens niet dat ook per definitie de gecontroleerde jaarrekening onjuist is. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van de gecontroleerde jaarrekeningen en velt daarover in dit onderzoek dus ook geen oordeel. De externe accountant kan nagaan welke consequenties de kwalificatie van de wettelijke controle als 'onvoldoende' door de AFM heeft voor de controleverklaring die hij heeft afgegeven. De AFM heeft de Big 4-accountantsorganisaties opgeroepen zo nodig gepaste herstelmaatregelen te nemen naar aanleiding van de bevindingen van de AFM. Herstelmaatregelen houden onder meer in dat de externe accountant alsnog voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgt om zijn oordeel te onderbouwen en indien zijn oordeel blijkt te moeten worden gewijzigd, de markt hierover tijdig informeert. De Big 4-accountantsorganisaties zijn nagegaan welke consequenties de kwalificatie van de wettelijke controle als 'onvoldoende' door de AFM heeft voor de controleverklaringen die zijn afgegeven en hebben geconcludeerd dat de eerdere afgegeven controleverklaringen geen aanpassingen behoeven. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van deze conclusies. Momenteel bestaan geen specifieke wettelijke waarborgen die accountantsorganisaties verplichten ervoor te zorgen dat bij geconstateerde tekortkomingen in de wettelijke controle de benodigde herstelmaatregelen worden genomen. De AFM ervaart dit als een gemis.

De AFM heeft bij alle vier de Big 4-accountantsorganisaties tien wettelijke controles beoordeeld en daarvan een aantal aangemerkt als 'onvoldoende'. Dit aantal 'onvoldoende' wettelijke controles varieert van drie tot zeven per Big 4-accountantsorganisatie. In deze wettelijke controles hebben de externe accountants naar het oordeel van de AFM geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om hun oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen.²⁷ In

²⁵ *In het rapport over het themaonderzoek dat de AFM in 2013 heeft uitgevoerd bij niet-OOB-accountantsorganisaties heeft de AFM specifiek voor dat onderzoek de wettelijke controles die zij als 'onvoldoende' had aangemerkt, nader onderscheiden in drie categorieën. De bevindingen van de AFM bij de Big 4-accountantsorganisaties hebben betrekking "Op specifieke onderdelen onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd" (categorie 2), waarmee de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. In het themaonderzoek bij niet-OOB-accountantsorganisaties had categorie 1 betrekking op "Geen ernstige tekortkomingen", categorie 3 op "Enige controlewerkzaamheden uitgevoerd, maar zeer basale controletechnieken niet of verkeerd toegepast" en categorie 4 op "Niet of nauwelijks sprake van controlewerkzaamheden, maar vooral van administratieve en samenstelwerkzaamheden".*

²⁶ *Omdat de beoordeling van de AFM beperkt is tot een of meerdere materiële onderdelen van de controle, kwalificeert de AFM de kwaliteit van een wettelijke controle als 'niet onvoldoende' en niet als 'voldoende' indien zij niet constateert dat de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen. Het is immers niet uitgesloten dat in onderdelen van de wettelijke controle die de AFM niet heeft beoordeeld materiële tekortkomingen aanwezig zijn.*

²⁷ *Omdat de kwalificaties 'voldoende' en 'geschikt' met betrekking tot controle-informatie in de meeste gevallen vrijwel onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, maakt de AFM in dit rapport geen onderscheid tussen bevindingen die uitsluitend zien op het niet voldoende zijn van controle-informatie en bevindingen die zien op het niet geschikt zijn daarvan. De AFM hanteert overal de formulering 'geen voldoende en geen geschikte controle-informatie' in haar conclusie dat de kwaliteit van de beoordeelde wettelijke controle als 'onvoldoende' is aangemerkt.*

totaal heeft de AFM de kwaliteit van achttien van de veertig (45 procent) beoordeelde wettelijke controles als ‘onvoldoende’ aangemerkt. Voor de overige 55 procent van de beoordeelde wettelijke controles heeft de AFM niet geconcludeerd dat deze ‘onvoldoende’ zijn.²⁸

In tabel 1 zijn de conclusies van de AFM over de veertig beoordeelde wettelijke controles samengevat.

Accountantsorganisatie	Aantal beoordeeld	Aantal ‘onvoldoende’	Percentage ‘onvoldoende’
Deloitte	10	4	40%
EY	10	3	30%
KPMG	10	7	70%
PwC	10	4	40%
Totaal	40	18	45%

Tabel 1. Samenvatting conclusies AFM over beoordeelde wettelijke controles

De conclusies van de AFM zijn uitsluitend gebaseerd op bevindingen die betrekking hebben op het niet hebben verkregen van voldoende en geschikte controle-informatie om het oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. Eventuele overige bevindingen, bijvoorbeeld over controledocumentatie of over controle-informatie die niet belangrijk genoeg is om het oordeel over de jaarrekening als geheel te beïnvloeden, heeft de AFM buiten beschouwing gelaten bij de kwalificatie van wettelijke controles als ‘onvoldoende’. Dergelijke overige bevindingen heeft de AFM meegedeeld aan de betrokken externe accountants en accountantsorganisaties tijdens het onderzoek.

In hoofdstuk 6 zijn voor iedere Big 4-accountantsorganisatie de bevindingen van de AFM beschreven per wettelijke controle die als ‘onvoldoende’ is aangemerkt. Dit betreft samenvattingen van de bevindingen die de AFM in haar vertrouwelijke onderzoeksrapporten heeft gerapporteerd aan de individuele Big 4-accountantsorganisaties. Deze samenvattingen zijn geanonimiseerd, zodat deze niet zijn te herleiden tot andere personen dan de accountantsorganisatie, bijvoorbeeld de gecontroleerde onderneming.

4.2 Vergelijking met vorig onderzoek

In 2009-2010 heeft de AFM de eerste reguliere onderzoeken uitgevoerd bij de Big 4-accountantsorganisaties. Deze onderzoeken kunnen worden beschouwd als een zogenoemde ‘nulmeting’ van de kwaliteit van de wettelijke controles die de Big 4-accountantsorganisaties uitvoeren. De reguliere onderzoeken die de AFM in 2013-

²⁸ Gelet op het feit dat de veertig beoordeelde wettelijke controles niet zijn geselecteerd op basis van een statistische steekproef, zijn de uitkomsten van de beoordeling van deze veertig wettelijke controles niet mathematisch representatief voor alle uitgevoerde wettelijke controles door de Big 4-accountantsorganisaties. De uitkomsten geven echter wel een antwoord op de vraag of de kwaliteit van de wettelijke controles voldoende wordt gewaarborgd door de accountantsorganisaties.

2014 heeft uitgevoerd, zijn de één-meting die de kwaliteitsontwikkeling zichtbaar maakt.

De AFM heeft in 2010 in de definitieve onderzoeksrapporten geconcludeerd dat de externe accountants gemiddeld in 52 procent van de beoordeelde wettelijke controles geen voldoende en geen geschikte controle-informatie hebben verkregen. In de afgelopen jaren, mede naar aanleiding van het toezicht van de AFM, hebben de Big 4-accountantsorganisaties uiteenlopende maatregelen genomen gericht op het waarborgen van de kwaliteit van wettelijke controles. Deze maatregelen hebben onder andere betrekking op specifieke wettelijke controles, op het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisatie, het interne toezicht binnen de accountantsorganisatie en het netwerk, en de communicatie met belanghebbenden in de omgeving. Bijlage 1 bevat een overzicht met voorbeelden van maatregelen die een of meerdere Big 4-accountantsorganisaties in de periode voorafgaand aan het onderhavige reguliere onderzoek van de AFM hebben genomen.

Nu, in 2014, concludeert de AFM dat in 45 procent van de beoordeelde wettelijke controles geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen. Zonder afbreuk te doen aan de inspanningen die de Big 4-accountantsorganisaties in de afgelopen jaren hebben geleverd, hebben zij met de genomen maatregelen niet het gewenste resultaat bereikt. De AFM heeft geconstateerd dat in meerdere wettelijke controles de desbetreffende externe accountants de vakbekwaamheidsregels niet of onvoldoende hebben nageleefd bij de uitvoering van die wettelijke controles. De maatregelen die de accountantsorganisaties hebben genomen om de kwaliteit van die wettelijke controles te waarborgen, hebben dit niet voorkomen.²⁹ De AFM concludeert op basis van het onderzoek dat de kwaliteit van de wettelijke controles uitgevoerd door de Big 4-accountantsorganisaties ten opzichte van de nulmeting gemiddeld slechts licht is toegenomen.³⁰ Het aantal wettelijke controles dat als 'onvoldoende' is aangemerkt, is naar het oordeel van de AFM echter nog steeds te hoog. De AFM sluit de inzet van formele handhavingsinstrumenten dan ook niet uit.³¹

4.3 Generieke tekortkomingen

De conclusie van de AFM dat een externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening

²⁹ Op grond van artikel 14 van de Wta dienen accountantsorganisaties ervoor zorg te dragen dat de externe accountants die bij haar werkzaam zijn of aan haar zijn verbonden voldoen aan het bij of krachtens afdeling 3.2 van de Wta bepaalde. Daaronder vallen ook de regels van vakbekwaamheid die onder andere de naleving van de NV COS vereisen.

³⁰ Aangezien de AFM in 2010 nog niet de bevoegdheid had om haar bevindingen en conclusies per accountantsorganisatie openbaar te maken, kunnen in dit rapport niet per Big 4-accountantsorganisatie de huidige onderzoeksresultaten worden vergeleken met die van 2010. Wel kan worden gesteld dat bij een of meerdere accountantsorganisaties het aantal wettelijke controles dat is aangemerkt als 'onvoldoende' is afgenomen en dat dit aantal bij een of meerdere accountantsorganisaties is toegenomen.

³¹ Voorbeelden van formele handhavingsinstrumenten zijn het geven van een aanwijzing of het opleggen van een last onder dwangsom of bestuurlijke boete.

als geheel te onderbouwen, is gebaseerd op de constatering van verschillende tekortkomingen in de uitvoering van de wettelijke controle. De meest voorkomende tekortkomingen hebben betrekking op de systeemgerichte werkzaamheden, de gegevensgerichte werkzaamheden en de kritische evaluatie door de externe accountant van verkregen controle-informatie. Het betreft in de meeste gevallen een combinatie van verschillende tekortkomingen.

Een externe accountant kan in zijn controle zowel systeemgerichte als gegevensgerichte werkzaamheden uitvoeren om controle-informatie te verkrijgen en zal deze werkzaamheden doorgaans combineren. Daarmee speelt de externe accountant in op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang op het niveau van de financiële overzichten en beoordeelt de externe accountant of inderdaad geen sprake is van dergelijke afwijkingen van materieel belang. De systeemgerichte werkzaamheden zijn gericht op het beoordelen van de opzet, het bestaan en de werking van interne beheersingsmaatregelen van de controlecliënt. Dit betreft de interne beheersingsmaatregelen die, als ze effectief werken, een redelijke mate van zekerheid bieden dat de financiële verslaggeving betrouwbaar is. Als de externe accountant wil steunen op de interne beheersingsmaatregelen van de controlecliënt, zal hij aan de hand van systeemgerichte werkzaamheden moeten vaststellen dat de interne beheersingsmaatregelen effectief werken. Gegegevensgerichte controlewerkzaamheden bestaan uit detailcontroles van delen van het financiële overzicht en gegevensgerichte cijferanalyses en verbandscontroles.

Systeemgerichte werkzaamheden

De meest voorkomende tekortkoming die de AFM heeft geconstateerd met betrekking tot systeemgerichte werkzaamheden, is dat de externe accountant naar het oordeel van de AFM met zijn werkzaamheden niet toereikend de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen heeft getoetst. De externe accountant heeft in die controles bijvoorbeeld nagelaten:

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen;
- te evalueren of de opzet van de interne beheersingsmaatregel wel voldoende is om een materiële fout in de financiële verantwoording te voorkomen of te ontdekken;
- belangrijke maatregelen in de interne beheersing te controleren;
- bij significante risico's de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen in het huidige boekjaar vast te stellen en zijn conclusie over deze effectieve werking niet uitsluitend te baseren op zijn werkzaamheden in het voorgaande boekjaar;
- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen voor het gehele boekjaar vast te stellen en zijn conclusie over deze effectieve werking niet uitsluitend te baseren op zijn werkzaamheden met betrekking tot een specifieke periode binnen dat boekjaar;
- het minimale aantal toetsingen uit te voeren die de richtlijnen van de accountantsorganisatie voorschrijven om een oordeel over de werking op te kunnen baseren;

- te evalueren wat de gevolgen zijn van het feit dat hij heeft geconstateerd dat een interne beheersingsmaatregel niet of onvoldoende is nageleefd voor zijn conclusie over de effectieve werking van het geheel van de interne beheersingsmaatregelen, voor de reikwijdte van zijn gegevensgerichte werkzaamheden en eventueel de strekking van zijn controleverklaring.

In meerdere gevallen is de AFM van oordeel dat de controlewerkzaamheden die de externe accountant heeft aangemerkt als 'systeemgericht' in feite 'gegevensgericht' zijn. In die gevallen heeft de externe accountant namelijk niet de interne beheersingsmaatregel getest, maar zelf een vorm van detailcontrole uitgevoerd. Als de beheersingsmaatregel voor het bestaan van de voorraad er bijvoorbeeld uit bestaat dat een administratieve medewerker van de controlecliënt iedere twee weken een aansluiting maakt tussen de verzendmeldingen van de leveranciers en de ontvangstmeldingen van het magazijn, dan moet de externe accountant in zijn controle vaststellen dat deze medewerker daadwerkelijk deze aansluitingen heeft gemaakt. Hij doet dit bijvoorbeeld door de uiterlijke kenmerken van de beheersingsmaatregel vast te stellen, zoals de paraaf van de medewerker op de aangesloten meldingen. Indien de externe accountant uitsluitend zelf de meldingen op elkaar aansluit, dan verkrijgt hij uitsluitend zekerheid over het bestaan van de voorraad bij wijze van deelwaarneming en niet over de werking van de interne beheersingsmaatregel.

Verder heeft de AFM geconstateerd dat externe accountants in meerdere wettelijke controles onvoldoende werkzaamheden hebben verricht om de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vast te stellen. Bij veel ondernemingen worden transacties geautomatiseerd tot stand gebracht, vastgelegd, verwerkt en gerapporteerd. De interne beheersingsmaatregelen die relevant zijn voor de jaarrekeningcontrole van een dergelijke onderneming bevatten daarom naast handmatige aspecten dikwijls ook geautomatiseerde aspecten. Als een externe accountant wil steunen op de interne beheersingsmaatregelen van een onderneming die in belangrijke mate is geautomatiseerd, dan zal hij de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking moeten testen. Dit betreft werkzaamheden waarbij de externe accountant inzicht verkrijgt in de geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen en deze vervolgens toetst op opzet, bestaan en werking.³²

Een specifiek aandachtspunt in geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen is toereikende functiescheiding. De externe accountant zal moeten vaststellen wie welke bevoegdheden heeft in het systeem (vastgelegd in een zogenaamde competentietabel of autorisatiematrix), of deze bevoegdheden aansluiten bij de beoogde functiescheidingen binnen bepaalde processen en of deze functiescheidingen ook het hele jaar hebben gewerkt. In meerdere wettelijke

³² Deze interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot de geautomatiseerde gegevensverwerking betreffen enerzijds algemene beheersingsmaatregelen met betrekking tot automatisering ('general IT controls') en anderzijds specifieke beheersingsmaatregelen op het niveau van de applicatie ('application controls'). Zie voor een nadere definitie van 'general IT controls' en 'application controls' NV COS 315 paragrafen A96 en A97.

controles heeft de AFM geconstateerd dat de externe accountant deze werkzaamheden onvoldoende heeft uitgevoerd.

Gegevensgerichte werkzaamheden

Met betrekking tot de gegevensgerichte controlewerkzaamheden heeft de AFM tekortkomingen geconstateerd bij de uitvoering van detailcontroles, gegevensgerichte cijferanalyses en verbandscontroles.

Met een detailcontrole stelt een externe accountant vast of in (een onderdeel van) een transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting geen afwijkingen van materieel belang bestaan. Naar het oordeel van de AFM hebben de externe accountants in meerdere wettelijke controles op specifieke relevante transactiestromen, rekeningsaldi en toelichtingen geen detailcontroles uitgevoerd. Verder heeft de AFM geconstateerd dat in andere gevallen de externe accountant niet het aantal detailcontroles heeft uitgevoerd dat in de richtlijnen van de accountantsorganisatie wordt voorgeschreven.

De gegevensgerichte cijferanalyse is een andere controlemaatregel die een externe accountant kan toepassen om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over een specifieke post of stroom in de jaarrekening. Bij het uitvoeren van een cijferanalyse evalueert een externe accountant financiële informatie door plausibele relaties te analyseren tussen verschillende financiële en niet-financiële gegevens. Zo kan een externe accountant bijvoorbeeld de financiële informatie van de controlecliënt vergelijken met:

- vergelijkbare informatie uit voorgaande verslaggevingsperioden;
- door de controlecliënt verwachte resultaten, zoals budgetten of prognoses, of verwachtingen van de externe accountant zelf; of
- gelijksoortige informatie uit de sector.

De externe accountant dient, voordat hij zijn vergelijkingen maakt, een verwachting te ontwikkelen met betrekking tot de uitkomst van die vergelijking en te bepalen bij welke verschillen nader onderzoek nodig zal zijn. Vervolgens evalueert hij de geconstateerde verschillen en voert waar nodig nader onderzoek uit om vast te stellen of de verschillen onderbouwd te verklaren zijn of het gevolg zijn van onjuistheden of fraude.

In meerdere wettelijke controles heeft de externe accountant naar het oordeel van de AFM uitsluitend een globale cijferanalyse uitgevoerd en niet de beoogde gegevensgerichte cijferanalyse. De externe accountant heeft in deze gevallen namelijk onder meer nagelaten:

- verwachtingen te formuleren ten behoeve van zijn cijferanalyses;
- de omvang te bepalen van een eventueel verschil dat aanvaardbaar is zonder nader onderzoek; en
- de aannemelijkheid van de verklaringen die de controlecliënt heeft gegeven voor de geconstateerde verschillen te toetsen aan onderliggende documenten.

Een specifieke vorm van gegevensgerichte cijferanalyses zijn verbandscontroles. Hierbij beschouwt de externe accountant als onderdeel van zijn cijferanalyse verbanden, bijvoorbeeld:

- tussen elementen van financiële informatie waarvan de externe accountant verwacht dat die voldoen aan een voorspelbaar patroon op basis van de ervaring van de onderneming;
- tussen financiële informatie en relevante niet-financiële informatie.

Een veel voorkomend voorbeeld van een verbandscontrole is de zogenoemde 'geld-goederenbeweging'. In het eenvoudige model $V=BV+I-EV$ zijn de aantallen verkopen (V) gelijk aan de beginvoorraad (BV) plus de inkopen (I) minus de eindvoorraad (EV). Dat betekent dat als de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgt over de begin- en eindvoorraad, bijvoorbeeld door voorraadtellingen uit te voeren of bij te wonen aan het begin en aan het eind van het boekjaar, rekening houdend met verschillende vormen van derving, en de volledigheid van de ingekochte goederen heeft gecontroleerd, hij ook zekerheid kan verkrijgen over de volledigheid van de verkochte goederen. Door vervolgens dit model uit te breiden met informatie over 'geld' (prijzen, kortingen e.d.) kan een verband worden gelegd met de financiële administratie van de controlecliënt. De bruikbaarheid van de informatie die een dergelijke geld-goederenbeweging oplevert, is mede afhankelijk van de wijze waarop de verschillende functies (beschikken, bewaren, registreren en controleren) binnen de onderneming voldoende van elkaar zijn gescheiden en van mogelijke 'verstoringen' in de verbanden, zoals derving.

In meerdere door de AFM beoordeelde wettelijke controles heeft de externe accountant een dergelijke verbandscontrole gebruikt om controle-informatie te verkrijgen over de verantwoorde omzet. De AFM heeft verschillende tekortkomingen geconstateerd bij de toepassing van deze verbandscontroles, met name dat niet alle elementen in het model met voldoende diepgang zijn gecontroleerd. Als bijvoorbeeld de inkopen of de 'verstoringen' in de verbanden (bijvoorbeeld door kortingen of derving) niet goed zijn gecontroleerd, dan kan op basis van de verbandscontrole ook niet meer de conclusie worden getrokken dat de verkopen volledig zijn verantwoord.

Voor de meeste gegevensgerichte controlewerkzaamheden, zowel detailcontroles als gegevensgerichte cijferanalyse, maakt de externe accountant gebruik van informatie uit overzichten, lijsten en databases van de controlecliënt. De AFM heeft in meerdere wettelijke controles geconstateerd dat de externe accountant onvoldoende heeft geëvalueerd of deze overzichten, lijsten en databases voldoende integer zijn om betrouwbare informatie op te leveren voor zijn controle.

Kritische evaluatie van controle-informatie

Bij het uitvoeren van zijn werkzaamheden dient een externe accountant altijd een professioneel-kritische houding te hebben: een houding die onder meer gekenmerkt wordt door een onderzoekende instelling, het alert zijn op omstandigheden die kunnen duiden op eventuele afwijkingen die het gevolg zijn van fouten of fraude, en een kritische evaluatie van controle-informatie. Een kritische evaluatie van controle-

informatie houdt in dat de externe accountant vaststelt dat controle-informatie niet in tegenspraak is met andere verkregen controle-informatie en dat hij alert is op omstandigheden die aanleiding geven aanvullende controlewerkzaamheden uit te voeren.

In meerdere wettelijke controles heeft de AFM geconstateerd dat de externe accountant geen opvolging heeft gegeven aan verschillen die blijken uit zijn detailcontroles, cijferanalyses of toetsingen van interne beheersingsmaatregelen. Hij heeft in die gevallen bijvoorbeeld geen verklaring gezocht voor deze verschillen, onvoldoende geëvalueerd wat de betekenis is van deze verschillen voor zijn controle of zijn conclusie aangepast. Geconstateerde verschillen zijn juist vaak voorbeelden van tegenstrijdigheden tussen meerdere bronnen van controle-informatie of omstandigheden die aanleiding kunnen geven aanvullende controlewerkzaamheden uit te voeren.

Een kritische beoordeling is ook van belang in geval van controle-informatie die direct van het management van de controlecliënt wordt verkregen, bijvoorbeeld in de vorm van inlichtingen. De AFM is van oordeel dat externe accountants in verschillende wettelijke controles onvoldoende kritisch de informatie van het management hebben beoordeeld, bijvoorbeeld met betrekking tot:

- de redelijkheid van veronderstellingen die aan een bijzondere waardevermindering ten grondslag liggen, zoals de schattingen van het management voor ontwikkelingen in opbrengsten, kosten, personeel en markt;
- het al dan niet realistisch zijn van schattingen die onderdeel zijn van de verantwoorde omzet;
- de uitgangspunten en variabelen in de berekening van voorzieningen;
- de toelichtingen van het management op overschrijdingen van betalingstermijnen;
- de vraag of de toegepaste methodieken, bijvoorbeeld voor het bepalen van de hoogte van omzet of de waardering van de beleggingen, in overeenstemming zijn met het stelsel van financiële verslaggeving.

In veel gevallen maakt een externe accountant in zijn controle gebruik van werkzaamheden van anderen dan zijn eigen controleteam, omdat hij zelf niet over voldoende deskundigheid beschikt, zelf niet rechtstreeks toegang heeft tot de benodigde informatie, of omdat dat de efficiëntie van de controle vergroot. Zo maken accountants bijvoorbeeld gebruik van werkzaamheden van waarderingsdeskundigen, IT-specialisten, accountants van serviceorganisaties waarvan de controlecliënt gebruikmaakt, de interne controleafdeling van de controlecliënt, of andere accountants. De werkzaamheden van deze anderen leveren in feite 'afgeleide' controle-informatie op voor de externe accountant: controle-informatie die hij niet rechtstreeks heeft verkregen uit zelf verrichte controlewerkzaamheden, maar heeft verkregen uit de werkzaamheden die een ander heeft verricht.

Voor het gebruikmaken van werkzaamheden van anderen zijn specifieke controlestandaarden van toepassing, in aanvulling op de meer algemene

controlestandaarden waar de externe accountant aan moet voldoen.³³ Een belangrijk uitgangspunt in deze standaarden is dat de externe accountant te allen tijde volledig eindverantwoordelijk is voor het vormen van een oordeel over de jaarrekening als geheel, ook al zijn de werkzaamheden verricht door een ander. Hij zal daarom steeds moeten evalueren of uit de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door anderen voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen. Als dat niet het geval is, dan zullen aanvullende werkzaamheden moeten worden verricht om deze controle-informatie alsnog te verkrijgen.

De AFM heeft in meerdere wettelijke controles geconstateerd dat de externe accountant de werkzaamheden zoals hiervoor beschreven onvoldoende heeft uitgevoerd, omdat hij bijvoorbeeld:

- niet de relevantie en de redelijkheid heeft beoordeeld van de bevindingen en conclusies van de waarderingsdeskundige waarvan hij gebruik maakt;
- geen opvolging heeft gegeven aan de bevindingen van de IT-specialist met betrekking tot mogelijke tekortkomingen in het geautomatiseerde systeem van de controlecliënt;
- geen eigen werkzaamheden heeft uitgevoerd om de werkzaamheden van de interne controleafdeling te verifiëren, niet de diepgang van de uitgevoerde werkprogramma's heeft beoordeeld en geen nadere vragen heeft gesteld over bijzonderheden die de interne controleafdeling heeft geconstateerd; of
- niet de effectieve werking heeft vastgesteld van de relevante interne beheersingsmaatregelen in de processen bij de gebruikte serviceorganisatie.

In enkele wettelijke controles heeft de externe accountant naar het oordeel van de AFM onvoldoende invulling gegeven aan zijn rol als groepsaccountant. Dit betroffen financiële holdings van ondernemingen die voornamelijk in het buitenland actief zijn. De bedrijfsactiviteiten en het financiële en operationele management, waaronder het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening, vinden voornamelijk plaats in het buitenland ('letterbox companies'). In deze controles heeft de externe accountant in belangrijke mate gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een accountant in het buitenland. De externe accountant heeft hierbij bijvoorbeeld niet op passende wijze de controle opgezet. Zo heeft hij niet de werkzaamheden bepaald die de andere accountant moest uitvoeren en deze werkzaamheden in zijn instructies aan die andere accountant voorgeschreven. Ook heeft hij onvoldoende inzicht verkregen in de bedrijfsprocessen van de onderneming en de daarmee samenhangende risico's voor de jaarrekening. In deze wettelijke controles heeft de externe accountant verder nagelaten opvolging te geven aan de bijzonderheden die hij in zijn review van de werkzaamheden van de andere accountant zelf heeft opgemerkt voor meerdere balansposten en aan de bijzonderheden die door de andere accountant aan hem zijn gerapporteerd. De externe accountant is in deze gevallen te weinig betrokken geweest om de verantwoordelijkheid te kunnen nemen voor de controleopdracht op

³³ Zie de NV COS, Standaarden 600 'Controles van financiële overzichten van een groep', 610 'Gebruikmaken werkzaamheden interne auditors', 620 'Gebruikmaken werkzaamheden ingeschakelde deskundige' en 402 'Overwegingen bij gebruikmaken van serviceorganisatie'.

groepsniveau, de uitvoering daarvan en de controleverklaring bij de groepsjaarrekening.³⁴

4.4 Kenmerken van ‘onvoldoende’ wettelijke controles

Nadat de AFM van de veertig beoordeelde wettelijke controles had vastgesteld of de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen, heeft de AFM onderzocht of de volgende kenmerken verband houden met de kwaliteit van de wettelijke controle:

- marktsegment;
- focusgebied;
- omvang controlecliënt;
- opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling (OKB);
- intern kwaliteitsonderzoek;
- bestede uren; en
- ervaringsjaren.

Uit de beoordeling van deze kenmerken blijkt dat AFM de wettelijke controles bij OOB's, en in het bijzonder bij zorgverzekeraars, minder vaak als ‘onvoldoende’ heeft aangemerkt dan de wettelijke controles bij niet-OOB's. Binnen het segment ‘niet-OOB's’ heeft de AFM de beoordeelde wettelijke controles bij (semi-)publieke organisaties en grote niet-OOB's vaker als ‘onvoldoende’ aangemerkt. De wettelijke controles bij pensioenfondsen waren juist minder vaak ‘onvoldoende’. Ook lijkt er een positief verband te zijn tussen het aantal uren dat de externe accountant en zijn controleteam hebben besteed aan de uitvoering van de wettelijke controle en de kwaliteit van die controle. De overige kenmerken lijken relatief weinig tot geen verband te hebben met de kwalificatie van een wettelijke controle door de AFM als ‘onvoldoende’. Hoewel voor bepaalde kenmerken kleine verschillen zichtbaar zijn, lijken de ‘onvoldoendes’ niet uitsluitend beperkt tot specifieke focusgebieden, kleine controlecliënten, of controles zonder OKB, of intern kwaliteitsonderzoek of accountants met weinig ervaringsjaren.

Marktsegment

Zoals beschreven in hoofdstuk 6 heeft de AFM bij iedere Big 4-accountantsorganisatie tien wettelijke controles beoordeeld: vier OOB's, waarvan een zorgverzekeraar en drie overige OOB's, en zes niet-OOB's, waarvan ten minste een pensioenfonds, een (semi-)publieke organisatie en een grote onderneming. In tabel 2 zijn de conclusies van de AFM over de veertig beoordeelde wettelijke controles weergegeven per marktsegment waartoe de controlecliënt behoort. In totaal betroffen zestien van de veertig (40 procent) beoordeelde wettelijke controle OOB's. Van deze zestien OOB-controles heeft de AFM er vijf (31 procent) als ‘onvoldoende’ aangemerkt. Van de 24 niet-OOB-controles heeft de AFM er 13 (54

³⁴ Zoals bedoeld in NV COS 600 ‘Controles van financiële overzichten van een groep’.

procent) als ‘onvoldoende’ aangemerkt. Uit tabel 2 blijkt dat de AFM uitsluitend in het marktsegment ‘zorgverzekeraars’ geen wettelijke controles als ‘onvoldoende’ heeft aangemerkt. Ook wettelijke controles bij pensioenfondsen zijn relatief weinig (25 procent) als ‘onvoldoende’ aangemerkt. De AFM heeft wettelijke controles bij (semi-)publieke instellingen en grote niet-OOB’s vaker als ‘onvoldoende’ aangemerkt.³⁵

Marktsegment	Aantal beoordeeld	Aantal ‘onvoldoende’	Percentage ‘onvoldoende’
<i>OOB - totaal</i>	16	5	31%
Zorgverzekeraar	4	0	0
Overige OOB	12	5	42%
<i>Niet-OOB - totaal</i>	24	13	54%
Pensioenfonds	4	1	25%
(Semi-)publieke organisatie	5	3	60%
Grote niet-OOB	4	3	75%
Overige niet-OOB	11	6	55%
Totaal	40	18	45%

Tabel 2. Samenvatting conclusies AFM over beoordeelde wettelijke controles per marktsegment

Focusgebied

Zoals beschreven in paragraaf 6.1 heeft de AFM de wettelijke controles niet integraal beoordeeld, maar zich gericht op enkele materiële onderdelen van de controle, de zogenoemde focusgebieden. Het kiezen voor focusgebieden voor de beoordeling van de wettelijke controle past bij de risicogestuurde aanpak van het toezicht door de AFM. Hierdoor heeft de AFM een goed en breed beeld verkregen van de kwaliteit van wettelijke controles.

In tabel 3 is voor de meest voorkomende focusgebieden vermeld bij hoeveel wettelijke controles de AFM dit focusgebied heeft onderzocht en hoe vaak de AFM tot de conclusie is gekomen dat de externe accountant op dat onderdeel van zijn controle geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen (‘onvoldoende’). Van de algemene jaarrekeningposten heeft de AFM de controle van de omzet (58 procent), de immateriële vaste activa (waaronder de goodwill) (75 procent) en de onderhanden projecten (60 procent) vaak als ‘onvoldoende’ aangemerkt en van de specifieke posten de controle van de grondexploitaties (67 procent). Met betrekking tot de posten ‘materiële vaste activa’ en ‘vereveningsbijdrage’ is de AFM in geen van de beoordeelde wettelijke controles tot de conclusie gekomen dat de controle hiervan onvoldoende was.

³⁵ Gelet op de eerdere constatering van de AFM dat binnen de groep van niet-OOB’s grote verschillen bestaan in maatschappelijke relevantie (zie de [reactie van de AFM op de nieuwe gedrags- en beroepsregels van de NBA](#)), sterken deze uitkomsten de AFM in haar mening dat het voor grote niet-OOB’s (bijvoorbeeld grote gemeenten, woningcorporaties of grote niet-beursgenoteerde ondernemingen) noodzakelijk kan zijn verdergaande waarborgen te treffen, bijvoorbeeld door deze wettelijk aan te merken als OOB’s.

Focusgebied	Aantal beoordeeld	Aantal 'onvoldoende'	Percentage 'onvoldoende'
<i>Algemeen</i>			
Omzet	26	15	58%
Voorraden	9	4	44%
Immateriële vaste activa (o.a. goodwill)	8	6	75%
Onderhanden projecten	5	3	60%
Materiële vaste activa	2	0	0
Liquide middelen	2	1	50%
<i>(Sector)specifiek</i>			
(Technische) voorzieningen	10	2	20%
Beleggingen	6	2	33%
Vereveningsbijdragen	4	0	0
Aanbestedingen en inkopen	4	2	50%
Grondexploitaties	3	2	67%
<i>Overig</i> ³⁶	5	2	40%
Totaal	84	39	46%

Tabel 3. Samenvatting conclusies AFM over beoordeelde wettelijke controles per focusgebied

Omvang controlecliënt

De omvang van de controlecliënt, bijvoorbeeld op basis van de totale omzet, het balanstotaal of het aantal werknemers, bepaalt mede de omvang en de complexiteit van de controlewerkzaamheden die de externe accountant moet verrichten. De omvang van de controlecliënten die betrokken zijn bij de veertig wettelijke controles die de AFM heeft beoordeeld is zeer uiteenlopend: omzetten en balanstotalen variëren van enkele miljoenen tot vele miljarden en werknemers van vrijwel geen tot honderdduizenden. De AFM heeft geconstateerd dat er slechts een marginaal verband is tussen de omvang van de controlecliënt en de kwaliteit van de wettelijke controle: voor de allergrootste controlecliënten heeft de externe accountant vaker voldoende en geschikte controle-informatie verkregen.

Opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling (OKB)

In een OKB beoordeelt een kwaliteitsbeoordelaar –een accountant die onafhankelijk is van het controleteam– of de externe accountant in redelijkheid tot het oordeel heeft kunnen komen dat hij verwoordt in zijn controleverklaring. De kwaliteitsbeoordelaar baseert zich daarbij onder andere op de belangrijkste

³⁶ De categorie 'overig' bevat de focusgebieden die slechts in één wettelijke controle zijn beoordeeld. Dit betref de posten actieve belastinglatentie, overlopende passiva, schadelast, waardering derivaten en waardering zakelijke kredietverlening.

bevindingen en conclusies die blijken uit het controledossier en op de eventuele mondelinge of schriftelijke toelichting van de externe accountant. De OKB vindt doorgaans gefaseerd plaats tijdens de uitvoering van de controle en wordt in ieder geval afgerond voordat de externe accountant zijn controleverklaring afgeeft. Op die manier kan een kritische OKB bijdragen aan de kwaliteit van de wettelijke controle.

Op 27 van de 40 (68 procent) beoordeelde wettelijke controles is voor afgifte van de controleverklaring een OKB uitgevoerd. Van deze 27 controles met een OKB heeft de AFM er 11 (41 procent) als 'onvoldoende' aangemerkt. In deze gevallen heeft de OKB het beoogde doel niet bereikt: naar het oordeel van de AFM heeft de OKB namelijk niet geconstateerd dat de externe accountant, op basis van de controle-informatie die hij heeft verkregen, in redelijkheid niet tot het oordeel had kunnen komen, zoals dat blijkt uit de door hem af te geven controleverklaring. Van de 13 controles zonder OKB heeft de AFM er relatief meer, namelijk 7 (54 procent), als 'onvoldoende' aangemerkt. Op basis van het onderzoek concludeert de AFM dat, hoewel een OKB bijdraagt aan de kwaliteit van een wettelijke controle, OKB's in de praktijk nog vaak niet het beoogde doel hebben bereikt.

Intern kwaliteitsonderzoek

Accountantsorganisaties hebben een stelsel van kwaliteitsbeheersing met procedures, beschrijvingen en standaarden die ten doel hebben te waarborgen dat de accountantsorganisatie en haar medewerkers, waaronder de externe accountants, voldoen aan de toepasselijke wet- en regelgeving. Accountantsorganisaties moeten de naleving van dat stelsel van kwaliteitsbeheersing waarborgen en jaarlijks het stelsel evalueren. Als onderdeel van deze evaluatie voeren zij een periodiek intern kwaliteitsonderzoek uit. In een dergelijk intern kwaliteitsonderzoek onderzoekt de accountantsorganisatie, vaak in samenwerking met haar internationale netwerk, een aantal afgeronde wettelijke controles om vast te stellen of deze voldoen aan de eisen die volgen uit haar eigen stelsel van kwaliteitsbeheersing en uit toepasselijke wet- en regelgeving. Het intern kwaliteitsonderzoek is een belangrijke meetlat voor de Big 4-accountantsorganisaties. Als de interne kwaliteitsonderzoeken niet met voldoende diepgang worden uitgevoerd en de uitkomsten niet op de juiste manier worden gewogen, krijgt de accountantsorganisatie geen informatie over de daadwerkelijke kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controles. Dit kan tot gevolg hebben dat externe accountants en hun controleteams ten onrechte ervan uitgaan dat zij de wettelijke controle met voldoende kwaliteit hebben uitgevoerd. Als de accountantsorganisatie tekortkomingen constateert, kan dit voor haar aanleiding zijn reeds afgeronde wettelijke controles te laten herstellen, eventueel sancties op te leggen aan betrokken accountants, en onderdelen van het stelsel van kwaliteitsbeheersing te verbeteren om tekortkomingen in de toekomst te voorkomen.

Tabel 4 geeft de conclusies van de AFM weer over de veertig beoordeelde wettelijke controles gerelateerd aan de uitkomst van het uitgevoerde interne kwaliteitsonderzoek van de accountantsorganisatie. Op acht van de veertig beoordeelde wettelijke controles had de desbetreffende accountantsorganisatie zelf een intern kwaliteitsonderzoek uitgevoerd. In geen van de gevallen heeft de accountantsorganisatie geconcludeerd dat de externe accountant geen voldoende en

geen geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. Van deze acht wettelijke controles met een intern kwaliteitsonderzoek heeft de AFM er drie als ‘onvoldoende’ aangemerkt. In die controles constateert de AFM dat in het interne kwaliteitsonderzoek niet de tekortkomingen zijn geïdentificeerd die de AFM in haar beoordeling heeft geconstateerd, of dat de geïdentificeerde tekortkomingen niet als materieel zijn aangemerkt. Deze uitgevoerde interne kwaliteitsonderzoeken hebben de accountantsorganisatie dus niet dezelfde informatie verschaft over de kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controles als de onderzoeken van de AFM.

Intern kwaliteitsonderzoek (accountantsorganisatie)	Aantal beoordeeld (AFM)	Aantal ‘onvoldoende’ (AFM)	Percentage ‘onvoldoende’
Ja	8	3	31%
Nee	32	15	54%
Totaal	40	18	45%

Tabel 4. Samenvatting conclusies AFM over beoordeelde wettelijke controles met en zonder uitgevoerd intern kwaliteitsonderzoek

Bestede uren

De AFM heeft voor de veertig beoordeelde wettelijke controles aan de accountantsorganisaties gevraagd hoeveel uren de externe accountant en het controleteam als geheel hebben besteed aan de uitvoering van die wettelijke controles. Uit de ontvangen informatie blijkt dat de externe accountants aan de uitvoering van deze veertig wettelijke controles zelf gemiddeld circa 124 uren hebben besteed (variërend van minder dan 5 tot meer dan 700). De controleteams als geheel, dus inclusief de externe accountant, hebben aan de uitvoering van deze veertig wettelijke controles gemiddeld circa 4500 uren besteed (variërend van minder dan 300 tot meer dan 80.000). De grote variatie in het aantal bestede uren per wettelijke controle wordt in belangrijke mate veroorzaakt door de variatie in omvang van de controlecliënten. Als het aantal bestede uren van de externe accountants en de controleteams in samenhang wordt beschouwd met de omvang van de controlecliënten³⁷, dan blijkt dat het aantal bestede uren gemiddeld lager is voor de wettelijke controles die de AFM als ‘onvoldoende’ heeft aangemerkt. Dit geldt zowel voor de uren die de externe accountant heeft besteed aan de uitvoering van die wettelijke controles, als voor de uren van het controleteam als geheel. De betrokkenheid van de externe accountant, gemeten naar het percentage van het totaal aantal uren voor de wettelijke controle dat is besteed door de externe accountant zelf, is gemiddeld identiek voor de wettelijke controles die de AFM als ‘onvoldoende’ heeft aangemerkt en voor de wettelijke controles die de AFM niet als ‘onvoldoende’ heeft aangemerkt. Voor de veertig beoordeelde wettelijke controles is gemiddeld 5 procent van de totale bestede uren besteed door de externe accountant zelf (variërend van circa 0,5 procent tot circa 16 procent).

³⁷ Bijvoorbeeld door het aantal bestede uren per € 1.000 balanstotaal te beschouwen, in plaats van uitsluitend het absolute aantal bestede uren.

Ervaringsjaren

Naast het aantal bestede uren, heeft de AFM de accountantsorganisaties ook gevraagd informatie te verstrekken over de ervaring van de verantwoordelijke externe accountants en de betrokken kwaliteitsbeoordelaars:³⁸

- het aantal jaren dat zij betrokken zijn bij de desbetreffende controlecliënt;
- het aantal jaren dat zij betrokken zijn bij de desbetreffende controlecliënt in hun huidige rol als externe accountant of kwaliteitsbeoordelaar;
- het aantal jaren dat zij werkzaam zijn als externe accountant of kwaliteitsbeoordelaar; en
- het aantal jaren dat zij opdrachten verrichten in de sector waarin de desbetreffende controlecliënt actief is.

Uit deze informatie blijkt dat voor de wettelijke controles die de AFM als 'onvoldoende' heeft aangemerkt het aantal ervaringsjaren van de externe accountant en de kwaliteitsbeoordelaar niet of nauwelijks hoger of lager is dan voor de wettelijke controles die de AFM niet als 'onvoldoende' heeft aangemerkt.

4.5 Oorzakenanalyse en verbetermaatregelen

In de schriftelijke reactie op de bevindingen van de AFM³⁹, hebben de Big 4-accountantsorganisaties aangegeven op hoofdlijnen de bevindingen en conclusies van de AFM over de beoordeelde wettelijke controles te onderschrijven. Op verzoek van de AFM hebben de Big 4-accountantsorganisaties per onderzochte wettelijke controle de oorzaken (of redenen) geïnventariseerd die volgens hen ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen. Zij hebben daarvoor antwoord gegeven op de vraag "Waardoor (of waarom) hebben externe accountants in voorkomende gevallen geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen?" Verder hebben de Big 4-accountantsorganisaties de AFM geïnformeerd over de maatregelen die zij naar aanleiding van dit onderzoek zullen nemen.

Deze paragraaf beschrijft uitsluitend de oorzaken en verbetermaatregelen die de individuele Big 4-accountantsorganisaties kenbaar hebben gemaakt aan de AFM. In deze paragraaf wordt niet ingegaan op de inhoud van de sectorbrede analyse van de NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep'.

³⁸ In het themaonderzoek dat de AFM in 2013 heeft uitgevoerd bij niet-OOB-accountantsorganisaties heeft de AFM ook onderzocht of er een relatie bestond tussen de uitkomst van het onderzoek van de AFM naar de kwaliteit van een wettelijke controle (al dan niet onvoldoende) en het aantal jaren dat de desbetreffende externe accountant als registeraccountant of Accountant-Administratieconsulent was ingeschreven in het register van de beroepsorganisatie NBA (voor of na het jaar 2000). In het huidige onderzoek bij de Big 4-accountantsorganisaties heeft de AFM dit kenmerk niet nader onderzocht en zich gericht op de relevante ervaring van de accountant voor de desbetreffende wettelijke controle.

³⁹ Zie voor de volledige reactie van de Big 4-accountantsorganisaties hoofdstuk 6.

Oorzakenanalyse

Figuur 1 bevat samengevatte voorbeelden van oorzaken die volgens een of meerdere Big 4-accountantsorganisaties ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen. De genoemde voorbeelden zien op de individuele externe accountant, en vooral zijn vakbekwaamheid en de naleving van controlestandaarden, op verschillende onderdelen van het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de organisatie en op de relatie met de controlecliënt. Met betrekking tot de opdrachtaanvaarding en –continuering binnen het stelsel van kwaliteitsbeheersing, het bestuur en het interne toezicht van de accountantsorganisatie en het netwerk waartoe de accountantsorganisatie behoort, zijn geen specifieke voorbeelden genoemd.⁴⁰

Voorbeelden van antwoorden op de vraag: “Waardoor (of waarom) hebben externe accountants in voorkomende gevallen geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen?”

Accountant

- De externe accountant heeft zijn controletechnische kennis onjuist toegepast.
- De externe accountant heeft inschattingsfouten gemaakt.
- De externe accountant heeft onvoldoende toezicht gehouden op het controleteam en de werkzaamheden van het controleteam onvoldoende beoordeeld.
- De externe accountant is zelf niet voldoende of pas laat betrokken geweest bij de uitvoering van de controle.
- De externe accountant heeft te veel gesteund op de interne controleafdeling van de controlecliënt, zonder voldoende eigen werkzaamheden te verrichten.
- De externe accountant en de OKB’er hebben zich te veel gericht op de hoofdlijnen en het eindresultaat van de controle zonder tijdig details te raadplegen van actuele controlestandaarden.
- De externe accountant heeft zich in de controle te veel gebaseerd op zijn algemene kennis van de sector en de cliënt en niet op de actuele en specifieke risico’s.
- De externe accountant kent de bedrijfsprocessen van de cliënt alleen op een te hoog niveau.
- De externe accountant heeft niet vroegtijdig deskundigen (bijvoorbeeld IT-specialisten) betrokken bij de opzet van de controle om de prijs van de controle laag te houden.
- Het controleteam heeft een onvoldoende professioneel-kritische houding gehad.

⁴⁰ De verdeling naar onderwerpen heeft de AFM aangebracht op basis van het systeem van waarborgen zoals beschreven in paragraaf 5.1.2.

Organisatie - Stelsel van kwaliteitsbeheersing

Kwaliteitsbeleid

- Er is geen cultuur geweest van elkaar aanspreken op het nakomen van afspraken.
- De accountantsorganisatie is haar kernwaarden uit het oog verloren.
- In de controles is te veel gewerkt vanuit de vraag 'Klopt het?' in plaats van 'Deugt het?'

Personeelsbeleid

- De externe accountant was voor het eerste jaar betrokken bij de desbetreffende controle.
- De externe accountant was verantwoordelijk voor te veel opdrachten.
- Het controleteam moest in korte tijd meerdere controles verrichten in dezelfde sector.
- Tijdens de uitvoering van de controle zijn wisselingen geweest van teamleden.
- Het controleteam heeft onvoldoende documentatiediscipline gehad, waardoor in de review door de externe accountant tekortkomingen niet zijn geconstateerd.

Kennis

- De externe accountant had onvoldoende kennis van het specifieke stelsel van financiële verslaggeving.
- Door verdergaande automatisering was steeds minder sprake van communicatie tussen de senior leden en de junior leden in het controleteam en heeft minder 'training on the job' plaatsgevonden.

Standaarden

- De accountantsorganisatie heeft geen eenduidige standaard voor toepassing van de controleaanpak en de dossiervorming.
- Binnen de accountantsorganisatie heeft gedegen project- of procesmanagement ontbroken.

Interne kwaliteitsbewaking

- De externe accountant was zich niet bewust van het feit dat de kwaliteit van zijn controles onvoldoende was, omdat zijn controles altijd relatief positief zijn beoordeeld in OKB's en interne kwaliteitsonderzoeken.

Omgeving

- De cliënt heeft niet tijdig informatie van voldoende kwaliteit opgeleverd voor de controle.

Figuur 1. Voorbeelden van door Big 4-accountantsorganisaties geïdentificeerde oorzaken

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat de Big 4-accountantsorganisaties uiteenlopende oorzaken en redenen hebben geïdentificeerd die volgens hen ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen. De AFM gaat ervan uit dat deze voorbeelden inderdaad verband houden met de kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controles en de daarin geconstateerde tekortkomingen.

De AFM constateert dat de genoemde voorbeelden uiteenlopend zijn en dat de diepgang onderling verschilt. Bij het merendeel van de genoemde voorbeelden kan nogmaals de vraag “Waarvoor?” of “Waarom?” worden gesteld. Op de vraag “Waarvoor (of waarom) hebben externe accountants in voorkomende gevallen geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen?” hebben meerdere Big 4-accountantsorganisaties bijvoorbeeld geantwoord: “omdat de externe accountant zelf niet voldoende of pas laat betrokken is geweest bij de uitvoering van de controle”. Het is vooralsnog de vraag *waarvoor* (of *waarom*) de externe accountant zelf niet voldoende of pas laat betrokken was bij de uitvoering van de controle. Bijvoorbeeld:

- Had hij geen tijd intensiever betrokken te zijn door verplichtingen bij andere cliënten of door privéomstandigheden?
- Was hij van mening dat een intensievere betrokkenheid niet noodzakelijk was? (En waarom was hij die mening toegedaan?)
- Heeft hij zijn betrokkenheid bij de controle willen beperken om de totale kosten van de controle laag te houden? (En waarom wilde hij de totale kosten laag houden?)
- Was zijn betrokkenheid niet gewenst door de controlecliënt? (En waarom was zijn betrokkenheid niet gewenst door de controlecliënt?)

Verder geldt voor meerdere genoemde voorbeelden dat dit gedragingen of situaties betreft die wellicht ten grondslag liggen aan het niet hebben verkregen van voldoende en geschikte controle-informatie, maar ook dat deze gedragingen of situaties zelf voorbeelden zijn van het niet naleven van specifieke regels of standaarden. Zo kan het feit dat de externe accountant in zijn controle onvoldoende kennis, tijd, middelen of teamleden tot zijn beschikking had een oorzaak zijn van het feit dat hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen voor de onderbouwing van zijn oordeel over de jaarrekening als geheel. Op grond van de toepasselijke wet- en regelgeving had de accountantsorganisatie aan de externe accountant de benodigde tijd, middelen en personeel beschikbaar moeten stellen, zodat hij zijn taak naar behoren had kunnen uitvoeren. De oorzakenanalyse kan nog worden verdiept door eveneens de vraag te beantwoorden *waarom* de accountantsorganisatie dit in voorkomende gevallen niet of onvoldoende heeft gedaan.

De AFM beschouwt dan ook meerdere van bovenstaande voorbeelden vooral als symptomen. De dieperliggende feitelijke oorzaken en redenen van het feit dat de kwaliteit van wettelijke controles nog niet in continuïteit is gewaarborgd, zijn vooralsnog niet volledig inzichtelijk.

Verbetermaatregelen

Mede op basis van de tussentijds besproken uitkomsten van het onderzoek van de AFM en de uitgevoerde oorzakenanalyse hebben de Big 4-accountantsorganisaties bij de AFM maatregelen op organisatieniveau aangekondigd om geconstateerde tekortkomingen te herstellen en om de kwaliteit van wettelijke controles in de toekomst te waarborgen. Hoewel de Big 4-accountantsorganisaties hebben aangegeven in meer of mindere mate al gedurende het reguliere onderzoek een aanvang te hebben gemaakt met het implementeren van verschillende maatregelen, zal het effect van deze maatregelen nog moeten blijken. Bijlage 2 bevat voorbeelden van maatregelen die een of meerdere Big 4-accountantsorganisaties bij de AFM hebben aangekondigd. Deze maatregelen hebben onder andere betrekking op herstel en nader onderzoek naar specifieke wettelijke controles, op het verbeteren van het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisatie, het bestuur en het interne toezicht binnen de accountantsorganisatie, en de communicatie met belanghebbenden in de omgeving.⁴¹

De AFM constateert dat de maatregelen die de Big 4-accountantsorganisaties bij de AFM hebben aangekondigd in opzet talrijker, omvattender en verstrekkender zijn dan de maatregelen die zij naar aanleiding van het vorige reguliere onderzoek hebben genomen.⁴² De aangekondigde maatregelen zijn in aantal en verscheidenheid in belangrijke mate geconcentreerd op het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisatie en ook relatief concreet uitgewerkt. Hier is naar de mening van de AFM inderdaad verbetering mogelijk en nodig om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen. Ook op andere aspecten hebben de Big 4-accountantsorganisaties maatregelen aangekondigd, zoals de cultuur, het bestuur, het interne toezicht en de relatie met de omgeving. De mate waarin zij concreet vorm en inhoud hebben gegeven aan de maatregelen voor deze aspecten verschilt tussen de Big 4-accountantsorganisaties.

De NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep' publiceert op 25 september 2014, gelijktijdig met de publicatie met dit rapport van de AFM, zijn analyse en voorstellen voor mogelijke maatregelen gericht op het herwinnen van vertrouwen door transparante borging van kwaliteit en onafhankelijkheid. Naar verwachting zullen de Big 4-accountantsorganisaties de door hen bij de AFM aangekondigde maatregelen verder vorm en inhoud geven en zo nodig aanvullen aan de hand van de sectorbrede analyse. Of het totale pakket aan maatregelen van de Big 4-accountantsorganisaties voldoende effectief zal zijn, zal moeten blijken. In hoeverre de maatregelen tekortkomingen in de toekomst voorkomen en de inherente prikkels⁴³ in het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd wegnemen, hangt namelijk in

⁴¹ De verdeling naar onderwerpen heeft de AFM aangebracht op basis van het systeem van waarborgen zoals beschreven in paragraaf 5.1.2.

⁴² Zie Bijlage 1 voor voorbeelden van de kwaliteitsmaatregelen genomen door Big 4-accountantsorganisaties in de periode 2009-2012.

⁴³ Voor een nadere beschouwing van de inherente prikkels in het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd, zie paragraaf 5.1.1.

belangrijke mate af van de voortvarendheid en doortastendheid waarmee de Big 4-accountantsorganisaties deze maatregelen implementeren. In hoofdstuk 5 doet de AFM aanbevelingen met betrekking tot de implementatie van de aangekondigde maatregelen.

5 Aanbevelingen van de AFM

In hoofdstuk 4 zijn de uitkomsten beschreven van het reguliere onderzoek dat de AFM heeft uitgevoerd bij de Big 4-accountantorganisaties: de geconstateerde tekortkomingen, de oorzaken die volgens deze accountantsorganisaties ten grondslag liggen aan de tekortkomingen en de maatregelen die deze accountantsorganisaties hebben aangekondigd te nemen naar aanleiding van het onderzoek. Paragraaf 5.1 bevat allereerst een algemene beschouwing van de AFM op het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd. In deze beschouwing gaat de AFM in op de inherente prikkels die zij onderkent binnen dat systeem en de waarborgen die nodig zijn om die prikkels weg te nemen. Deze beschouwing is gebaseerd op het beeld dat de AFM zich in de afgelopen jaren heeft gevormd in haar toezicht op accountantsorganisaties in het algemeen. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek en de algemene beschouwing van het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd, formuleert de AFM in paragraaf 5.2 aanbevelingen gericht op het verhogen van de kwaliteit van wettelijke controles. De AFM roept de Big 4-accountantsorganisaties op in het bijzonder aandacht en prioriteit te geven aan vier onderwerpen: governance, cultuur, kwaliteitsniveau en transparantie. Verder adviseert de AFM de wetgever de wetgeving op onderdelen aan te vullen. Paragraaf 5.3 bevat een beknopte beschrijving van het traject dat volgt na het onderzoek.

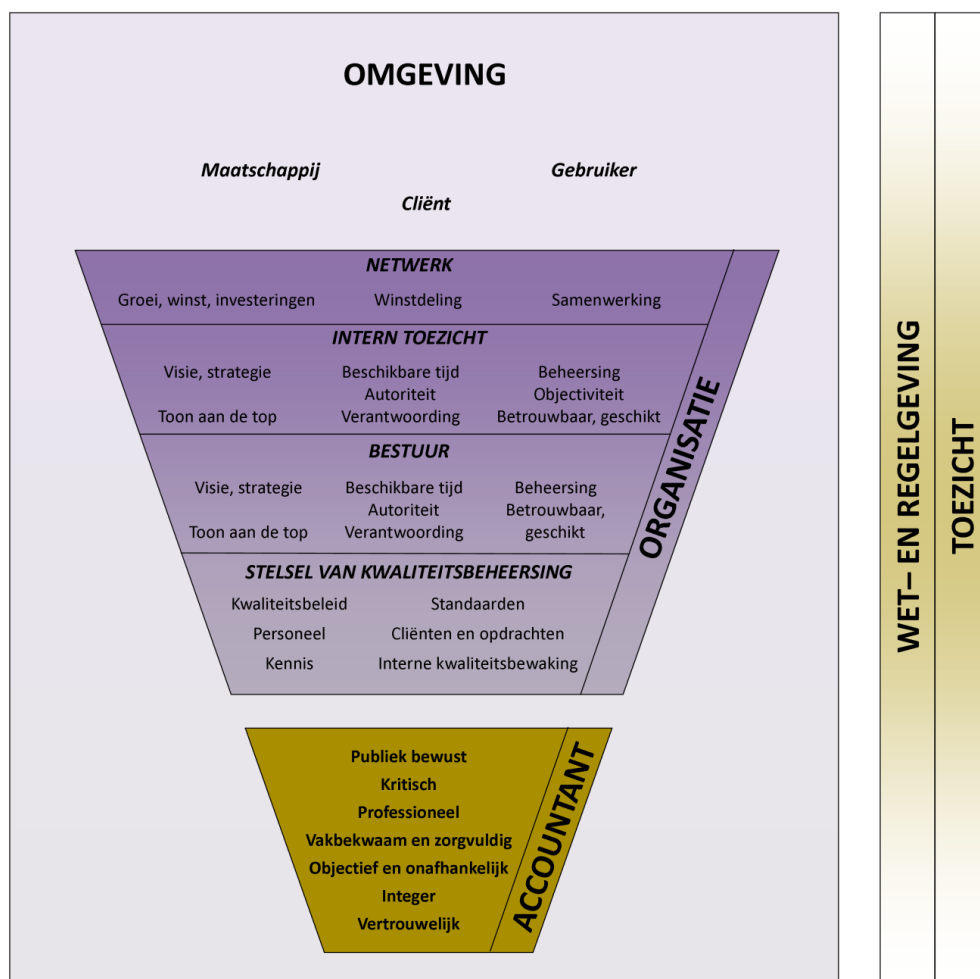
5.1 Systeem met prikkels en waarborgen

De kwaliteit van een wettelijke controle is vooral afhankelijk van de goede beroepsuitoefening door de accountant die de controle uitvoert. Die goede beroepsuitoefening wordt in de basis gekenmerkt door professionaliteit, vakbekwaamheid en zorgvuldigheid, objectiviteit en onafhankelijkheid, integriteit en betrouwbaarheid.⁴⁴ En vooral ook door een professioneel-kritische houding en altijd te handelen in het publiek belang. Wettelijke controles worden echter uitgevoerd in een systeem waarbinnen inherente prikkels aanwezig zijn om andere belangen (zoals commerciële of eigen belangen) centraal te stellen, boven het publiek belang. Er zijn dus waarborgen nodig om deze prikkels weg te nemen. Dit vereist een samenhangend geheel aan maatregelen in de omgeving van de accountant dat zorgt voor een goede beroepsuitoefening. Dergelijke maatregelen zijn in belangrijke mate vastgelegd in wet- en regelgeving. Op de naleving van deze wet- en regelgeving wordt toezicht gehouden.⁴⁵

⁴⁴ Dit betreffen de fundamentele beginselen zoals beschreven in de Verordening Gedrags- en Beroepsregels Accountants (VGBA) van de NBA.

⁴⁵ Voor de beschouwing van het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd, met daarin de inherente prikkels en benodigde waarborgen, heeft de AFM onder andere gebruikgemaakt van het normenkader zoals neergelegd in de Wta en het Bta, het 'Framework for audit quality' van de IAASB (februari 2014) en een discussedocument over 'audit quality indicators' van de Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) (mei 2013). Zie ook paragraaf 3.5.

Het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd, is op hoofdlijnen weergegeven in figuur 2. De accountant en de accountantsorganisatie waarvoor hij werkt staan in relatie tot hun omgeving: de controlecliënt, de gebruikers van de jaarrekening en het bredere maatschappelijk verkeer. Paragraaf 5.1.1 beschrijft de inherente prikkels die aanwezig zijn in dit systeem. Paragraaf 5.1.2 geeft een beschouwing van de belangrijkste waarborgen die gelden voor de accountant, de accountantsorganisaties en de relaties die zij onderhouden met hun omgeving.

Figuur 2. Systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd.

5.1.1 Prikkel

Inherente prikkels in het systeem waarbinnen de accountant wettelijke controles uitvoert, volgen uit:

- het feit dat de accountant wordt betaald door de onderneming waarvan hij de jaarrekening controleert;
- het feit dat de kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controle niet zichtbaar is; en
- het bedrijfs- of verdienmodel van de accountant.

Accountant betaald door controlecliënt

Het uitvoeren van een wettelijke controle is een wettelijke taak die uitsluitend is voorbehouden aan accountants: bepaalde ondernemingen zijn bij wet verplicht een accountant opdracht te geven hun jaarrekening te controleren. Gebruikers van die jaarrekening, waaronder kapitaalverschaffers, zoals aandeelhouders en banken, en andere betrokken partijen, zoals leveranciers, afnemers en werknemers, hebben betrouwbare informatie nodig over de financiële positie van de onderneming. Zij zijn doorgaans niet in staat zelf die betrouwbaarheid te beoordelen. Daardoor hebben zij een informatieachterstand ten opzichte van de ondernemingsleiding. Een accountant beoordeelt of de financiële verantwoording die de ondernemingsleiding aflegt aan de kapitaalverschaffers en andere betrokken partijen een getrouw beeld geeft van het vermogen en het resultaat van die onderneming. Daarmee biedt de accountant zekerheid en verkleint hij de informatieachterstand van de gebruikers van de jaarrekening. Accountants verrichten hun werkzaamheden dus primair in het publiek belang. Tegelijkertijd worden zij betaald door de onderneming waarvan zij de jaarrekening controleren en concurreren zij met elkaar om controleopdrachten te verwerven en te behouden. Dit creëert een inherent spanningsveld. Enerzijds moet de externe accountant zich objectief en kritisch opstellen tegenover zijn controlecliënt om zijn maatschappelijke rol te kunnen vervullen voor de gebruikers van de jaarrekening van die controlecliënt, anderzijds wil de accountant diezelfde controlecliënt zo goed mogelijk bedienen om de opdracht te verkrijgen of te behouden.

Kwaliteit van wettelijke controles niet zichtbaar

Noodgedwongen kunnen gebruikers van jaarrekeningen, en ook de gecontroleerde ondernemingen, niet anders dan *vertrouwen* op de accountant en de kwaliteit van de wettelijke controle die hij uitvoert.⁴⁶ De accountant beschikt immers over vertrouwelijke bedrijfsinformatie en over de specifieke expertise om de wettelijke controle te plannen en uit te voeren in overeenstemming met controle- en overige standaarden. Bij de uitvoering van de controle neemt de accountant beslissingen op basis van professionele oordeelsvorming. Bijvoorbeeld over de inschatting van risico's, de totaal te besteden uren, en de keuze van de controlewerkzaamheden die worden uitgevoerd om het risico op een afwijking van materieel belang tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. De gecontroleerde onderneming en vooral ook de gebruiker van de jaarrekening waarbij de accountant een controleverklaring verstrekt, kunnen als buitenstaander of relatieve 'leek' niet de juistheid van deze beslissingen beoordelen. Zij kunnen evenmin vaststellen of het risico op een afwijking van materieel belang na de uitvoering van de wettelijke

⁴⁶ Zie voor een verdere beschouwing over de vertrouwenskenmerken van een accountantscontrole het artikel 'An Examination of the Credence Attributes of an Audit' van Monika Causholli en W. Robert Knechel, 2012, in *Accounting Horizons*, Vol. 26, No. 4, pp.631-656.

controle daadwerkelijk tot een aanvaardbaar laag niveau is teruggebracht.⁴⁷ De accountant heeft dus een informatievoorsprong ten opzichte van de gecontroleerde onderneming en de gebruiker van de jaarrekening.

Bedrijfs- of verdienmodel van de accountant

Accountants geven invulling aan hun wettelijk opgedragen taak in een bedrijfs- of verdienmodel waarbij zij hun werkzaamheden verrichten vanuit een op het behalen van winst gerichte onderneming. Accountantsorganisaties zijn in hun aard commerciële ondernemingen. Vanuit die ondernemingen verlenen zij ook andere diensten aan cliënten⁴⁸ en werken zij in een netwerk samen met bijvoorbeeld belastingadviseurs, consultants en juristen. Er bestaat een zekere spanning tussen enerzijds de doelstellingen die logischerwijs samenhangen met het ondernemerschap, zoals groei, efficiëntie en winstmaximalisatie en anderzijds de eisen die in diverse wet- en regelgeving worden gesteld aan de kwaliteit van de controles die worden verricht. Het voldoen aan deze kwaliteitseisen vergt immers aanzienlijke (tijds)investeringen.

Het feit dat de accountant wordt betaald door de onderneming die hij controleert, de informatievoorsprong die de accountant heeft, en het bedrijfs- of verdienmodel van de accountant kunnen ertoe leiden dat de accountant de belangen van zijn controlecliënt of zijn eigen belangen centraal stelt, boven het publiek belang van een kwalitatief goed uitgevoerde controle.⁴⁹ In plaats van een kwalitatief goede accountantscontrole uit te voeren en dus controle-informatie te verkrijgen die in de specifieke omstandigheden van de desbetreffende onderneming voldoende en geschikt is, bestaat het risico dat de accountant bijvoorbeeld als gevolg van hoge tijds- of budgetdruk te weinig controleert en dus geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgt.⁵⁰

5.1.2 Waarborgen

De inherente prikkels zoals beschreven in paragraaf 5.1.1 vereisen een samenhangend geheel aan maatregelen in de omgeving van de accountant dat zorgt voor een goede beroepsuitoefening. Dergelijke maatregelen zijn onder andere vastgelegd in wet- en regelgeving voor de individuele accountant, de organisatie

⁴⁷ De enige manier om dit te verifiëren is door de controle opnieuw uit te voeren. Hiervoor hebben de controlecliënt en de gebruiker echter onvoldoende kennis en expertise. Bovendien is dit disproportioneel kostbaar.

⁴⁸ Bij OOB's is het de accountantsorganisatie verboden om naast de wettelijke controle andere diensten te verlenen. Bij niet-OOB's is het verlenen van andere diensten naast de wettelijke controle binnen bepaalde randvoorwaarden wel toegestaan. Ook worden andersoortige diensten verleend aan ondernemingen waarbij de accountantsorganisatie niet de jaarrekening controleert.

⁴⁹ Voorbeelden van 'eigen belangen' van accountants zijn het behalen van doelstellingen voor het verwerven of het behouden van controleopdrachten, het behalen van winst of groei en een eventueel daaraan gekoppelde beoordeling of beloning.

⁵⁰ In de situatie waarin de accountant al zijn gemaakte uren zonder veel discussie kan declareren bij de gecontroleerde onderneming bestaat daarnaast het risico dat hij juist te veel controleert als hij de controle niet efficiënt opzet en uitvoert.

waarvoor hij werkt en de relatie met zijn omgeving. Daarnaast is er toezicht op de naleving van deze wet- en regelgeving. De mate waarin de maatregelen effectief de kwaliteit van wettelijke controles waarborgen, hangt af van de wijze waarop in de praktijk invulling wordt gegeven aan deze maatregelen. Onderstaande beschouwing beschrijft belangrijke waarborgen die nodig zijn gelet op de hiervoor beschreven inherente prikkels. Deze beschouwing beschrijft derhalve niet de wijze waarop de Big 4-accountantsorganisaties in hun praktijk invulling geven aan deze maatregelen.

Accountant

Voor de uitvoering van een wettelijke controle is altijd één externe accountant eindverantwoordelijk. Hij is ook degene die de controleverklaring ondertekent en afgeeft. Individuele accountants zijn gehouden aan de verordeningen en de nadere voorschriften van de beroepsorganisatie⁵¹ die onder andere gedrags- en beroepsregels bevatten, onafhankelijkheidsregels en gedetailleerde standaarden voor het uitvoeren van wettelijke controles. Deze beroepsregels zijn gericht op het creëren van randvoorwaarden die de goede kwaliteit van wettelijke controles waarborgen. Een externe accountant wordt geacht wettelijke controles van voldoende kwaliteit uit te voeren als zijn beroepsuitoefening wordt gekenmerkt door professionaliteit, vakbekwaamheid en zorgvuldigheid, objectiviteit en onafhankelijkheid, integriteit en betrouwbaarheid. En vooral ook door een professioneel-kritische houding aan te nemen en altijd te handelen in het publiek belang.

Dat betekent onder meer dat de externe accountant zich bewust is van zijn rol als kritische controleur. Hij toetst beweringen van de onderneming (de jaarrekening) aan de norm (het stelsel van financiële verslaggeving), spreekt de ondernemingsleiding aan als de norm niet wordt nageleefd, houdt voet bij stuk als dat is vereist en trekt de juiste consequenties als normovertredingen niet worden gecorrigeerd. Een externe accountant heeft daarom in een controlerende rol een fundamenteel andere instelling dan in een adviserende rol.

Verder betekent dat ook dat de externe accountant zich ervan bewust is dat hij zijn controle primair uitvoert ten behoeve van de gebruikers van de jaarrekening en dat een goede controle veel waarde heeft voor deze veelal anonieme gebruikers en het functioneren van de economie als geheel. De externe accountant dient daarom voortdurend het publiek belang centraal te stellen, boven het belang van de onderneming waarvan hij de jaarrekening controleert en boven zijn eigen belangen en de belangen van zijn organisatie. Om zijn publieke rol te kunnen vervullen mag er geen twijfel zijn over zijn onafhankelijkheid.

⁵¹ De NBA heeft op grond van de Wet op het accountantsberoep (Wab) de taak verordeningen en nadere voorschriften op te stellen die de goede beroepsuitoefening van accountants waarborgen.

Organisatie

Hoewel de externe accountant verantwoordelijk is voor de uitvoering van een wettelijke controle en het afgeven van de controleverklaring, heeft de accountantsorganisatie waarvoor hij werkt ook een belangrijke verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van wettelijke controles. De accountantsorganisatie moet ervoor zorgen dat haar externe accountants zich houden aan de toepasselijke wet- en regelgeving, waaronder ook de VGBA en de NV COS. De accountantsorganisatie is daarmee ook verantwoordelijk voor de kwaliteit van de wettelijke controles die individuele accountants verrichten.

De verantwoordelijkheden van de accountantsorganisatie volgen onder andere uit de regels die de Wet en het Besluit toezicht accountantsorganisaties (Wta en Bta) aan hen stellen. Deze wet- en regelgeving ziet onder andere op de inrichting en de werking van het stelsel van kwaliteitsbeheersing en de kwaliteitsbewaking. Verder heeft de wet- en regelgeving betrekking op de betrouwbaarheid van bestuurders en leden van het interne toezichtorgaan⁵², de deskundigheid van de bestuurders ten aanzien van het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisatie en de vakbekwaamheid van de meerderheid van de bestuurders.

Binnen de accountantsorganisatie zijn verschillende niveaus te onderkennen en binnen die niveaus verschillende onderwerpen. Deze zijn in meer of mindere mate ieder afzonderlijk, maar vooral in onderlinge samenhang van belang om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen. Deze niveaus betreffen het stelsel van kwaliteitsbeheersing, het bestuur, het interne toezicht en het netwerk. Deze niveaus en de daarin te onderkennen onderwerpen zijn hiervoor reeds weergegeven in figuur 2 en hierna nader toegelicht.

Stelsel van kwaliteitsbeheersing en -bewaking

De accountantsorganisatie heeft een zorgplicht om de randvoorwaarden te creëren voor het adequaat functioneren van de externe accountant en maatregelen te treffen als dit functioneren niet langer strookt met de gestelde eisen. Het is dus de taak van de accountantsorganisatie de externe accountant zodanig te faciliteren dat die in staat is zijn werk zo goed mogelijk uit te voeren. De accountantsorganisatie stimuleert de externe accountant daartoe door het geven van de juiste prikkels (en het verminderen van verkeerde prikkels) en kan de accountant indien nodig sanctioneren. De faciliterende, stimulerende en sanctionerende procedures, beschrijvingen en standaarden vormen samen het stelsel van kwaliteitsbeheersing in brede zin. Dit brede stelsel van kwaliteitsbeheersing bestaat uit verschillende onderdelen die, mits goed ingericht, bijdragen aan het leveren van controlekwaliteit. Goed ingericht wil zeggen dat de onderdelen een samenhangend geheel vormen. Belangrijke te onderscheiden onderdelen binnen het stelsel van kwaliteitsbeheersing zijn: kwaliteitsbeleid, personeel, aanvaarding en continuering van cliënten en opdrachten, standaarden, kennis en interne kwaliteitsbewaking.

⁵² In de Wta aangemerkt als beleidsbepalers respectievelijk medebeleidsbepalers.

- *Kwaliteitsbeleid*

In het kwaliteitsbeleid is weergegeven hoe de accountantsorganisatie een cultuur bevordert waarin kwaliteitsgericht denken en handelen in het publiek belang voorop staan. Het kwaliteitsbeleid geeft daarmee ook een uitwerking van de visie van de leiding van de accountantsorganisatie op de manier waarop de accountantsorganisatie de kwaliteit van wettelijke controles waarborgt. Bijvoorbeeld door een cultuur te bevorderen die is gericht op de benodigde samenwerking om kwalitatief goede controles uit te voeren. Tegelijkertijd vereist het huidige bedrijfs- of verdienmodel van accountantsorganisaties dat de leiding van de accountantsorganisatie een visie heeft op de manier waarop de accountantsorganisatie omgaat met het voortdurende spanningsveld tussen commerciële belangen en het publiek belang.

- *Aanvaarding en continuering van controleopdrachten*

Voordat een accountantsorganisatie een nieuwe controleopdracht aanvaardt of een bestaande controleopdracht continueert, beoordeelt zij of zijzelf en de door haar aangewezen externe accountant voor die opdracht aan alle kwaliteitseisen voldoen, of de organisatie beschikt over de benodigde vakbekwame medewerkers, tijd en middelen om de wettelijke controle naar behoren te verrichten, en of de controlecliënt integer is. Om de kwaliteit van de wettelijke controle te kunnen waarborgen, is het van belang dat een dergelijke beoordeling kritisch en bewust wordt uitgevoerd door de accountantsorganisatie.

Verder is het van belang dat de accountantsorganisatie een goede inschatting maakt van het risico dat de kwaliteit van de wettelijke controle onvoldoende zal zijn. Dit risico is bijvoorbeeld gelegen in bepaalde kenmerken van de controlecliënt. Zoals de mate waarin die controlecliënt handelt in overeenstemming met (de geest van) de relevante wet- en regelgeving, de mate waarin de interne beheersing van de controlecliënt betrouwbare verslaggeving en een goede en efficiënte wettelijke controle mogelijk maakt. Of de mate waarin de controlecliënt een kwalitatief goede controle en een kritische accountant wenst en de prijs van de controle niet laat prevaleren boven het publiek belang van een kwalitatief goede uitvoering daarvan. De accountantsorganisatie bepaalt aan de hand van deze risico-inschatting of zij in staat zal zijn een kwalitatief goede controle te kunnen uitvoeren en of aanvullende kwaliteitsbeheersingsmaatregelen noodzakelijk zijn om die kwaliteit te waarborgen. Het kwaliteitsgericht denken binnen de organisatie waarborgt dat het risico zodanig wordt ingeschat dat daadwerkelijk de benodigde maatregelen worden genomen en dat niet, bijvoorbeeld vanuit kostenoverwegingen, een te laag risico wordt toegekend waardoor bepaalde kwaliteitsbeheersingsmaatregelen achterwege blijven.

- *Personeelsbeleid*

Het kwaliteitsbeleid en de daarmee samenhangende kwaliteitsgerichte cultuur komt mede tot uitdrukking in het personeelsbeleid van de

accountantsorganisatie in brede zin. Dit personeelsbeleid betreft onder andere het belonings- en sanctioneringsbeleid van de accountantsorganisatie, de bemensing van controleopdrachten en het in- en uitstroombeleid.

Werkzaamheden die (extra) worden gewaardeerd en beloond hebben veelal een bijzondere aantrekkingskracht op medewerkers. Daarom is het van belang dat bij de waardering en de beloning in voldoende mate rekening wordt gehouden met de kwaliteit van de wettelijke controles. Het in belangrijke mate waarderen en belonen van commerciële prestaties, zoals het behalen van omzet- en urendoelstellingen, kan een averechts effect hebben op het kwaliteitsgericht denken en handelen binnen de accountantsorganisatie. Sancties kunnen ongewenst gedrag effectief corrigeren, bijvoorbeeld in geval van tekortkomingen in de uitvoering van een wettelijke controle, als de gepercipieerde 'pakkans', zwaarte van de sanctie en de kans dat de sanctie wordt bekend gemaakt binnen de organisatie hoog genoeg zijn. Tegelijkertijd is het van belang te voorkomen dat te zware sancties of te formalistische regels een 'angstcultuur' creëren, bijvoorbeeld door gewenst (voorbeeld)gedrag te belonen.

Een ander aspect van het personeelsbeleid van de accountantsorganisatie is de bemensing van controleopdrachten. Hoewel persoonlijke contacten met een individuele accountant veelal een belangrijke rol spelen bij het verwerven van nieuwe cliënten of nieuwe opdrachten van bestaande cliënten, is deze accountant niet per definitie het meest geschikt om de wettelijke controle ook zelf uit te voeren. Het is daarom van belang dat de accountantsorganisatie voor iedere wettelijke controle een externe accountant aanwijst die voor die wettelijke controle de benodigde kennis en ervaring heeft. Daarbij kan ook nadrukkelijk rekening worden gehouden met de totale cliënten- en opdrachtenportefeuille van de desbetreffende accountant. Vervolgens zou de accountantsorganisatie de accountant voldoende teamleden ter beschikking moeten stellen die eveneens beschikken over de voor die controle benodigde kennis en ervaring.

Naast voldoende kennis en ervaring, hebben de verantwoordelijke externe accountant en de betrokken medewerkers ook voldoende tijd nodig om de wettelijke controle naar behoren te verrichten. Dit betekent dat het nodig is dat in principe voldoende tijd wordt gepland en dat meer tijd beschikbaar is als zich in de controle bijzonderheden voordoen die aanvullende controlewerkzaamheden vereisen.

Om controleopdrachten in continuïteit toereikend te kunnen bemensen, zal een accountantsorganisatie zowel kwantitatief als kwalitatief voldoende personeel aan zich moeten kunnen verbinden en dus een effectief in- en uitstroombeleid voeren. Dit beleid is gericht op het werven van voldoende en geschikte medewerkers die passen bij de opdrachten die de accountantsorganisatie verricht en het laten uitstromen van medewerkers die hier niet langer bij passen. Vanwege 'piekbelastingen' in de

werkzaamheden is een hoge mate van flexibiliteit van het personeelsbestand vereist, bijvoorbeeld door tijdelijke inhuur van medewerkers. Daarbij is het van belang dat steeds voor alle wettelijke controles voldoende tijd en deskundige medewerkers beschikbaar zijn. Wettelijke verplichtingen en wensen van ondernemingen om kort na het afsluiten van het boekjaar de jaarrekening te laten controleren veroorzaken bij accountantsorganisaties dergelijke piekbelastingen, doorgaans in de eerste helft van het kalenderjaar.

- *Kennis*

Een goede theoretische en praktische opleiding is noodzakelijk om wettelijke controles kwalitatief goed uit te kunnen voeren. Het gaat hierbij niet alleen om kennis van accountantscontrole en financiële verslaggeving, maar ook om het aannemen van een professionele houding en het aanleren van specifieke vaardigheden. Na het afronden van de theoretische basisopleiding, is een goede praktijkopleiding van belang, waarbij accountants, onder begeleiding van meer ervaren accountants met voldoende tijd voor deze begeleiding, ervaring opdoen in het toepassen van hun theoretische kennis in de dagelijkse praktijk. Vervolgens speelt de accountantsorganisatie een belangrijke rol bij het voortdurend bijhouden, actualiseren en waar nodig uitbreiden van de opgedane basiskennis door permanente educatie en andere trainingsprogramma's. Verder kan de accountantsorganisatie zorgen voor het verspreiden van vaktechnische informatie, bijvoorbeeld in nieuwsbrieven of periodieke bijeenkomsten, waarbij het van belang is dat die informatie ook daadwerkelijk relevant is voor de ontvangers. Via daarvoor ingerichte consultatieprocedures kunnen accountants in geval van bijzondere vraagstukken tijdens de uitvoering van een wettelijke controle advies inwinnen bij interne of externe specialisten.

- *Standaarden*

De accountantsorganisatie faciliteert de uitvoering van wettelijke controles en de vastlegging ervan door het hebben van standaarden en het aanbieden van hulpmiddelen aan accountants en teams en het juiste gebruik daarvan te bevorderen en te bewaken. De standaarden bieden de randvoorwaarden voor het toepassen van professionele oordeelsvorming, zodat die kunnen worden toegepast in wettelijke controles in uiteenlopende situaties. Afhankelijk van het cliëntenbestand van de accountantsorganisatie, zullen de standaarden zijn toegesneden op de specifieke omstandigheden van cliënten, bijvoorbeeld als die in hoge mate geautomatiseerd zijn, of de specifieke sectoren waarin de controles worden uitgevoerd, zoals gemeenten of pensioenfondsen.

De standaard voor het uitvoeren van de wettelijke controle, zijnde de controlemethodologie, is een van de belangrijke standaarden van de accountantsorganisatie. Hierin is vastgelegd hoe de wettelijke controle moet worden uitgevoerd en gedocumenteerd, in overeenstemming met wet- en regelgeving (o.a. NV COS). De externe accountant en zijn controleteam worden geacht de wettelijke controle uit te voeren in overeenstemming met deze controlemethodologie en in bijzondere situaties de juiste consequenties

te trekken. Dit is bijvoorbeeld van belang bij het bepalen van de juiste combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden. Indien de interne beheersing van de controlecliënt effectief werkt, dan kan de externe accountant de wettelijke controle relatief efficiënt uitvoeren door primair systeemgerichte werkzaamheden uit te voeren en de gegevensgerichte werkzaamheden tot het minimum vereiste te beperken. Zodra echter blijkt dat de interne beheersing van de controlecliënt niet effectief werkt, dan schrijft de controlemethodologie een andere controleaanpak voor waarin meer of zelfs uitsluitend gegevensgerichte werkzaamheden worden uitgevoerd. Aangezien gegevensgerichte werkzaamheden doorgaans arbeidsintensiever zijn dan systeemgerichte werkzaamheden, zal een dergelijke wettelijke controle relatief minder efficiënt kunnen worden uitgevoerd, wat druk legt op de planning en het budget. Desondanks zal de externe accountant hieraan de juiste consequenties moeten verbinden en zijn controleaanpak moeten wijzigen. In het geval ook de onvervangbare interne beheersingsmaatregelen niet aanwezig zijn, dan heeft dit in veel gevallen ook consequenties voor de controleverklaring: de externe accountant zal dan doorgaans niet tot een goedkeurend oordeel kunnen komen, maar tot een controleverklaring met beperking of een oordeelonthouding. De controlemethodologie faciliteert de externe accountant in het verbinden van de juiste consequenties aan bijzondere situaties, indien deze op de juiste wijze wordt gevolgd.

- *Interne kwaliteitsbewaking*

De bovengenoemde elementen van het stelsel van kwaliteitsbeheersing dragen bij aan de kwalitatief goede uitvoering van wettelijke controles. De accountantsorganisatie heeft verder als taak te bewaken dat voldoende kwaliteit wordt geleverd en de naleving van haar stelsel van kwaliteitsbeheersing te waarborgen en te evalueren. Belangrijke instrumenten hierbij zijn de OKB en het interne kwaliteitsonderzoek. De doelstellingen en werking van deze instrumenten zijn beschreven in paragraaf 4.4. Accountantsorganisaties die ook wettelijke controles verrichten bij OOB's stellen verder een compliance officer aan: een persoon binnen de accountantsorganisatie die toeziet op de naleving door de accountantsorganisatie van relevante wet- en regelgeving en daarover verantwoording aflegt aan het bestuur. Voor de kwaliteitsbeoordelaar die de OKB uitvoert, de reviewer die het interne kwaliteitsonderzoek uitvoert en de compliance officer geldt dat het van groot belang is dat zij voldoende tijd tot hun beschikking hebben om hun taken tijdig en met voldoende diepgang uit te voeren. Daarnaast is het van belang dat zij in staat zijn tekortkomingen als zodanig te classificeren en de betrokken externe accountants of andere medewerkers hierop aan te spreken.

Bestuur

Het bestuur van een accountantsorganisatie is verantwoordelijk voor het inrichten van het stelsel van kwaliteitsbeheersing. Een professioneel bestuur is in staat een stelsel in te richten dat de accountant faciliteert en stimuleert (en beloont) kwalitatief goede controles uit te voeren en de accountant sanctioneert als dit niet

het geval is. Dat bestuur heeft door zijn 'toon aan de top', wat het zegt en doet, een belangrijke voorbeeldfunctie en bepaalt daarmee mede de kwaliteitsgerichte cultuur van de organisatie waarin het publiek belang centraal staat, boven andere belangen. Een professioneel bestuur heeft verder een strategische visie op de doelstellingen van de organisatie en hoe die kunnen worden bereikt, is 'in control' doordat het onder andere inzicht heeft in de belangrijkste kritische prestatie-indicatoren aangaande kwaliteit, en heeft voldoende autoriteit om effectief beleid te maken en uit te voeren en maatregelen te nemen. Daarvoor is het van belang dat het bestuur bestaat uit leden die voldoende tijd, kennis en bestuurlijke ervaring hebben en daarmee als collectief geschikt is. Een goede professional is niet per definitie een geschikte bestuurder en heeft vanwege zijn cliënten- en opdrachtenportefeuille mogelijk ook onvoldoende tijd om een dergelijke bestuurstaak naar behoren uit te voeren. Kandidaten met geschikte bestuurlijke ervaring kunnen ook van buiten de organisatie worden aangetrokken.

Intern toezicht

Een intern toezichtsorgaan heeft als taak het bestuur scherp te houden op het voldoen aan de maatschappelijke verwachtingen van het leveren van wettelijke controles van goede kwaliteit. Een intern toezichtorgaan kan deze taak naar behoren uitvoeren als het op de juiste manier is ingebed in de structuur van de organisatie en voldoende bevoegdheden heeft om daadwerkelijk toezicht te houden op de werkzaamheden van het bestuur van de accountantsorganisatie. Net als voor de leden van het bestuur, geldt voor de leden van het interne toezichtsorgaan dat hun 'toon aan de top' en voorbeeldgedrag van groot belang is, evenals het hebben van een strategische visie, voldoende autoriteit, tijd, kennis en ervaring. De effectiviteit van een intern toezichtorgaan wordt in belangrijke mate bepaald door zijn objectiviteit, vormgegeven met leden die onafhankelijk zijn van de accountantsorganisatie en van de controlecliënten van de accountantsorganisatie.

Netwerk

De Big 4-accountantsorganisaties zijn onderdeel van een groter geheel. Zij werken binnen het netwerk in Nederland samen met andere organisaties op een breed terrein van fiscaal, financieel en soms juridisch advies. Binnen die samenwerking bestaan afspraken over groei- en winstdoelstellingen, winstverdeling en investeringen, die invloed kunnen hebben op de wijze waarop en de mate waarin de accountantsorganisatie in staat is de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen. Dit betekent dat het bestuur van de accountantsorganisatie opereert onder het bestuur van het samenwerkingsverband en daarin vertegenwoordigd is. Verschillende onderdelen van de wet- en regelgeving die geldt voor accountantsorganisaties hebben ook consequenties voor de andere organisaties binnen het netwerk, bijvoorbeeld de wet- en regelgeving over de scheiding van controle en advies bij OOB-controlecliënten. Het is van belang dat de samenwerking binnen het netwerk de naleving van dergelijke wet- en regelgeving door de accountantsorganisatie niet belemmert.

Het netwerk van de Big 4-accountantsorganisaties strekt zich buiten Nederland wereldwijd uit. De manier van werken in Nederland wordt in meer of mindere mate, afhankelijk van de gekozen wijze van samenwerking binnen het internationale

netwerk, door het internationale netwerk beïnvloed. Zo worden verschillende standaarden, bijvoorbeeld de controlemethodologie en de daarmee samenhangende automatisering, internationaal ontwikkeld en vervolgens in Nederland geïmplementeerd en waar nodig aangevuld met specifieke nationale wet- en regelgeving.

Omgeving

Om te waarborgen dat de accountant en de accountantsorganisatie het publiek belang van een kwalitatief goede wettelijke controle centraal stellen boven andere (commerciële) belangen, geldt voor de accountant en voor de accountantsorganisatie dat zij onafhankelijk moeten zijn van de onderneming waarvan zij de jaarrekening controleren. De onafhankelijkheidsregels zorgen ervoor dat de accountant, ondanks de contractrelatie tussen de accountantsorganisatie en de controlecliënt, een objectief oordeel velt over de getrouwheid van de jaarrekening. Andere betrekkingen of relaties tussen de accountant, de accountantsorganisatie of een ander onderdeel van het netwerk enerzijds en de controlecliënt of een met deze controlecliënt verbonden derde anderzijds, kunnen een bedreiging vormen voor de onafhankelijkheid. Dergelijke bedreigingen moeten met maatregelen worden uitgesloten of beperkt, of de controleopdracht moet worden geweigerd of beëindigd.

De onafhankelijkheidsregels stellen onder andere eisen aan de benoeming van de accountant. De accountant wordt in principe benoemd door de algemene vergadering van aandeelhouders (ava).⁵³ In de Nederlandse Corporate Governance Code zijn voor de benoeming van de accountant aanvullende principes opgenomen, waarbij een primaire rol is weggelegd voor de raad van commissarissen, op advies van de auditcommissie en het bestuur.⁵⁴ De auditcommissie heeft volgens de code een belangrijke rol in de relatie met de accountant en het waarborgen van de primaire focus op de kwaliteit van de controle en niet uitsluitend de prijs daarvan. De auditcommissie houdt zich onder andere bezig met de onafhankelijkheid, de bezoldiging en eventuele niet-controlewerkzaamheden van de accountant, is het eerste aanspreekpunt voor de accountant in geval van onregelmatigheden, voert overleg met de accountant en evalueert het functioneren van de accountant. Indien deze taken feitelijk of primair door het bestuur van de controlecliënt (bijvoorbeeld de CFO) worden uitgevoerd, of indien het bestuur of de aan het bestuur ondergeschikten een rol krijgen in de voorselectie en het maken van afwegingen, dan bemoeilijkt dit het aannemen van een voldoende professioneel-kritische houding en het komen tot een onafhankelijke oordeelsvorming over de financiële verantwoording waarvoor dat bestuur (of die CFO) verantwoordelijk is. Het Europees Parlement heeft in april 2014 regels vastgesteld die uiterlijk medio 2016 van

⁵³ *Indien deze daar niet toe overgaat, dan is de raad van commissarissen bevoegd of, in het geval dat deze ontbreekt of in gebreke blijft, het bestuur. Zie artikel 2:393, tweede lid, BW.*

⁵⁴ *Zie Corporate Governance Code V.2 Rol, benoeming, beloning en beoordeling van het functioneren van de externe accountant.*

toepassing zijn in Nederland en die in belangrijke mate het model zoals vervat in de Corporate Governance Code wettelijk zullen verankeren.

Eisen aan de transparantie van accountantsorganisaties en de controles die zij uitvoeren vergroten het inzicht dat gebruikers van jaarrekeningen hebben in de kwaliteit daarvan. De controlestandaarden vereisen van de accountant dat hij voldoende communiceert met de met governance belaste personen van de controlecliënt, bijvoorbeeld over bijzondere aangelegenheden in de wettelijke controle. In de ava kan de accountant, na afstemming met bestuur en raad van commissarissen van de controlecliënt, zijn controlewerkzaamheden nader toelichten ter invulling van zijn maatschappelijke rol. Aan het bredere maatschappelijk verkeer verschaft de accountantsorganisatie met een jaarlijks transparantieverslag inzicht in de wijze waarop zij is georganiseerd en waarop zij haar kwaliteit waarborgt. Het inzicht in de uitgevoerde wettelijke controle zal met de uitbreiding van de controleverklaring, naar verwachting met ingang van het boekjaar 2014, verder worden vergroot.⁵⁵

Toezicht

Per 1 oktober 2006 is de AFM aangewezen als de onafhankelijke publieke toezichthouder op accountantsorganisaties die wettelijke controles verrichten. Het uiteindelijke doel van het toezicht is het herstel en borging van het gerechtvaardigd vertrouwen in de accountant en de door hem afgegeven controleverklaring. De AFM onderzoekt daartoe onder andere de kwaliteit van uitgevoerde wettelijke controles om waar nodig accountantsorganisaties en accountants aan te spreken indien zij de toepasselijke wet- en regelgeving niet hebben nageleefd en niet de vereiste kwaliteit hebben geleverd. De AFM beoordeelt dus de kwaliteit die zowel voor de controlecliënt als voor de gebruiker van de jaarrekening niet zichtbaar is. Waar mogelijk draagt de AFM bij aan het opheffen van de informatie-asymmetrie door die kwaliteit transparant te maken. Tot dusver was dat beperkt tot het publiceren van generieke bevindingen en conclusies en het publiceren van formele handhavingsbeslissingen. Vanaf 2014 kan de AFM ook de voornaamste bevindingen en conclusies per onderzochte accountantsorganisatie publiceren. Aangezien deze bevindingen en conclusies niet herleidbaar mogen zijn naar de desbetreffende controlecliënten, kan de AFM (de auditcommissies van) deze controlecliënten niet informeren over de uitkomsten van haar onderzoeken. Indien de AFM dit wel mocht, dan zou dit de rol van de auditcommissie ten opzichte van de kwaliteit van de accountantscontrole kunnen versterken.

Afhankelijk van het type ondernemingen waarvan zij de jaarrekening controleren, hebben accountantsorganisaties daarnaast ook direct of indirect te maken met andere toezichthoudende instanties, zoals het Centraal Fonds Volkshuisvesting, de Nederlandse Zorgautoriteit, De Nederlandsche Bank (DNB), verschillende departementale inspecties of de Monitoring Commissie Corporate Governance Code.

⁵⁵ Zie ook paragraaf 3.2.

5.2 Aanbevelingen van de AFM

Gelet op de inherente prikkels die aanwezig zijn in het systeem waarbinnen wettelijke controles worden uitgevoerd en de tekortkomingen die de AFM heeft geconstateerd in haar onderzoeken bij de Big 4-accountantsorganisaties, zijn maatregelen nodig met als doel de kwaliteit van wettelijke controles te verbeteren en duurzaam te waarborgen.

De AFM heeft kennis genomen van de maatregelen die de Big 4-accountantsorganisaties gedurende en na afloop van het onderzoek van de AFM hebben aangekondigd (zie ook paragraaf 4.5). De AFM heeft hiermee een indruk verkregen van de beoogde maatregelen van de Big 4-accountantsorganisaties en constateert dat zij met deze maatregelen een inhaalslag maken. Of deze maatregelen voldoende effectief zullen zijn, zal moeten blijken. De mate waarin de aangekondigde maatregelen tekortkomingen in de toekomst voorkomen en de inherente prikkels in het systeem wegnemen, hangt namelijk in belangrijke mate af van de voortvarendheid en doortastendheid waarmee de Big 4-accountantsorganisaties deze maatregelen implementeren.

Op basis van de uitkomsten van haar onderzoek, doet de AFM twee aanbevelingen aan de Big 4-accountantsorganisaties met betrekking tot:

1. het implementeren van de door hen aangekondigde maatregelen; en
2. het verdiepen van hun oorzakenanalyses.

Vervolgens adviseert de AFM de wetgever om de wetgeving op een aantal onderwerpen aan te vullen.

Implementeren van aangekondigde maatregelen

De AFM doet de Big 4-accountantsorganisaties de aanbeveling de door hen aangekondigde maatregelen, inclusief de te verwachten aanvullingen naar aanleiding van de voorstellen van de NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep', voortvarend en doortastend te implementeren en daarbij steeds het publiek belang van de wettelijke controle centraal te stellen, boven andere belangen. De AFM doet de Big 4-accountantsorganisaties daarbij ook de aanbeveling om zowel bij het nader vorm en inhoud geven aan de maatregelen als bij de implementatie daarvan in het bijzonder aandacht en prioriteit te geven aan de volgende onderwerpen, individueel en vooral ook in onderlinge samenhang:

- *Versterken van de governance*

De AFM verwacht dat maatregelen alleen voldoende effectief kunnen zijn als de Big 4-accountantsorganisaties gelijktijdig met andere maatregelen hun governance versterken. Bij het versterken van de governance dienen volgens de AFM in het bijzonder de volgende punten te worden geadresseerd:

- Het versterken van de governance van de Big 4-accountantsorganisaties dient betrekking te hebben op zowel (i) het bestuur van de accountantsorganisatie, als op (ii) het bestuur van de Nederlandse netwerkorganisatie en (iii) het interne toezichtorgaan (bijvoorbeeld een raad van commissarissen en, of als onderdeel daarvan, de Commissie Publiek Belang).
- Het versterken van het bestuur, onder andere met betrekking tot:
 - Het hebben van de juiste ‘toon aan de top’ en het invullen van de voorbeeldfunctie van het bestuur bepaalt mede de kwaliteitsgerichte cultuur van de organisatie waarin het publiek belang centraal staat.
 - Het hebben van een strategische visie op de doelstellingen van de organisatie en hoe die kunnen worden bereikt, inzicht in de belangrijkste kritische prestatie-indicatoren aangaande kwaliteit om ‘in control’ te zijn, en voldoende autoriteit om effectief beleid te maken en uit te voeren, en maatregelen te nemen.
 - Het ervoor zorgen dat de leden van het bestuur voldoende tijd, kennis en bestuurlijke ervaring hebben en daarmee als collectief geschikt zijn. Kandidaten met geschikte bestuurlijke ervaring kunnen vanzelfsprekend ook van buiten de organisatie worden aangetrokken.
- Het versterken van het interne toezicht op het bestuur van de accountantsorganisatie en de netwerkorganisatie, onder andere met betrekking tot:
 - Het instellen van een raad van commissarissen (rvc), voor zover zij dit nog niet hebben gedaan, op het hoogste niveau.
 - Het organiseren van de rvc met leden die onafhankelijk zijn van de accountantsorganisatie, de bevoegdheid hebben bestuurders te benoemen en te ontslaan en taken en bevoegdheden hebben die aansluiten bij de relevante bepalingen uit de Nederlandse Corporate Governance Code en Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.
- *Creëren van een kwaliteitsgerichte cultuur*

De AFM verwacht dat de effectiviteit van maatregelen in belangrijke mate afhankelijk is van de mate waarin accountantsorganisaties in staat zijn een kwaliteitsgerichte cultuur te creëren, waar nodig versneld hun cultuur te veranderen en de aandacht hiervoor te bestendigen. Bij het doorvoeren van cultuurverandering dienen volgens de AFM in het bijzonder de volgende punten te worden geadresseerd:

 - Het stimuleren van de veranderbereidheid in alle gelederen van de accountantsorganisatie en het netwerk die onontbeerlijk is om de aangekondigde maatregelen effectief te kunnen implementeren.
 - Het creëren van een cultuur die is gericht op het voortdurend centraal stellen van het publiek belang van een kwalitatief goed uitgevoerde wettelijke controle, zoals vereist door de publieke taak van de accountantsorganisatie.

- Het stimuleren van een open cultuur die is gericht op intensieve samenwerking draagt bij aan het centraal stellen van het publiek belang en het verrichten van kwalitatief goede wettelijke controles.
 - Het in lijn brengen van het beoordelings- en beloningsbeleid met de kwaliteitsgerichte cultuur door dit te laten aansluiten bij de normen en waarden van de accountantsorganisatie en de kwaliteitsdoelen die zij nastreeft. Hierbij is het van belang dat deze kwaliteitsdoelen voldoende worden gemonitord, tot aan het niveau van de individuele wettelijke controle, waarbij de signalerende functie bijvoorbeeld aan de hand van geschikte kritische prestatie-indicatoren kan worden vormgegeven.
- *Wettelijk kwaliteitsniveau internaliseren*
 De controlestandaarden die al vele jaren van toepassing zijn op de uitvoering van controles en op internationaal niveau in belangrijke mate door het accountantsberoep zelf zijn opgesteld, bevatten doelstellingen en vereisten die de kwaliteit van de uitvoering moeten waarborgen. De AFM heeft in haar onderzoeken geconstateerd dat in voorkomende gevallen deze vereisten niet zijn nageleefd en de doelstellingen niet zijn behaald. De kwaliteitsbeheersingsmaatregelen van de accountantsorganisaties hebben deze afwijkingen van het wettelijke kwaliteitsniveau niet voorkomen. Om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen, waarbij steeds sprake is van maatwerk en specifieke omstandigheden, dient het wettelijke kwaliteitsniveau te zijn geïnternaliseerd binnen de gehele accountantsorganisatie. Bij het internaliseren van dat kwaliteitsniveau dienen volgens de AFM in het bijzonder de volgende punten te worden geadresseerd:
 - Het voortdurend bijhouden, actualiseren en waar nodig uitbreiden van de kennis van externe accountants en andere medewerkers van het wettelijke kwaliteitsniveau.
 - Het hierbij faciliteren en stimuleren door accountantsorganisaties van hun externe accountants en medewerkers.
 - Het ervoor zorgen dat de kwaliteitsbewakingsmaatregelen van de accountantsorganisatie, zoals de OKB en het interne kwaliteitsonderzoek, toereikende informatie verstrekken over het behaalde kwaliteitsniveau. Op die manier kunnen deze maatregelen adequate terugkoppeling geven aan externe accountants en andere medewerkers over de door hen geleverde kwaliteit. Ook kunnen deze maatregelen afwijkingen van het vereiste kwaliteitsniveau tijdig signaleren en als zodanig kwalificeren, zodat daaraan de juiste consequenties kunnen worden verbonden.
 - *Transparantie over kwaliteit vergroten*
 De AFM is van mening dat het vergroten van de transparantie over de uitvoering van wettelijke controles bijdraagt aan het verbeteren van de kwaliteit daarvan. Transparantie verkleint immers de informatieachterstand van controlecliënten, gebruikers van jaarrekeningen en belanghebbenden ten opzichte van de accountant en de accountantsorganisatie. Naar

verwachting zal transparantie over kwaliteit de concurrentie op kwaliteit vergroten, in plaats van uitsluitend op prijs, en consistentie in de geleverde kwaliteit stimuleren. Bij het vergroten van de transparantie dienen volgens de AFM in het bijzonder de volgende punten te worden geadresseerd:

- Het transparant zijn door de Big 4-accountantsorganisaties over de wijze waarop zij werken, de kwaliteit die zij leveren, en op korte termijn vooral ook over de wijze waarop zij invulling geven aan de aangekondigde verbetermaatregelen en de voortgang en de effectiviteit van de implementatie daarvan. Dit doen zij in hun transparantie- en/of jaarverslag, of in andere uitingen.
- Het transparant zijn door de externe accountants over de controle die zij hebben uitgevoerd en de bijzonderheden die zij daarbij hebben aangetroffen, in hun uitgebreidere controleverklaring, tijdens de algemene vergadering van aandeelhouders van de controlecliënt, of in andere uitingen.
- Het in gesprek gaan van accountantsorganisaties met raden van commissarissen, en in het bijzonder auditcommissies, van controlecliënten over de uitkomsten van onderzoeken naar de kwaliteit van wettelijke controles, waaronder de onderzoeken van de AFM. Daarmee krijgen auditcommissies meer inzicht in de kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controles dat zij kunnen gebruiken bij hun rol bij de selectie en evaluatie van de accountant.

Verdiepen van oorzakenanalyses

De AFM heeft geconstateerd dat de dieperliggende feitelijke oorzaken van het feit dat de kwaliteit van wettelijke controles nog niet in continuïteit is gewaarborgd, voornamelijk niet volledig inzichtelijk zijn. Daarom roept de AFM de Big 4-accountantsorganisaties op tot een verdere verdieping van de analyse van de oorzaken en redenen die ten grondslag liggen aan de geconstateerde tekortkomingen. Indien zij aanvullende oorzaken of redenen identificeren, dienen de Big 4-accountantorganisaties te evalueren of de maatregelen die zij nemen deze oorzaken of redenen afdoende adresseren en waar nodig andere of additionele maatregelen te treffen. Verder verwacht de AFM dat de Big 4-accountantsorganisaties het uitvoeren van oorzakenanalyses opnemen in hun stelsel van kwaliteitsbeheersing.

Advies aan de wetgever

De AFM richt zich vanuit haar toezichttaak primair op de accountantsorganisatie en de externe accountant. Het huidige wettelijke kader, inclusief de bevoegdheden van de AFM, biedt voornamelijk voldoende mogelijkheden deze toezichttaak adequaat uit te voeren. Wel ziet de AFM aanleiding de wetgever te adviseren de wetgeving aan te vullen op de volgende onderwerpen:

- *Geschiktheidstoets door de AFM*

Zoals hiervoor beschreven, verwacht de AFM dat een goede governance van accountantsorganisaties een belangrijk middel is om de kwaliteit van wettelijke controles te verbeteren en duurzaam te waarborgen. In haar toezicht op financiële instellingen heeft de AFM, evenals DNB, al enkele jaren ervaring met de zogenoemde geschiktheidstoets. Met een geschiktheidstoets beoordeelt de toezichthouder zowel de individuele als de collectieve geschiktheid van de personen die het beleid van de instelling of organisatie (mede) bepalen. Deze geschiktheid bestaat uit kennis, vaardigheden en professioneel gedrag.⁵⁶ De geschiktheidstoets draagt bij aan een betere besturing van financiële instellingen.

Voor accountantsorganisaties gelden momenteel alleen regels over de betrouwbaarheid, deskundigheid en vakbekwaamheid van (mede)beleidsbepalers. De wet- en regelgeving bevat geen concrete eisen aan de geschiktheid van deze personen. De AFM ervaart dit als een gemis. De AFM zal in haar toezicht op OOB-accountantsorganisaties, waaronder de Big 4-accountantsorganisaties, nadrukkelijk aandacht besteden aan de wijze waarop deze worden aangestuurd. Het beoordelen van de individuele en collectieve geschiktheid van de (mede)beleidsbepalers van de accountantsorganisatie, zijnde de bestuurders en commissarissen, zal hier naar de mening van de AFM onderdeel van moeten uitmaken.

- *Verstrekken bevindingen en conclusies door de AFM aan met governance belaste organen*

De AFM heeft naar aanleiding van eerdere onderzoeken de oproep gedaan aan accountantsorganisaties en auditcommissies van controlecliënten met elkaar in gesprek te gaan over de uitkomsten van onderzoeken naar de kwaliteit van wettelijke controles, waaronder de onderzoeken van de AFM. De AFM vindt het van belang dat de met de governance belaste organen van OOB-controlecliënten, zoals raden van commissarissen en auditcommissies in het bijzonder, voldoende informatie hebben om de kwaliteit van hun accountant, of van de accountant die zij beogen voor een nieuwe controleopdracht, adequaat te evalueren. De onderzoeksuitkomsten van de AFM kunnen een belangrijke informatiebron zijn waarover deze organen in gesprek kunnen gaan met die accountant. De AFM verwacht dat dit proces kan worden versneld en versterkt indien zij in staat is haar onderzoeksuitkomsten zelf te verstrekken aan het orgaan dat met de governance van de OOB-controlecliënt is belast, zoals de raad van commissarissen en in het bijzonder de auditcommissie. Momenteel staan de geheimhoudingsverplichtingen van de AFM een dergelijke verstrekking niet toe.

⁵⁶ In de bijlage bij de [Beleidsregel geschiktheid 2012](#) zijn relevante competenties opgenomen om geschiktheid aan te tonen.

- Verplichting tot het nemen van herstel- en verbetermaatregelen*

De AFM heeft de Big 4-accountantsorganisaties opgeroepen zo nodig gepaste herstel- en verbetermaatregelen te nemen naar aanleiding van de bevindingen van de AFM. De AFM vindt het van belang dat er een wettelijke verplichting komt voor accountantsorganisaties om in geval van geconstateerde tekortkomingen gepaste maatregelen te nemen om eventuele overtredingen naar het verleden toe te herstellen en herhaling in de toekomst te voorkomen. Deze overtredingen kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op individuele wettelijke controles of het stelsel van kwaliteitsbeheersing. Tekortkomingen kunnen worden geconstateerd door de AFM, een andere (externe) toezichthouder of door de accountantsorganisatie of externe accountant zelf. Om te waarborgen dat dergelijke maatregelen ook worden genomen in situaties waarbij de AFM niet betrokken is, adviseert de AFM de wetgever hiervoor een wettelijke basis te creëren.
- Aanwijzen aanvullende categorieën OOB's*

Als OOB's zijn nu aangewezen: beursgenoteerde rechtspersonen, banken en verzekeraars. In aanvulling daarop biedt de wetgeving de ruimte categorieën ondernemingen, instellingen of openbare lichamen aan te wijzen als OOB. Gelet op de bevindingen van de AFM met betrekking tot wettelijke controles bij verschillende niet-OOB's met een maatschappelijke functie en grote groepen belanghebbenden, adviseert de AFM de wetgever gebruik te maken van de mogelijkheid om de reikwijdte van de OOB-definitie uit te breiden. Het lijkt de AFM van belang bijvoorbeeld grote woningcorporaties, grote gemeenten, grote pensioenfondsen, grote onderwijsinstellingen, grote zorginstellingen en grote energiebedrijven aan te wijzen als OOB's. Daardoor zal de wettelijke controle van hun jaarrekening met meer waarborgen uit de Wta worden omkleed, wat de kwaliteit van die controle ten goede komt.
- Rvc verplicht stellen*

Om het interne toezicht op en de professioneel-kritische houding van het bestuur te versterken, vindt de AFM het wenselijk wanneer OOB-accountantsorganisaties verplicht worden een rvc in te stellen, op het hoogste niveau. Hiervoor wordt bij voorkeur aansluiting gezocht bij het structuurregime. De leden van de rvc moeten onafhankelijk zijn van de accountantsorganisaties en de volledige bevoegdheid hebben die aan commissarissen toekomen, zoals goedkeuring aan strategische besluiten en het benoemen en ontslaan van bestuurders. De AFM vindt het van belang dat voor de invulling van de rechten en de verplichtingen die aan een rvc toekomen aansluiting wordt gezocht bij de relevante bepalingen uit de Nederlandse Corporate Governance Code en Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

5.3 Opvolging door de AFM

De AFM zal in de periode volgend op dit reguliere onderzoek de implementatie en effectieve werking van zowel de aangekondigde herstelmaatregelen op geconstateerde tekortkomingen als de toekomstgerichte verbetermaatregelen nauwgezet monitoren. Verder zal de AFM bij iedere Big 4-accountantsorganisatie nadrukkelijk nagaan of de maatregelen van die organisaties voldoende tegemoet komen aan de aanbevelingen van de AFM en met voldoende voortgang en doortastendheid worden geïmplementeerd. Een open dialoog met de Big 4-accountantsorganisaties over de verdere opvolging van dit onderzoek is daarbij noodzakelijk. Indien de voortgang of de doortastendheid van de implementatie van de aangekondigde maatregelen niet toereikend is, kan de AFM formele handhavinginstrumenten inzetten om de benodigde voortvarende en doortastende implementatie af te dwingen.

6 Kantoor specifieke bevindingen en conclusies

Paragraaf 6.1 beschrijft hoe de AFM het reguliere onderzoek bij de Big 4-accountantsorganisaties heeft opgezet en uitgevoerd. Deze paragraaf geeft daarmee de achtergrondinformatie en context die nodig is voor de kantoor specifieke bevindingen en conclusies in de paragrafen 6.2 tot en met 6.5. Deze paragrafen bevatten een samenvatting van de voornaamste bevindingen en conclusies die de AFM in vertrouwelijke kantoor specifieke rapporten heeft afgestemd met de Big 4-accountantsorganisaties.

6.1 Beschrijving van het onderzoek

Het reguliere onderzoek

Sinds de verlening van de vergunning voor het verrichten van wettelijke controles vallen de Big 4-accountantsorganisaties onder het doorlopend toezicht van de AFM. Als onderdeel van het doorlopend toezicht verricht de AFM onderzoeken om na te gaan of vergunninghoudende accountantsorganisaties blijvend aan de bij en krachtens de Wta gestelde eisen voldoen en daarmee de kwaliteit van de door hen uitgevoerde wettelijke controles waarborgen. In een regulier onderzoek beoordeelt de AFM periodiek de kwaliteit van de verrichte wettelijke controles en specifieke maatregelen binnen het stelsel van kwaliteitsbeheersing. Naast reguliere onderzoeken verricht de AFM incidentonderzoeken en themaonderzoeken.

In september 2010 heeft de AFM een rapport gepubliceerd over de eerste reguliere onderzoeken die zij had uitgevoerd bij de Big 4-accountantsorganisaties in de periode 2009-2010. De reguliere onderzoeken in 2013-2014 betreffen een zogenoemde één-meting: door opnieuw de kwaliteit te beoordelen van de wettelijke controles verricht door Big 4-accountantsorganisaties kan de AFM vaststellen of en in hoeverre de verbetermaatregelen die zijn genomen in de tussenliggende periode het beoogde effect hebben gehad.

Selectie van wettelijke controles

De AFM heeft ieder van de Big 4-accountantsorganisaties gevraagd een overzicht te verstrekken van alle wettelijke controlecliënten, inclusief de naam van de externe accountant, of al dan niet een OKB of intern kwaliteitsonderzoek heeft plaatsgevonden en wat volgens de accountantsorganisatie de risicoclassificatie van de desbetreffende controle is. De AFM heeft in totaal veertig wettelijke controles geselecteerd voor het onderzoek. De AFM heeft alleen wettelijke controles geselecteerd die betrekking hebben op het boekjaar 2012, waarbij een controleverklaring is afgegeven en het controledossier is afgesloten. De controleverklaringen zijn in meerderheid afgegeven in de periode van februari tot en met september 2013. Bij de selectie van de te onderzoeken controles is gestreefd naar variatie in marktsegmenten en andere kenmerken van de controle.

De AFM heeft bij iedere Big 4-accountantsorganisaties vier wettelijke controles geselecteerd bij OOB's en zes bij niet-OOB's. Binnen het segment OOB's heeft de AFM steeds minimaal een zorgverzekeraar en twee beursgenoteerde ondernemingen (AEX en AScX) geselecteerd. Binnen het segment niet-OOB's heeft de AFM steeds minimaal een pensioenfonds, een (semi-)publieke instelling en een grote niet-OOB geselecteerd. Tabel 5 geeft een overzicht van het totale aantal wettelijke controles dat de AFM heeft geselecteerd in de verschillende marktsegmenten.

Marktsegment	Aantal geselecteerde wettelijke controles
OOB's	16
Zorgverzekeraar	4
Beursgenoteerde onderneming uit de AEX	4
Beursgenoteerde onderneming uit de AScX	4
Overige organisatie van openbaar belang (OOB)	4
Niet-OOB's	24
Pensioenfonds	4
(Semi-)publieke instelling	5
Grote niet-beursgenoteerde onderneming (niet-OOB)	4
Overige niet-OOB	11
Totaal	40

Tabel 5. Geselecteerde wettelijke controles per marktsegment

Daarnaast is bij de selectie van de te onderzoeken wettelijke controles rekening gehouden met de volgende andere kenmerken van de controle:

- controles van verschillende externe accountants;
- spreiding van de controles over de organisatieonderdelen van de accountantsorganisatie, bijvoorbeeld over vestigingen en business units;
- OKB's;
- interne kwaliteitsonderzoeken; en
- gemiddeld of hoger risicoprofiel.

Door het toepassen van deze criteria heeft de AFM bewust wettelijke controles geselecteerd van een diverse groep controlecliënten. Gegeven deze niet aselechte keuze en het aantal van tien controles per Big 4-accountantsorganisatie is geen sprake van een statistische steekproef op grond waarvan de uitkomsten van de beoordeling van de tien controles mathematisch representatief zijn voor alle uitgevoerde wettelijke controles door de betreffende accountantsorganisatie. De uitkomsten geven echter wel een antwoord op de vraag of de kwaliteit van de wettelijke controles voldoende wordt gewaarborgd door de accountantsorganisaties.

Joint inspections met de PCAOB

De Big 4-accountantsorganisaties zijn op grond van Amerikaanse wetgeving geregistreerd bij de PCAOB en zijn daarmee onderworpen aan het toezicht van de PCAOB. De PCAOB werkt bij de uitoefening van haar toezicht op Nederlandse accountantsorganisaties samen met de AFM. Nederlandse accountantsorganisaties

mogen niet zelf rechtstreeks vertrouwelijke informatie verstrekken aan de PCAOB. De AFM mag dit op basis van internationale samenwerkingsafspraken wel. De AFM en de PCAOB voeren daarom gezamenlijk 'joint inspections' uit. De AFM verkrijgt bij een dergelijke joint inspection alle relevante inlichtingen van de accountantsorganisatie en verstrekt deze, na een juridische toets, aan de PCAOB. De AFM heeft uitsluitend de joint inspections bij Deloitte en EY gecombineerd met haar eigen reguliere onderzoek.⁵⁷

Selectie van focusgebieden binnen wettelijke controles

De AFM heeft zich voor de veertig geselecteerde wettelijke controles gericht op enkele materiële onderdelen van de controle, de zogenoemde focusgebieden. Per controle zijn twee materiële focusgebieden geselecteerd. Dat wil zeggen focusgebieden die belangrijk zijn voor het beeld van de jaarrekening. Het kiezen voor focusgebieden voor de beoordeling van de wettelijke controle past bij de risicogestuurde aanpak van het toezicht door de AFM. Hierdoor heeft de AFM een goed en breed beeld verkregen van de kwaliteit van uitgevoerde wettelijke controles.

De keuze van deze focusgebieden is vooral gebaseerd op de aard en omvang van de activiteiten van de controlecliënt. Dat betekent dat de AFM voor veel wettelijke controles de controle van de omzet heeft beoordeeld. Daarnaast heeft de AFM verschillende algemene jaarrekeningposten voor onderzoek geselecteerd, omdat deze naar aard of omvang van groot belang waren voor het beeld van de jaarrekening van de desbetreffende controlecliënt. Dit betrof voornamelijk de posten voorraden, onderhanden projecten, immateriële vaste activa (waaronder goodwill), materiële vaste activa en liquide middelen. Voor verschillende wettelijke controles heeft de AFM meer (sector)specifieke posten uit de jaarrekening voor onderzoek geselecteerd. Dit betrof voornamelijk de aanbestedingen en inkoop, grondexploitaties, beleggingen, (technische) voorzieningen en vereveningsbijdragen.

De focus van het onderzoek op een beperkt aantal posten in de jaarrekening betekent dat de AFM niet de gehele jaarrekeningcontrole heeft beoordeeld. Het is dus mogelijk dat de externe accountant in andere onderdelen van de wettelijke controle die de AFM niet heeft beoordeeld, geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen. De AFM heeft de Big 4-accountantsorganisaties opgeroepen zelf te beoordelen of in de niet door de AFM beoordeelde onderdelen van de wettelijke controles sprake is van tekortkomingen.

Uitvoering onderzoek

Een onderzoek van de AFM is interactief: de AFM vraagt de externe accountant de door de AFM geselecteerde onderdelen van de controle toe te lichten aan de hand

⁵⁷ De PCAOB heeft de uitkomsten van het onderzoek dat zij in 2012/2013 heeft uitgevoerd bij [EY](#), [KPMG](#) en [PwC](#) gepubliceerd op haar website (de uitkomsten van het onderzoek bij Deloitte waren ten tijde van het verschijnen van dit rapport nog niet gepubliceerd).

van zijn controledossier. Door middel van vraag en antwoord vormen de toezichthouders van de AFM zich een beeld van de uitgevoerde controlewerkzaamheden en een mening over de kwaliteit van de uitgevoerde controle. Het is aan de externe accountant om aan de hand van het controledossier aan te tonen dat de controleverklaring die hij heeft afgegeven voldoende is onderbouwd en dat de wettelijke controle is verricht in overeenstemming met de controlestandaarden.

De toezichthouders van de AFM hebben na afloop van elk onderzoek de voorlopige bevindingen en conclusies op de door de AFM geselecteerde focusgebieden besproken met de externe accountant en andere vertegenwoordigers van de accountantsorganisatie.

Oordeelsvorming van de AFM

De AFM beoordeelt de uitvoering van de controle door de externe accountant op materiële aspecten. Dit wil zeggen dat de AFM beoordeelt of de externe accountant op de door de AFM geselecteerde focusgebieden voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen. Het aspect 'voldoende' is de maatstaf voor de hoeveelheid controle-informatie. Het aspect 'geschikt' is de maatstaf voor de kwaliteit van de controle-informatie. Kwaliteit wil zeggen dat de controle-informatie relevant en betrouwbaar is, zodat die informatie ook echt een onderbouwing vormt voor het oordeel van de accountant. Met controle-informatie onderbouwt de externe accountant zijn oordeel dat het gepresenteerde vermogen en resultaat in de jaarrekening van de controlecliënt geen materiële onjuistheden bevat.

De externe accountant verwoordt zijn oordeel over de gecontroleerde jaarrekening in zijn controleverklaring. Daarin verklaart hij eveneens dat zijn oordeel is gebaseerd op de controle-informatie die hij heeft verkregen met zijn controlewerkzaamheden, dat deze controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor zijn oordeel te bieden en dat hij zijn controle heeft verricht in overeenstemming met de toepasselijke wet- en regelgeving, waaronder de controlestandaarden. De AFM heeft beoordeeld of de externe accountant in overeenstemming met de controlestandaarden inderdaad voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen om zijn oordeel te onderbouwen.⁵⁸ Als de externe accountant voor een materiële post in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen, dan heeft hij ook geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. In dat geval kwalificeert de AFM de uitvoering van de wettelijke controle als 'onvoldoende'.

⁵⁸ *Dat wil zeggen dat de AFM heeft vastgesteld of de externe accountant NV COS 200 'Algemene doelstellingen van de onafhankelijke accountant, alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden', paragraaf 17 heeft nageleefd: "Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren."*

Een 'onvoldoende' uitgevoerde wettelijke controle betekent overigens niet dat ook per definitie de gecontroleerde jaarrekening onjuist is. De jaarrekening kan nog steeds een getrouw beeld geven van de grootte en samenstelling van het vermogen en het resultaat. De externe accountant had echter op het moment dat hij zijn controleverklaring afgaf geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om zijn oordeel over dit getrouwe beeld te kunnen onderbouwen. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van de gecontroleerde jaarrekeningen en velt daarover dus ook geen oordeel.

Schriftelijk rapport

Na afloop van het onderzoek heeft iedere Big 4-accountantsorganisatie een rapport ontvangen waarin de voorlopige conclusies en bevindingen van de AFM zijn vastgelegd. Deze conclusies en bevindingen zijn uitvoerig gemotiveerd met gedetailleerde en cliëntspecifieke informatie uit het controledossier, of juist het ontbreken daarvan. Deze rapporten zijn daarom vertrouwelijk.

De AFM heeft naar aanleiding van de onderzoeken alleen bevindingen gerapporteerd aan de Big 4-accountantsorganisaties die zien op het niet verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie. Overige bevindingen zijn meegedeeld aan de verantwoordelijke externe accountant tijdens het onderzoek.

Het rapport met voorlopige bevindingen is toegestuurd aan de accountantsorganisatie om de feiten af te stemmen. Als de accountantsorganisatie het niet eens is met de bevindingen en voorlopige conclusies of vindt dat de in het rapport opgenomen feiten niet juist of niet volledig zijn, dan kan ze dit in een schriftelijke reactie gemotiveerd en waar nodig onderbouwd met stukken kenbaar maken.

Voor de als 'onvoldoende' gekwalificeerde controles heeft de AFM de Big 4-accountantsorganisaties gevraagd herstelmaatregelen te nemen. Herstelmaatregelen houden in dat de externe accountant alsnog de controle-informatie verkrijgt om zijn oordeel te onderbouwen.

Tevens heeft de AFM de Big 4-accountantsorganisaties gevraagd voor de 'onvoldoende' controles een oorzakenanalyse uit te voeren en de uitkomsten daarvan aan de AFM te rapporteren. Het doel van een oorzakenanalyse is meer inzicht te verkrijgen in de factoren die ertoe hebben geleid dat de controle onvoldoende is uitgevoerd en de controleverklaring onvoldoende is onderbouwd. De AFM verwacht dat de Big 4-accountantsorganisaties op basis van een oorzakenanalyse gerichter maatregelen kunnen treffen om kwaliteitsgebreken in de toekomst te voorkomen.

Tot slot heeft de AFM in haar rapport met voorlopige bevindingen aan de kantoren gevraagd aan te geven welke maatregelen zij gaan treffen om de kwaliteit van de wettelijke controles die nu en in de toekomst worden uitgevoerd te waarborgen.

De AFM heeft de reactie van de accountantsorganisaties beoordeeld. De reactie van de accountantsorganisatie kan ertoe hebben geleid dat voorlopige conclusies en bevindingen van de AFM zijn vervallen of aangepast. De AFM heeft de uitkomst van deze beoordeling meegedeeld aan de Big 4-accountantsorganisaties. De AFM zal hierna kunnen besluiten handhavend op te treden.

Binnen een redelijke termijn zal de AFM een rapport met definitieve conclusies en bevindingen versturen naar deze organisaties. In dit definitieve rapport zal de AFM de Big 4-accountantsorganisaties oproepen de bevindingen en conclusies van de AFM over een specifieke wettelijke controle te delen met de raad van commissarissen (en in het bijzonder de auditcommissie of anders het orgaan belast met governance) van de desbetreffende controlecliënt.

Publiek rapport

De paragrafen 6.2 tot en met 6.5 bevatten een samenvatting van de voornaamste bevindingen en conclusies die de AFM in de vertrouwelijke kantoor specifieke rapporten heeft afgestemd met de Big 4-accountantsorganisaties. Deze bevindingen en conclusies zijn ontdaan van alle informatie die ze herleidbaar maken tot de controlecliënt of andere personen.

De uitkomsten van het onderzoek zoals beschreven in de hoofdstukken 4 en 6 van dit publieke rapport zijn op 4 september 2014 toegestuurd aan de Big 4-accountantsorganisaties en met hen besproken in een bijeenkomst op 8 september 2014. De AFM heeft de Big 4-accountantsorganisaties gevraagd een schriftelijke reactie te geven op hoofdstukken 4 en 6. Deze reacties zijn opgenomen in de paragrafen 6.2 tot en met 6.5 van dit rapport.

6.2 Deloitte Accountants B.V. (Deloitte)

6.2.1 Achtergrondinformatie

In onderstaande tabel zijn enkele kenmerken en kengetallen van Deloitte weergegeven.⁵⁹

1. Aantal (mede)beleidsbepalers	15
2. Aantal externe accountants	136
3. Totaal aantal medewerkers	1.610
4. Aantal wettelijke controles bij OOB's	140
5. Aantal wettelijke controles bij niet-OOB's	2.736
6. Totaal in rekening gebrachte vergoedingen bij controlecliënten	€ 124 miljoen
7. Totale omzet Deloitte Accountants B.V.	€ 243 miljoen
8. Totale omzet Deloitte Holding B.V.	€ 631 miljoen (44% assurancediensten, 26% fiscale diensten en 30% overige diensten)

In het onderzoek heeft de AFM onderdelen van de volgende wettelijke controles beoordeeld:

Controle- cliënt	AFM-conclusie 'onvoldoende'	Marktsegment	OOB	OKB	Intern kwaliteits- onderzoek
A	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
B	Ja	OOB	Ja	Ja	Nee
C	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
D	Nee	Zorgverzekeraar	Ja	Ja	Nee
E	Nee	Pensioenfonds	Nee	Ja	Nee
F	Ja	(Semi-)publieke organisatie	Nee	Ja	Nee
G	Nee	(Semi-)publieke organisatie	Nee	Ja	Ja
H	Ja	Grote niet-OOB	Nee	Ja	Nee
I	Ja	Overig niet-OOB	Nee	Ja	Ja
J	Nee	Overig niet-OOB	Nee	Ja	Ja

⁵⁹ De informatie in de regels 1-2 is ontleend aan de registers van de AFM. De informatie in de regels 3-7 is ontleend aan de AFM Monitor Accountantsorganisaties 2013. Hierin heeft Deloitte informatie verstrekt aan de AFM over haar meest recent afgesloten boekjaar, namelijk het boekjaar met balansdatum 31 mei 2013. De informatie in regel 8 is ontleend aan de jaarrekening 2012/2013 van Deloitte Holding B.V.

6.2.2 Conclusie

Op basis van de bevindingen zoals beschreven in de paragraaf 6.2.3, heeft de AFM geconcludeerd dat in vier van de tien onderzochte wettelijke controles de desbetreffende externe accountant de regels van vakbekwaamheid niet of onvoldoende heeft nageleefd bij belangrijke onderdelen in de uitvoering van die wettelijke controle. De maatregelen die Deloitte heeft genomen om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen, hebben dit niet voorkomen. Deze externe accountants hebben in deze wettelijke controles voor belangrijke en materiële posten en onderwerpen in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Daarmee is hun oordeel over deze vier betreffende jaarrekeningen als geheel onvoldoende onderbouwd. De externe accountant had op het moment dat hij zijn controleverklaring afgaf nog geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Dat betekent overigens niet dat de betreffende jaarrekeningen onjuist zijn. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van deze jaarrekeningen en velt daarover ook geen oordeel. Deloitte heeft naar aanleiding van het AFM-onderzoek oorzaak analyses uitgevoerd waaruit eventuele herstelwerkzaamheden zijn voortgevloeid. Deloitte heeft geen aanleiding gehad om cliënten te verzoeken jaarrekeningen aan te passen.

6.2.3 Bevindingen over wettelijke controles

Controlecliënt B

Controlecliënt B is een onderneming die diensten levert.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet uit detachering, noch over de waardering van de goodwill. De externe accountant heeft IT-specialisten in het controleteam opgenomen vanwege het belang en de complexiteit van de automatiseringsomgeving. De externe accountant heeft gebruikgemaakt van deskundigen bij de controle van de waardering van de goodwill.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de omzet uit detachering te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen bij B en het uitvoeren van een verbandscontrole ('jobtime-shoptime'). De uitvoering van de systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet vastgesteld dat de interne beheersingsmaatregelen in opzet onvoldoende toezien op de volledigheid van de omzet. De externe

accountant heeft ook niet vastgesteld dat de verantwoorde uren zijn geautoriseerd door projectmanagers;

- de maximale capaciteit in uren voldoende op volledigheid te controleren en de indirecte uren voldoende op juistheid. Deze elementen maken deel uit van de verbandscontrole 'jobtime-shoptime' waarmee de externe accountant de volledigheid van de verantwoorde uren wilde vaststellen. De maximale urencapaciteit heeft de externe accountant tussentijds aangesloten op de salarisadministratie, maar hij heeft geen opvolging gegeven aan een geconstateerd relevant verschil in dagen tussen de dagen in de verbandscontrole en de salarisadministratie. De externe accountant heeft voor de indirecte uren een vergelijking gemaakt met het voorgaande boekjaar maar heeft voor deze cijferanalyse geen verwachting vooraf geformuleerd, geen drempelbedrag gedefinieerd en geen toereikende verklaring voor de verschillen verkregen.

Waardering goodwill

De goodwill is ontstaan bij acquisities. Op de goodwill heeft B een bijzondere waardevermindering toegepast op grond van een impairmentanalyse. Het gebruikte model is de 'discounted cash flow' waarin het budget van het opvolgende boekjaar het uitgangspunt is. Overige relevante veronderstellingen in de berekening zijn de wacc⁶⁰, de verwachte productiviteit, de verwachte fte-groei en de verwachte (salaris)kostenstijging. De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de waardering van de goodwill te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het beoordelen van de veronderstellingen die B in de berekeningen heeft gebruikt. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten de redelijkheid van de veronderstellingen te beoordelen die aan de bijzondere waardevermindering ten grondslag liggen. De externe accountant heeft de door hem ingeschakelde deskundige de opdracht gegeven de geschiktheid van het model en de toegepaste wacc te beoordelen. De externe accountant heeft zelf de conclusie over de overige veronderstellingen gevormd. Hij heeft echter onvoldoende de redelijkheid van de inschattingen over fte-groei, productiviteit en salariskosten getoetst, bijvoorbeeld door ze te vergelijken met marktonderzoeken of de werkelijke cijfers van de eerste maanden van 2013.

Controlecliënt F

Controlecliënt F is een grote gemeente.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de rechtmatigheid van de aanbestedingen van F, noch over de waardering van de grondexploitaties.

⁶⁰ *Weighted average cost of capital. Dit is een kengetal dat uitdrukking geeft aan de kosten die een bedrijf maakt voor het vermogen waarmee het bedrijf wordt gefinancierd.*

Rechtmatigheid aanbestedingen

De externe accountant heeft gepland de rechtmatige totstandkoming van inkooptransacties van F in overeenstemming met de Europese aanbestedingsrichtlijnen gegevensgericht te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit een deelwaarneming van inkoopopdrachten waarvoor medewerkers van de interne controleafdeling van F in opdracht van de externe accountant aan de hand van brondocumentatie vaststellen of de geselecteerde inkoopopdrachten rechtmatig zijn. De uitvoering van de werkzaamheden van de externe accountant was echter op relevante onderdelen ontoereikend. De externe accountant heeft geen geschikte controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen dat de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F adequaat zijn voor de doelstellingen van de externe accountant. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- werkzaamheden uit te voeren om vast te stellen dat de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F adequaat zijn voor de doelstellingen van de externe accountant;
- nadere vragen te stellen over de bijzonderheden die blijken uit de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F.

Waardering grondexploitatie

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren op de waardering van de grondexploitatie van F. De gronden in exploitatie worden gewaardeerd tegen het saldo van de gerealiseerde kosten en opbrengsten onder aftrek van een voorziening voor te verwachten verliezen. De werkzaamheden bestonden met name uit het gebruikmaken van de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F op de grondexploitaties. Tevens heeft de externe accountant gebruikgemaakt van een waarderingsdeskundige uit het Deloitte-netwerk voor het beoordelen van de redelijkheid van enkele veronderstellingen in de berekening van de waardering van geselecteerde grondexploitaties. De uitvoering van de werkzaamheden van de externe accountant was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- in voldoende mate de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F te evalueren en daarop controlewerkzaamheden uit te voeren om te bepalen of de werkzaamheden van de interne controleafdeling adequaat zijn voor de doelstellingen van de externe accountant. De externe accountant heeft niet vastgesteld welke controlewerkzaamheden de interne controleafdeling van F heeft verricht op de nog te maken kosten en de nog te realiseren opbrengsten van deze gronden;
- te evalueren of de werkzaamheden van de door de externe accountant ingeschakelde waarderingsdeskundige adequaat zijn voor de doelstellingen van de externe accountant;
- de bevindingen van de door de externe accountant ingeschakelde waarderingsdeskundige toereikend op te volgen.

Controlecliënt H

Controlecliënt H is een onderneming die online diensten aanbiedt.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet. De omzet van H bestaat uit een commissiepercentage over de waarde van de aangeboden diensten. De externe accountant heeft IT-specialisten in het controleteam opgenomen vanwege het belang en de complexiteit van de automatiseringsomgeving.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de omzet uit commissieopbrengsten te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen bij H die zien op de berekening van de commissies en de monitoring van aansluitingen tussen verschillende systemen en periodieke analyses van de opbrengsten door H. Ook bevatten de werkzaamheden een cijferanalyse, detailcontroles op de afgrenzing van de omzet en de beoordeling van de logische toegangsbeveiliging en changemanagement. De uitvoering van de systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de bevindingen van de IT-specialist op te volgen. De IT-specialist heeft vastgesteld dat een groot aantal personen bevoegdheden heeft in de systemen om de commissiepercentages aan te passen die daar geen rol in hebben. Hierbij heeft de externe accountant niet vastgesteld wie deze personen zijn en of deze personen ongeoorloofde mutaties hebben doorgevoerd. De IT-specialist heeft ook vastgesteld dat voor een aantal personen zowel de ontwikkel- als de productieomgeving toegankelijk is. Deze functievermenging kan leiden tot oneigenlijke wijzigingen in de systemen en daarin opgenomen data. De externe accountant heeft niet vastgesteld of er sprake is van oneigenlijke wijzigingen;
- de IT-specialist de opdracht te geven werkzaamheden te verrichten op alle voor de opbrengstverantwoording relevante onderdelen van de geautomatiseerde omgeving. De IT-specialist heeft namelijk geen werkzaamheden verricht op de database waarin de overeengekomen diensten worden vastgelegd;
- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij niet kan steunen op de interne beheersingsmaatregel betreffende uitzonderingsrapportages van het minimum commissiepercentage. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij kan steunen op de interne beheersingsmaatregelen die zien op de vaststelling van de aansluiting tussen de gegevens uit de commissie-applicatie en de financiële administratie en op de periodieke interne analyse, en bespreking van de geconsolideerde winst- en verliesrekening. Deze

interne beheersingsmaatregelen zien in opzet echter onvoldoende toe op de juistheid van de commissiepercentages en daarmee de volledigheid van de omzet;

- de cijferanalyse met voldoende diepgang uit te voeren. De cijferanalyse is op een te hoog niveau uitgevoerd en de externe accountant heeft geen verwachtingen vooraf geformuleerd aan de hand van het door het management bepaalde minimum commissiepercentage en afspraken in contracten over minimum commissiepercentages.

Controlecliënt I

Controlecliënt I is een onderneming die een hotel exploiteert.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet van I uit verhuur van hotelkamers.

Juistheid en volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren op de kamerprijzen en een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren op de bezetting van de kamers om de omzet uit verhuur van hotelkamers te controleren. De werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen bij I, detailcontroles dat de prijs in het reserveringssysteem overeenkomt met hetgeen betaald is, cijferanalyse en vaststellen dat de functiescheidingen in de automatiseringsomgeving adequaat zijn aangebracht. De uitvoering van de systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- te controleren of de functiescheidingen adequaat in de automatiseringsomgeving zijn aangebracht. De externe accountant heeft niet vastgesteld of de gebruikers geen bevoegdheden hebben die verder gaan dan voor het uitvoeren van de aan hen toegewezen taken nodig zijn;
- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet vastgesteld of de interne beheersingsmaatregelen het significante risico kunnen afdekken dat een kamer is verhuurd zonder registratie in het reserveringssysteem;
- het aantal detailcontroles op de kamerprijzen uit te voeren die de Deloitte-richtlijnen voorschrijven. De externe accountant heeft bij de detailcontrole van de kamerprijzen vastgesteld dat de prijs in het reserveringssysteem overeenkomt met hetgeen betaald is. De externe accountant heeft echter niet vastgesteld dat de kamerprijzen overeenkomen met contractuele prijzen of standaard vastgestelde prijzen en dat kortingen terecht zijn verantwoord. De externe accountant heeft detailcontroles uitgevoerd, omdat hij heeft

geconcludeerd dat hij niet kan steunen op de interne beheersingsmaatregelen rondom de kamerprijzen;

- de cijferanalyse met voldoende diepgang uit te voeren, door vooraf verwachtingen te formuleren, de basisgegevens op betrouwbaarheid te toetsen en door meer te doen dan een globale analyse van de omzet. De externe accountant heeft bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt in kamertype en soort afnemers en reserveringen.

6.2.4 Reactie van Deloitte

Deloitte.

Deloitte Accountants B.V.
Wilhelminakade 1
3072 AP Rotterdam
Postbus 2031
3000 CA Rotterdam
Nederland

Tel: 088 288 2888
Fax: 088 288 9954
www.deloitte.nl

Stichting Autoriteit Financiële Markten
T.a.v. de heer mr. drs. G.J. Everts RA
Postbus 11723
1001 GS AMSTERDAM

Datum
22 september 2014

Behandeld door
M.J. van der Vegte RA

Ons kenmerk
CD/PS/MvdV/ps

Onderwerp
Reactie Deloitte:
**Onderzoek AFM kwaliteit wettelijke controles
Deloitte Accountants B.V. (controle jaar 2012).**

Geachte heer Everts,

Wij hebben met interesse kennisgenomen van de uitkomsten van het publieke rapport naar aanleiding van het reguliere onderzoek uitgevoerd in 2013-2014 bij de Big 4-accountantsorganisaties en maken graag van de gelegenheid gebruik om onze reactie te geven op de door u gerapporteerde uitkomsten.

De norm is helder. Deloitte voldoet nog niet aan de norm.

De huidige norm op basis van de Nederlandse controlestandaarden is voor ons helder. Kwaliteit is voor Deloitte de belangrijkste strategische doelstelling en essentieel voor het vertrouwen dat aan onze werkzaamheden mag en moet worden ontleend. Wij constateren dat onze kwaliteit is verbeterd ten opzichte van uw vorige onderzoek. De resultaten van uw onderzoek geven echter aan dat Deloitte haar ambitie op het gebied van controlekwaliteit nog niet heeft gerealiseerd. Deloitte vindt dat dit gaat moet worden gedicht.

U constateert tekortkomingen in een aantal van onze controledossiers 2012 ten aanzien van de uitvoering van onze controlewerkzaamheden op belangrijke gebieden zoals het testen van de interne beheersing, de controle van de omzetverantwoording en de intern uitgevoerde reviews. U constateert op basis van de door u onderzochte dossiers ook dat Deloitte onvoldoende zorg heeft gedragen dat de betrokken accountants in voldoende mate hebben voldaan aan de op hun rustende verplichtingen die voortvloeien uit de toepasselijke wet- en regelgeving.

Op alle opdrachten verricht door Deloitte zijn de 'Algemene Voorwaarden Dienstverlening Deloitte Nederland, januari 2014' gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel onder nummer 24362837 van toepassing.
Deloitte Accountants B.V. is ingeschreven in het handelsregister van de Kamer van Koophandel te Rotterdam onder nummer 24362853.

Member of
Deloitte Touche Tohmatsu Limited

Op 30 juli 2014 hebben wij u, naar aanleiding van uw voorlopige bevindingen, bericht of de tekortkomingen die de AFM heeft geconstateerd vaker voorkomen en wat de oorzaken daarvan zijn en wat wij hebben gedaan om invulling aan onze zorgplicht te geven. Wij hebben u toen bericht over onze inspanningen over de afgelopen jaren en aan welke initiatieven wij nu werken. Die initiatieven zetten wij in de hierna volgende paragrafen in hoofdlijnen uiteen.

Deloitte werkt onverminderd aan uitmuntende kwaliteit

Wij hebben in 2012 geconstateerd dat de door ons ingezette kwaliteitsinitiatieven in de periode 2008-2012 onvoldoende zichtbaar waren in de geleverde kwaliteit. Het resultaat voldeed niet aan onze norm en daarmee niet aan de verwachtingen van onze stakeholders. Deloitte vond en vindt dat dit gat moet worden gedicht.

Deloitte heeft in het voorjaar van 2013 als onderdeel van de audit strategie een nieuw Audit Quality Master Plan (hierna: AQMP) gemaakt als vervolg op de in de periode 2008-2012 genomen kwaliteitsmaatregelen. Gedrag en cultuur, transparantie en teamwerk zijn de fundamenten van dit plan. In het AQMP zijn diverse initiatieven opgenomen gericht op versterking van de cultuur en gedrag, het leveren van een consistent hoogwaardige controlekwaliteit, transparantie naar onze stakeholders en een strakke monitoring van de kwaliteit. Deloitte is in 2013 direct gestart met de invoering daarvan. Deze invoering zetten wij met kracht voort. Wij constateerden begin dit jaar dat onze inspanningen op kwaliteit geïntensiveerd moesten worden. Vanaf februari 2014 is gestart met het substantieel versterken van de capaciteit voor de uitvoering van de kwaliteitsinitiatieven.

Wij staan positief tegenover de invoering van de voorstellen vanuit de NBA gericht op de borging van de onafhankelijkheid en kwaliteit van het accountantsberoep. Diverse elementen daarvan zijn voor een belangrijk deel al geborgd in ons stelsel en in ons AQMP. Wij noemen onder andere de maatregelen gericht op transparantie en de relatie van de accountant met het maatschappelijk verkeer (zoals de uitgebreidere controleverklaring), de governance van de accountantsorganisatie, cultuur en gedrag, het belang van teamwerk en de wijze van uitvoering van de opdracht en commitment aan de norm.

Wij verwijzen ook naar ons Transparantieverlag FY14 (29 augustus 2014), waarin wij verslag doen over onze inspanningen om de controlekwaliteit te versterken en over de resultaten die het afgelopen jaar bereikt zijn. Enkele kern elementen bespreken wij hierna.
(<http://www2.deloitte.com/nl/nl/pages/Over%20Deloitte/articles/deloitte-verslagen.html>).

Cultuur en gedrag zijn de dragers van uitmuntende kwaliteit

Versterking van de cultuur is nodig om de controlekwaliteit op het juiste niveau te krijgen. Wij zijn ervan overtuigd dat voor een uitmuntende controlekwaliteit een 'high performance culture' de drager is. Wij hebben sinds het voorjaar van 2013 diverse initiatieven in gang gezet om deze high performance culture te ontwikkelen. Wij noemen als voorbeelden de persoonlijke commitment die wordt gevraagd van nieuw benoemde directors die wij inschrijven als externe accountant in de vorm van een "Audit Quality Commitment".

Voor elke accountant die een onvoldoende scoort voor een interne review wordt een persoonlijk actieplan opgesteld inclusief het schriftelijk overeenkomen van een kwaliteitscommitment en strakke monitoring van de realisatie in de opvolgende periode. In ons beoordelings- en beloningsbeleid is een sterke focus op het stimuleren van de gewenste cultuur met behulp van KPI's die zowel op het niveau van de individuele professional als op het niveau van het management van de regio's en/of servicelines worden afgesproken. Hierbij is een juiste balans tussen het belonen van top kwaliteit en het sanctioneren van gebrek aan top kwaliteit benodigd. Via deze initiatieven sturen wij op een cultuur waarin verantwoordelijkheid nemen, met trots en enthousiasme de boventoon voeren en een zogenoemde 'zesjes' cultuur niet acceptabel is.

Kwaliteit is voor Deloitte ook transparant met de gebruikers van jaarrekeningen communiceren over de bevindingen van de controle en de door ons geleverde kwaliteit. Wij committeren ons aan de uitgebreide accountantsverklaring en het proactief geven van een toelichting in de AvA omtrent de geïdentificeerde (fraude) risico's en uitgevoerde controlewerkzaamheden alsmede het risicoprofiel en de kwaliteit van het risicomanagement systeem van de klant. Dit geldt onverkort voor het rapporteren aan de interne toezichthouders van de klant over de geleverde controlekwaliteit, alsmede de bespreking daarvan in ons Transparantieverslag.

Onze eigen waarnemingen en de uitkomst van het AFM onderzoek hebben ons ook geleerd dat wij een duidelijker signaal aan het maatschappelijk verkeer in onze controleverklaring moeten afgeven als de kwaliteit van de interne beheersing van de cliënt onvoldoende is, als basis voor onze werkzaamheden.

Stevige governance met frisse blik

Een stevige governance structuur is essentieel om onze kwaliteitsambitie te behalen en te behouden. In de governance structuur van Deloitte is de Commissie Publiek Belang (CPB) als een subcommissie van de Raad van Commissarissen (RvC) verankerd. De CPB bestaat volledig uit externe leden van de RvC. Deze structuur staat borg voor een stevige governance, waarbij op basis van de bevoegdheden die de RvC heeft, ook daadwerkelijk indien nodig interventie in de organisatie kan plaatsvinden. De RvC ziet onder andere toe op de voortgang van het AQMP. Mede op verzoek van de RvC is de invoering van het AQMP in de loop van 2013 geïntensiveerd. Ook heeft de RvC in 2013 nadrukkelijk aandacht gevraagd voor extra investeringen in kwaliteit en voor het thema kwaliteit in relatie tot de beloning van onze accountants.

Oorzaakanalyses zijn cruciaal. Deloitte is een lerende organisatie

Het uitvoeren van oorzaakanalyse volgens een gestructureerde en consistente aanpak is sinds 2013 een vast onderdeel van ons kwaliteitsstelsel. De accenten die sinds 2013 in de opzet en uitvoering van de interne reviews zijn gelegd leiden tot consistentie tussen de interne en externe onderzoeken van bijvoorbeeld de AFM of de PCAOB. Deloitte voert standaard een oorzaakanalyse uit op elk dossier die in een interne of externe review onvoldoende scoort. Ook gaan wij oorzaakanalyses uitvoeren op dossiers waarbij juist sprake is van 'good-quality' om zo best practices te kunnen identificeren en te delen.

Een oorzaakanalyse richt zich zowel op de organisatie van het controleteam, de werkzaamheden van het controleteam als op de uitgevoerde interne reviews. Het uitvoeren van herstelwerk is een vast onderdeel van deze aanpak. Ook zijn voor de vier door de AFM als onvoldoende gekwalificeerde dossiers indien nodig aanvullende controlewerkzaamheden uitgevoerd en is opnieuw geëvalueerd of de controleverklaring terecht is afgegeven. Op basis van de evaluatie is geconcludeerd dat er geen reden is om de afgegeven verklaringen te corrigeren. De oorzaakanalyse(s) worden vervolgens vertaald in een persoonlijk actie plan, waaraan een concreet individueel kwaliteitscommitment is gekoppeld.

Deloitte constateert dat de oorzaken die ten grondslag liggen aan tekortkomingen in de uitvoering van de controle divers zijn en niet vanuit een of enkele invalshoeken kunnen worden beschouwd. De door u genoemde oorzaken gelden voor een belangrijk deel ook voor Deloitte. Deloitte is hierin een lerende organisatie. Wij ervaren dat het consistent uitvoeren van oorzaakanalyses de diepgang van de analyses naar een hoger niveau brengt, waarbij de 'waarom' vraag meer en meer diepgaander wordt beantwoord en tot meer inzicht leidt in de daadwerkelijke oorzaken die ten grondslag liggen aan bijvoorbeeld een onvoldoende toepassing van de COS-normen, de controlewerkzaamheden uitvoeren op de automatische piloot, het zonder meer steunen op de interne beheersing, een onvoldoende communicatie en afstemming met IT-specialisten en/of het onvoldoende kritisch reviewen van uitgevoerde werkzaamheden. Wij leren hieruit dat de intrinsieke motivatie om de allerbeste kwaliteit te leveren moet worden versterkt wat zich onder andere uit in een open en kritische mindset om te anticiperen op maatschappelijke ontwikkelingen en op de impact daarvan op de controleomgeving en/of controlewerkzaamheden. Daarom werken wij aan versterking van de kennis van de norm, intensivering van de partnerbetrokkenheid en aan een strakkere organisatie en aansturing van de controleteams. De verhoogde partnerbetrokkenheid op opdrachten zal ook leiden tot een lagere leverage.

De oorzaak analyses zijn ook continue input om het AQMP te herijken en/of bepaalde initiatieven te intensiveren. Zo is gedurende 2013 naar aanleiding van de uitgevoerde oorzaakanalyses en onze continue monitoring van de resultaten van de ingezette kwaliteitsinitiatieven op verzoek van de RvB en RvC de uitvoering van het AQMP geïntensiveerd. Ook zijn er nieuwe elementen aan toegevoegd, zoals het structureel voor elk van de kwaliteitsinitiatieven uitvoeren van 'impact-reviews' om vast te stellen of Deloitte met het ingezette kwaliteitsinitiatief ook daadwerkelijk het daarmee beoogde doel bereikt. Daarenboven heeft Deloitte ingezet op het vrijmaken van significant meer capaciteit om daarmee de doorlooptijd van interne review 'nieuwe' stijl aanzienlijk te verkorten, en zo te bereiken dat de hele organisatie sneller op een lijn zit ten aanzien van de door ons gestelde kwaliteitsnorm.

Deloitte werkt aan een continue learning experience voor de medewerkers en versterking van consistente kwaliteit van de controle

Ontwikkeling van ons talent is een belangrijk aandachtsgebied in het strategisch plan van de controlepraktijk. Dit jaar is Deloitte gestart met een nieuw trainingsprogramma waarbij een continue 'learning experience' de basis is en waarbij training on the job centraal staat. Deze aanpak vereist een intensievere betrokkenheid van de partner in het controleteam gedurende het jaar en zal daarmee het teamwork verbeteren.

5
22 september 2014
CD/PS/MvdV/ps

Vroegtijdige partner betrokkenheid moet zorgdragen voor een hogere controle kwaliteit. Wij monitoren via zogenoemde 'audit quality milestones' de betrokkenheid van onze partners en directors gedurende het jaar en rapporteren deze via dashboards aan onze partners en directors. Een andere doelstelling van het AQMP is het aantal partner/director uren op wettelijke controles structureel te verhogen.

Deloitte is van mening dat ook een aanpassing nodig is in de consistentie van de organisatie van de werkzaamheden. De huidige organisatie van het werk is nog te veel geënt op een individueel model met een grote mate van onderlinge inconsistentie afhankelijk van de betreffende accountant. Innovatie zal zich naast vaktechnische ontwikkeling van de controleaanpak ook richten op de uniformiteit van het delivery model. Het initiatief dat hiervoor is gestart wordt aangeduid met 'distinctive audit' met als doel standaardisatie zonder de uniciteit van de klant uit het oog te verliezen. Twee werkstromen zijn in gang gezet. De eerste werkstroom is gericht op procesoptimalisatie vanuit verandering van cultuur- en gedragselementen. De tweede omvat de werkprocessen. Hoe kunnen we de kwaliteit verhogen door de werkprocessen consistentier te maken. Wij verwijzen voor meer toelichting over dit initiatief naar het transparantieverlag FY14 op pagina 24.

Juiste tone at the top; Open en eerlijke communicatie met medewerkers

Dialoog met medewerkers over onze ambitie, de behaalde resultaten; wat gaat goed, wat kan en moet beter is een essentieel onderdeel van de kwaliteitsagenda. Frequent wordt via diverse kanalen door de CEO en de function leader Audit gecommuniceerd over wat er is gedaan en bereikt. Deloitte heeft een 'Young Professional Audit Quality Board' ingevoerd om te waarborgen dat vanuit de medewerkers een continue dialoog omtrent kwaliteit plaatsvindt. Daarnaast worden medewerkers regelmatig via surveys gevraagd hoe zij de kwaliteit ervaren. Ook deze uitkomsten worden transparant binnen de organisatie gedeeld.

AFM draagt ten volle bij aan bereiken van onze kwaliteitsambitie

Tot slot uw bevindingen op onze dossiers en uw visie op ons stelsel van kwaliteitsbeheersing is voor ons belangrijke input in het bereiken van onze kwaliteitsambitie. Daarom ervaren wij de open dialoog die wij met u hebben als waardevol. Wij werken als Deloitte gestructureerd en intensief aan het continu verbeteren van onze kwaliteit en het realiseren van onze kwaliteitsambitie. Hierbij worden wij gesteund door onze internationale organisatie die daarvoor een Global Audit Quality Board heeft benoemd waar wij als Deloitte Nederland tevens deel van uitmaken en initiatieven ondersteunen en implementeren. Wij zijn er nog niet, maar wel overtuigd dat wij met de door ons ingezette kwaliteitsmaatregelen zoals beschreven op de goede weg zijn. Wij verwijzen daarvoor ook naar ons transparantieverlag FY14. Wij vertrouwen erop dat de AFM de diverse inspanningen van Deloitte op dit terrein mede zal betrekken bij de afronding van haar onderzoek.

6
22 september 2014
CD/PS/MvdV/ps

Wij nodigen onze stakeholders van harte uit om nader met ons te spreken over de kwaliteit van onze controle.

Met vriendelijke groet,

Deloitte Accountants B.V.

M.J. van der Vegte

6.3 Ernst & Young Accountants LLP (EY)

6.3.1 Achtergrondinformatie

In onderstaande tabel zijn enkele kenmerken en kengetallen van EY weergegeven.⁶¹

1.	Aantal (mede)beleidsbepalers	15
2.	Aantal externe accountants	140
3.	Totaal aantal medewerkers	1.993
4.	Aantal wettelijke controles bij OOB's	182
5.	Aantal wettelijke controles bij niet-OOB's	2.458
6.	Totaal in rekening gebrachte vergoedingen bij controlecliënten	€ 331 miljoen
7.	Totale omzet Ernst & Young Accountants LLP	€ 402 miljoen
8.	Totale omzet Ernst & Young Nederland LLP	€ 673 miljoen (43% assurancediensten, 35% fiscale diensten en 22% adviesdiensten)

In het onderzoek heeft de AFM onderdelen van de volgende wettelijke controles beoordeeld:

Controle- cliënt	AFM-conclusie 'onvoldoende'	Marktsegment	OOB	OKB	Intern kwaliteits- onderzoek
A	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
B	Ja	OOB	Ja	Ja	Ja
C	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
D	Nee	Zorgverzekeraar	Ja	Ja	Ja
E	Nee	Pensioenfonds	Nee	Nee	Nee
F	Ja	(Semi-)publieke organisatie	Nee	Ja	Nee
G	Ja	Grote niet-OOB	Nee	Ja	Nee
H	Nee	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee
I	Nee	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee
J	Nee	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee

⁶¹ De informatie in de regels 1-2 is ontleend aan de registers van de AFM. De informatie in de regels 3-7 is ontleend aan de AFM Monitor Accountantsorganisaties 2013. Hierin heeft EY informatie verstrekt aan de AFM over haar meest recent afgesloten boekjaar, namelijk het boekjaar met balansdatum 30 juni 2013. De informatie in regel 8 is ontleend aan de jaarrekening 2012/2013 van Ernst & Young Nederland LLP.

6.3.2 Conclusie

Op basis van de bevindingen zoals beschreven in de paragraaf 6.3.3, heeft de AFM geconcludeerd dat in drie van de tien onderzochte wettelijke controles de desbetreffende externe accountant de regels van vakbekwaamheid niet of onvoldoende heeft nageleefd bij belangrijke onderdelen in de uitvoering van die wettelijke controle. De maatregelen die EY heeft genomen om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen, hebben dit niet voorkomen. Deze externe accountants hebben in deze wettelijke controles voor belangrijke en materiële posten en onderwerpen in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Daarmee is hun oordeel over deze drie betreffende jaarrekeningen als geheel onvoldoende onderbouwd. De externe accountant had op het moment dat hij zijn controleverklaring afgaf nog geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Dat betekent overigens niet dat de betreffende jaarrekeningen onjuist zijn. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van deze jaarrekeningen en velt daarover ook geen oordeel. EY heeft naar aanleiding van het AFM-onderzoek oorzaakanalyses uitgevoerd waaruit eventuele herstelwerkzaamheden zijn voortgevloeid. Naar oordeel van EY volgt daaruit dat de aard van de afgegeven controleverklaring correct was.

6.3.3 Bevindingen over wettelijke controles

Controlecliënt B

Controlecliënt B is een onderneming die producten verkoopt. B maakt gebruik van serviceorganisaties in het buitenland die tevens de orderverwerking, het voorraadbeheer, de facturatie en het debiteurenbeheer verzorgen.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet van B, noch over het bestaan en de waardering van de voorraad.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de hoeveelheid verkochte producten en de gehanteerde verkoopprijzen te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het gebruikmaken van de ISAE 3402 rapportages van de accountants van de serviceorganisaties, het vaststellen van de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen bij B, het uitvoeren van een verbandscontrole (goederenbeweging) en een cijferanalyse. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de effectieve werking vast te stellen van de relevante interne beheersingsmaatregelen in het verkoopproces bij de serviceorganisaties en bij B zelf. Hij heeft hiervoor onvoldoende werkzaamheden verricht;

- een geschikte verbandscontrole (goederenbeweging) uit te voeren om de volledigheid van de omzet vast te stellen:
 - uit de door B opgestelde goederenbeweging volgt de *verwachte omzet*. De *verwachte omzet* is echter voor een belangrijk deel gebaseerd op dezelfde informatie als de *verantwoorde omzet* in de financiële administratie en daarom levert de *verwachte omzet* in de verbandscontrole dus niet de door de externe accountant beoogde controle-informatie op;
 - voor de juistheid van het aantal vernietigde producten te beoordelen of de opdracht tot vernietiging is geautoriseerd door een bevoegd persoon en of de verantwoorde vernietigde producten aansluiten op onderliggende bewijsstukken van de vernietiging;
- bij de gegevensgerichte cijferanalyse op de marge per product:
 - voldoende producten te selecteren voor analyse;
 - een verwachting te ontwikkelen voor de marge per product;
 - de omvang te bepalen van een eventueel verschil dat aanvaardbaar is zonder nader onderzoek; en
 - de van B verkregen verklaringen voor geconstateerde verschillen nader te onderzoeken;
- voldoende gegevensgerichte cijferanalyses uit te voeren op de verleende kortingen, in aanvulling op de vergelijking van de kortingen in het huidige boekjaar met de kortingen in het voorgaande boekjaar, bijvoorbeeld door het beoordelen van onderliggende overeenkomsten of het beoordelen van autorisaties voor het verlenen van kortingen door bevoegde personen.

Bestaan en waardering voorraad

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om het bestaan van de voorraad te controleren door het vaststellen van de effectieve werking van de enige interne beheersingsmaatregel en het beoordelen van voorraadinventarisaties per balansdatum. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de effectieve werking vast te stellen van de interne beheersingsmaatregel. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet de interne beheersingsmaatregelen getest, maar zelf een vorm van detailcontrole uitgevoerd;
- vast te stellen dat de van B ontvangen informatie over voorraadtellingen juist is verwerkt in de voorraadadministratie en de van B ontvangen verklaringen voor voorraadverschillen nader te onderzoeken.

De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland om de waardering van de voorraad te controleren door het beoordelen van de door B gehanteerde uitgangspunten bij de waardering van de geactiveerde vervaardigingskosten en de voorziening voor incurante voorraden. Bij de bepaling van de waardering is het geschatte verkooppatroon per productsegment van belang.

De externe accountant heeft echter nagelaten controlewerkzaamheden te verrichten op het verkooppatroon en de indeling in productsegmenten.

Controlecliënt F

Controlecliënt F is een grote gemeente.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de rechtmatigheid van de aanbestedingen van F, noch over de waardering van de grondexploitaties.

Rechtmatigheid aanbestedingen

De externe accountant heeft gepland de rechtmatige totstandkoming van inkooptransacties van F in overeenstemming met de Europese aanbestedingsrichtlijnen gegevensgericht te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit een deelwaarneming van inkoopopdrachten waarvoor medewerkers van de interne controleafdeling van F in opdracht van de externe accountant aan de hand van brondocumentatie vaststellen of de geselecteerde inkoopopdrachten rechtmatig zijn. De uitvoering van de werkzaamheden van de externe accountant was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- controlewerkzaamheden te verrichten om de betrouwbaarheid vast te stellen van het overzicht zoals verkregen van F met alle inkooptransacties, door bijvoorbeeld een aansluiting te maken op de financiële administratie;
- controlewerkzaamheden te verrichten op de rechtmatigheid van inkooptransacties die zijn ontstaan in de periode tussen de datum van het overzicht en de balansdatum;
- geschikte controlewerkzaamheden te verrichten om vast te stellen dat de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F adequaat zijn voor de doelstellingen van de externe accountant. Hij heeft namelijk niet:
 - werkzaamheden van de interne controleafdeling van F herhaald ('reperformance'), zelfstandig soortgelijke werkzaamheden uitgevoerd of de uitvoering van de werkzaamheden van de interne controleafdeling geobserveerd;
 - de beoordeling van de werkprogramma's die de interne controleafdeling heeft ingevuld met voldoende diepgang verricht;
 - nadere vragen gesteld over de door de externe accountant geconstateerde bijzonderheden die blijken uit de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F.

Waardering grondexploitatie

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de waardering van de grondexploitaties te controleren. De gronden in exploitatie worden gewaardeerd tegen de reeds bestede kosten en gerealiseerde opbrengsten en de nog te verwachten kosten en opbrengsten. De werkzaamheden bestonden met name uit

het gebruikmaken van de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F voor het vaststellen van de effectieve werking van de onderkende interne beheersingsmaatregelen. De externe accountant heeft ook gepland gebruik te maken van een waarderingsdeskundige uit het EY-netwerk voor de beoordeling van de plausibiliteit van enkele veronderstellingen in de berekening van de waardering van geselecteerde grondexploitaties. De uitvoering van de werkzaamheden van de externe accountant was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- in voldoende mate de werkzaamheden van de interne controleafdeling van F te evalueren en daarop controlewerkzaamheden uit te voeren om te bepalen of de werkzaamheden van de interne controleafdeling adequaat zijn voor de doelstellingen van de externe accountant;
- controlewerkzaamheden te verrichten om de relevantie en de redelijkheid te evalueren van de bevindingen en conclusies in de rapportage van de waarderingsdeskundige;
- voor een geselecteerde grondexploitatie controlewerkzaamheden te verrichten om de juistheid vast te stellen van de herziene exploitatieopzet waarbij het verwachte tekort aanzienlijk is verlaagd;
- voldoende controlewerkzaamheden te verrichten op specifieke onderdelen van de waardering van de grondexploitatie. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:
 - de totale verantwoorde waarde van de grondexploitaties aan te sluiten op de projectenadministratie van F waarin de grondkosten en grondopbrengsten worden verantwoord;
 - voldoende controlewerkzaamheden te verrichten op de nog te verwachten kosten, bijvoorbeeld door het uitvoeren van detailcontroles op bestekken of voorcalculaties van aannemers;
 - voldoende controlewerkzaamheden te verrichten op de nog te verwachten opbrengsten (o.a. de geschatte opbrengsten per woning), bijvoorbeeld door het uitvoeren van detailcontroles op aansluitingen met voorcalculaties, marktonderzoeksrapporten en de gemeentelijke grondprijzenbrief.

Controlecliënt G

Controlecliënt G is een onderneming die producten ontwikkelt, produceert en verkoopt.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet van G uit de verkoop van de producten, noch over het bestaan en de waardering van de handelsdebiteuren en het bestaan van de voorraad producten.

Juistheid en volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de omzet uit verkochte

producten te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen bij G, het uitvoeren van cijferanalyse en werkzaamheden op de juiste toepassing van de criteria voor verwerking van de omzet en het vaststellen van de juiste afgrenzing van de omzet. De uitvoering van de systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet vastgesteld welke handelingen de betrokken medewerkers dienen uit te voeren wil sprake zijn van een adequate uitvoering van deze interne beheersingsmaatregelen. Ook heeft hij niet vastgesteld of de overzichten die G gebruikt bij de toepassing van de interne beheersingsmaatregelen accuraat en volledig zijn. Ook heeft hij nagelaten het aantal toetsingen uit te voeren die de EY-richtlijnen voorschrijven;
- de cijferanalyse met voldoende diepgang uit te voeren, door vooraf verwachtingen te formuleren en door meer te doen dan een globale analyse van de omzet en marge per productgroep;
- vast te stellen dat G de criteria voor verwerking van de omzet uit de verkoop van producten en de juiste afgrenzing van de omzet correct heeft uitgevoerd;
- een voldoende aantal bevestigingen te verzoeken van afnemers van producten om vast te stellen dat geen sprake is van 'side agreements'.

Bestaan en waardering handelsdebiteuren

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om het bestaan en de waardering van de handelsdebiteuren te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen bij G, het uitvoeren van cijferanalyse, het versturen van confirmatieverzoeken, het uitvoeren van een afloopcontrole en het beoordelen van de voorziening voor oninbaarheid. De uitvoering van de werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de cijferanalyse met voldoende diepgang uit te voeren, door vooraf verwachtingen te formuleren en door meer te doen dan een globale analyse van de totale debiteurenpositie per land ten opzichte van voorgaand jaar;
- voldoende bevestigingen te vragen aan debiteuren en een afloopcontrole uit te voeren om vast te stellen dat de debiteuren hun facturen hebben betaald;
- voldoende werkzaamheden te verrichten om vast te stellen dat de voorziening voor oninbaarheid toereikend is. De externe accountant heeft namelijk niet vastgesteld dat hij gebruik kan maken van de overzichten die G heeft opgesteld met specificaties van de ouderdom van de handelsdebiteuren voor de bepaling van de voorziening voor oninbaarheid.

Bestaan voorraad

De externe accountant heeft gepland systeemgerichte werkzaamheden uit te voeren om het bestaan van de voorraad producten te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit vaststellen van de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen bij G die zien op het bestaan van de voorraad. De uitvoering van de werkzaamheden was echter op relevante onderdelen ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- vast te stellen dat de tussentijdse voorraadtellingen per 30 september 2012 door medewerkers van G accuraat en nauwkeurig zijn uitgevoerd, door bijvoorbeeld zelf voorraadopnames of hertellingen uit te voeren;
- vast te stellen dat de verklaringen van G voor geconstateerde voorraadverschillen correct zijn;
- vast te stellen dat alle relevante groepsmaatschappijen van G de voorgeschreven voorraadopnameprocedures hebben gevolgd en hierover op correcte wijze hebben gerapporteerd;
- in aanvulling op de systeemgerichte werkzaamheden voor het bestaan van de voorraad per 30 september 2012, voldoende controlewerkzaamheden te verrichten op de periode tussen 30 september 2012 en balansdatum.

6.3.4 Reactie van EY

Het bestuur van de Stichting Autoriteit Financiële Markten
t.a.v. de heer mr. drs. G.J. Everts RA
Postbus 11723
1001 GS AMSTERDAM

Rotterdam, 22 september 2014

Kenmerk: MH/JH/130914

Geachte heer Everts,

Op 4 september 2014 hebben wij uw onderzoeksrapport met voorlopige conclusies en bevindingen ontvangen naar aanleiding van uw reguliere onderzoek 2013/2014. Onze concept-reactie hierop hebben wij op 12 september schriftelijk met u gedeeld. Op 19 september heeft u het definitieve onderzoeksrapport onder embargo met ons gedeeld. In deze brief treft u onze definitieve reactie aan. Een deel van het onderzoek is uitgevoerd als 'joint inspection' met de Amerikaanse toezichthouder PCAOB. Wij hebben de samenwerking met de onderzoeksteams van AFM en PCAOB als professioneel en constructief ervaren. Wij maken graag gebruik van de gelegenheid om op uw rapport te reageren.

1 Het publiek belang dienen door kwaliteit te leveren

Wij steunen de doelstelling van de AFM gericht op het bevorderen van een eerlijke en efficiënte werking van kapitaalmarkten. Wij dragen daaraan bij door onze focus op kwaliteit. Wij investeren dienaangaande continu en analyseren bevindingen om ervan te leren. Ons beleid is erop gericht om de kwaliteit van onze controles structureel te verbeteren. In samenhang met een juiste toon aan de top, resulteert dit in een verdere versterking van het juiste professioneel kritisch gedrag. Uitkomsten van onderzoeken, zoals het uwe, nemen wij zeer serieus en leiden tot additionele inzichten en aanvullende maatregelen om onze kwaliteit nog verder te versterken.

De AFM heeft significante bevindingen op onderdelen van drie jaarrekeningcontroles over het verslagjaar 2012. We zijn het eens met de AFM dat dit niet acceptabel is. Wij betreuren de uitkomsten van het onderzoek mede gezien het scala van maatregelen dat wij sinds uw vorige onderzoek hebben getroffen gericht op het duurzaam verbeteren van onze controlekwaliteit. Zowel naar AFM als via ons Transparantieverlag naar het maatschappelijk verkeer hebben wij hierover gecommuniceerd. Onze interne internationale kwaliteitsonderzoeken tonen aan dat de door ons genomen maatregelen hebben geresulteerd in een verbeterde kwaliteit. Ook de uitkomsten van uw onderzoek tonen aan dat deze maatregelen effect hebben gehad. Het aantal dossiers ten aanzien waarvan de AFM bevindingen heeft, is afgenomen ten opzichte van uw vorige onderzoek. De bevindingen van de AFM ten aanzien van de drie dossiers maken helaas duidelijk dat wij er, ondanks onze inspanningen, nog niet zijn.

Naar aanleiding van de voorlopige bevindingen van de AFM met betrekking tot de drie controledossiers hebben wij direct herstelmaatregelen in gang gezet om deze bevindingen op te volgen. De conclusie uit de herstelwerkzaamheden is dat de controleverklaringen alsnog voldoende onderbouwd zijn en dat dit niet heeft geleid tot andere controleverklaringen. Daarnaast hebben wij ons kwaliteitsstelsel op onderdelen aangepast en zullen nog verdere aanpassingen volgen.

EY stelt het publiek belang centraal in het werk van de accountant. Onze kwaliteit en relevantie ontleen wij aan het belang van ons werk voor de samenleving. Als beleidsbepalers nemen wij het voortouw in het creëren van een cultuur, waarin professionals in hun gedrag het publiek belang voorop stellen.

Het leveren van kwaliteit is de belangrijkste hoeksteen voor onze firma. Als lerende organisatie blijven wij continu investeren in kwaliteit, in de opleiding van onze mensen en in de verdere versterking van onze controles door innovatie. Wij gaan onverminderd door met ons lange termijn streven de beste kwaliteit te leveren.

Sinds uw vorige onderzoek hebben wij vele beleidsmaatregelen getroffen om de kwaliteit van onze controles structureel te verbeteren. Dit werpt zijn vruchten af, maar er is nog veel te doen. Kwaliteitsverbetering is naar onze mening vooral een kwestie van verandering van cultuur en van gedrag. Deze veranderingen kosten per definitie tijd en bovendien is het een continu proces.

Als lerende organisatie blijven wij investeren in kwaliteit, in de opleiding van onze mensen en in de verdere versterking van onze controles door innovatie. In samenhang met een consequent uitgedragen juiste toon aan de top, resulteert dit in een verdere versterking van het juiste professioneel kritisch gedrag. Incidenten en uitkomsten van onderzoeken, zoals die van de AFM, nemen wij zeer serieus en leiden tot additionele inzichten alsmede aanvullende maatregelen om onze kwaliteit verder te versterken. Waar nodig hebben wij sancties getroffen. Daarmee hebben wij de randvoorwaarden versterkt voor het adequaat functioneren van onze externe accountants, gericht op naleving van de relevante wet- en regelgeving.

De reeds getroffen en nog te nemen (kwaliteits)maatregelen dienen te worden bezien in de context van deze visie. De maatregelen die wij hebben doorgevoerd c.q. zullen doorvoeren hebben betrekking op de onderwerpen die de AFM noemt en waarvan de AFM aangeeft hier prioriteit aan te geven, te weten: het versterken van de governance, het creëren van een kwaliteitsgerichte cultuur, het voortvarend intern uitdragen van het kwaliteitsdenken en het vergroten van de transparantie over kwaliteit.

Hierna gaan wij nader in op maatregelen die wij sinds uw vorige onderzoek hebben doorgevoerd en die wij, mede naar aanleiding van uw nu afgeronde onderzoek, hebben doorgevoerd of zullen doorvoeren.

2 Bouwstenen van ons kwaliteitsbeleid

De bouwstenen van ons beleid om het publiek belang te verankeren in de cultuur van onze organisatie en in het gedrag van onze professionals zijn als volgt:

- 1 Cultuur en gedrag gericht op het publiek belang
- 2 Governance-structuur met toezicht door onafhankelijke derden
- 3 Beloningsstructuur waarin kwaliteit wordt beloond en tekort daaraan wordt gesanctioneerd
- 4 Actieve dialoog met belanghebbenden in de samenleving
- 5 Kwaliteitsbeheersing gericht op het voldoen aan de vereisten in wet- en regelgeving

Onderstaand geven wij per bouwsteen een overzicht van beleidsmaatregelen die reeds genomen zijn, dan wel waar die nu en in de komende periode bovenaan onze beleids- en uitvoeringsagenda blijven staan.

2.1 Cultuur en gedrag gericht op het publiek belang

- Nadat de AFM ons eind 2009 op de hoogte bracht van haar bevindingen betreffende het regulier onderzoek 2009, hebben wij begin 2010 verplichte bijeenkomsten voor alle externe accountants georganiseerd. Tevens hebben wij een taskforce ingesteld die de bevindingen van het AFM onderzoek heeft omgezet in 15 kwaliteitsinitiatieven. Deze kwaliteitsinitiatieven bestonden uit verplichte trainingen voor partners en medewerkers, aanpassingen in onze methodologie en aanscherping van toezicht.
- In 2011 en 2012 is een omvangrijk 'culture change' programma uitgerold naar de gehele accountantspraktijk. Dit programma was er vooral op gericht om een cultuur te creëren waarin onze professionals optimaal kwaliteitsgericht kunnen functioneren. In totaal zijn er meer dan 30 projectgroepen opgericht bestaande uit partners en medewerkers. Wij hebben daarbij diepgaande discussies gevoerd over 'root causes' voor kwaliteit. Dit heeft tot een scala aan acties geleid en is door onze organisatie als zeer positief ervaren. Deze acties betroffen thema's als opleidingen, het creëren van een professioneel kritische cultuur, feedback & coaching, leiderschap, beloning, planning en ons besturingsmodel. Deze thema's worden jaartijds geëvalueerd en aan de hand van maatschappelijke ontwikkelingen geactualiseerd.
- In 2013 hebben wij onze professionals, naast de reguliere trainingen, getraind op het gebied van publiek belang en Professioneel Kritische Instelling. Hierbij stond de kritische houding van de accountant ten opzichte van zijn eigen werk centraal.
- In 2014 wordt de workshop 'publiek belang' en 'zeg wat je ziet' gegeven, waarin het kritisch zijn en je hierover uitspreken wordt getraind.
- In een veranderende wereld moeten ook de accountantsorganisaties en hun controleteams veranderen. Deze (cultuur)verandering heeft baat bij diversiteit binnen de organisatie. Diversiteit in professionele en persoonlijke achtergrond is goed voor de kwaliteit van de controle en voor positieve veranderingen. We zullen de komende jaren de diversiteit binnen onze firma en binnen de controleteams dan ook verhogen.
- Tevens gaan wij dit jaar een geheel nieuw coaching programma introduceren, gebaseerd op de filosofie dat de opleiding van onze mensen voor een groot deel op de werkvloer moet gebeuren om zodoende de gewenste cultuur en professioneel kritisch gedrag te realiseren.

2.2 Governance structuur met toezicht door onafhankelijke derden

- Wij hebben sinds 1 juli 2013 een toezichhoudende rol gecreëerd bij EY door de instelling van een Commissie Publiek Belang. Deze commissie bestaat uit drie onafhankelijke, externe leden die toezien op onze waarborging van het publiek belang. Deze commissie heeft het afgelopen jaar meer dan 30 bijeenkomsten met EY vertegenwoordigers bijgewoond, heeft diverse externe stakeholders (waaronder AFM) gesproken en neemt initiatief bij het overleg met de commissies van andere kantoren. Wij hebben de commissie betrokken bij belangrijke aangelegenheden, waaronder belonen, kwaliteitsonderzoeken, incidenten, verbod op adviesdiensten, roulatieproblematiek en het waarborgen van kwaliteit en andere beleidsaangelegenheden. Wij ervaren de professioneel kritische houding van onze commissie en hun oordeelsvorming over onze positie vis-a-vis het publiek belang als een belangrijke input voor onze beleidsvorming.

- Ook onze internationale governance structuur levert een positieve bijdrage aan de 'checks-and-balances' in onze nationale structuur. Wij hebben een structuur waarin de Nederlandse partners hun stemrecht hebben overgedragen aan Ernst & Young Europe LLP. Ernst & Young Europe LLP benoemt en beoordeelt de Nederlandse bestuurders en besluit over hun beloning. De invloed van de Nederlandse partners op het handelen van de Nederlandse bestuurders is daardoor beperkt. In ons transparantieverlag lichten wij onze governance nader toe.

Met de verwachte (wettelijke) veranderingen in de governance zullen wij bij de implementatie de kracht van onze huidige "checks and balances" en extern toezicht integreren.

2.3 Beloningsstructuur waarin kwaliteit wordt beloond of gesanctioneerd

- Wij hebben de meting ten behoeve van kwaliteitsbeoordeling per externe accountant de afgelopen jaren aanzienlijk verfijnd, vooral ook om kwaliteit op een meer objectieve en positieve manier te kunnen beoordelen. Het functioneren van onze externe accountants wordt langs 13 verschillende kwaliteitsdimensies gemeten, hetgeen resulteert in een kwaliteitsbeoordeling die uiteindelijk leidend is bij de totale beoordeling van de externe accountant. Daarbij wordt input gebruikt van diverse afdelingen, waaronder onze Professional Practice Group, ons Compliance Office en onze Independence Desk. Zowel een positieve als een negatieve uitkomst weegt zwaar mee in de overall beoordeling van een externe accountant en in diens beloning.
- Om het gedrag van onze professionals positief te beïnvloeden en hen te stimuleren om kwaliteit voorop te stellen in hun dagelijks werk, hebben wij onze beoordelings- en beloningssystematiek van partners en executive directors aangepast. Sinds 2010 hanteren wij een sanctiebeleid waarbij geconstateerde tekortkomingen in de kwaliteit leiden tot een potentieel significante inkomenscorrectie. Een ieder die onvoldoende of matig scoort in een individueel dossier moet zich hiervoor verantwoorden bij de beleidsbepalers en wordt gesanctioneerd. De mogelijke sancties bestaan uit een normoverdragend gesprek, een lage kwaliteitsscore en een significante neerwaartse correctie op de beloning. Ter vastlegging en bewaking op herhaling wordt een aantekening in het dossier gemaakt. Ons Compliance Office voert 'ollevelekonderzoeken' uit om breder vast te stellen of de kwaliteit van de werkzaamheden van de betreffende externe accountant voldoet aan de vereisten. Ook de uitkomsten daarvan worden in aanmerking genomen.
- In de afgelopen vier jaar hebben wij tientallen externe accountants beloond c.q. gesanctioneerd en van een aantal externe accountants is vervroegd afscheid genomen. EY geeft aan kwaliteit prioriteit boven alles. Het besef dat een commerciële prestatie nimmer een kwaliteitsdefect kan compenseren, is geheel helder en wordt breed gedragen binnen onze organisatie. Ook stellen wij 'people' centraal in ons beoordelingsbeleid, omdat wij het creëren van een juiste cultuur, gericht op het publiek belang, zeer belangrijk vinden. Ook daar geldt dat als een externe accountant onvoldoende scoort op kwaliteit of people, hij of zij niet in aanmerking kan komen voor een variabele beloning.
- Wij vinden dat niet alleen sancties, maar juist ook positieve impulsen ingebouwd moeten worden. Wij hebben daartoe expliciet maatregelen in het kwaliteitsbeleid opgenomen. Hierbij moet onder andere worden gedacht aan het jaarlijks onderscheiden van drie externe accountants (met hun teams) die zich het meest hebben onderscheiden op het gebied van kwaliteit. Zij ontvangen een prijs en hierover wordt firma-breed gecommuniceerd.

- Wij zullen doorgaan met het voorop stellen van kwaliteit in de beoordelings- en beloningssystematiek om zo de kwaliteit van het werk van onze professionals positief te stimuleren.

2.4 Actieve dialoog met belanghebbenden in de samenleving

- Wij hebben het afgelopen jaar de stakeholdersdialoog geïntensiveerd onder het motto "EY in gesprek met de samenleving". Wij hebben meer dan 10 'ronde tafels/ bijeenkomsten' georganiseerd met commissarissen, toezichthouders, analisten, investeerders, institutionele beleggers, bestuurders, de wetenschap en de politiek om te praten over onder meer de verwachtingen van het functioneren van de accountant en de communicatie van de accountant. Ook hebben we ronde tafels georganiseerd met stakeholders in een bepaalde sector, waaronder de financiële sector en de gezondheidszorg. Daarnaast hebben we een reeks gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van AFM, DNB, ministeries, werkgevers, effecten uitgevende organisaties, NBA en de NOB.
- Een deel van deze ronde tafels ging over het onderwerp accountant en risicomanagement. Op basis hiervan en ten behoeve van het publieke belang hebben wij een 'white paper' uitgebracht onder de titel "Wie had dat zien aankomen?". Kernboodschap van het 'white paper' is dat het vertrouwen van de samenleving in de rol van accountants zal groeien, naarmate accountants vaker in concrete gevallen kunnen aantonen dat ze hun werk professioneel, onafhankelijk en kritisch hebben gedaan. Niet-realistische verwachtingen in de maatschappij ten aanzien van de zekerheid die accountants kunnen bieden dienen benoemd en weggenomen te worden. Alleen realistisch en gerechtvaardigd vertrouwen is duurzaam.
- Wij spelen een actieve rol tijdens de algemene vergadering van beursondernemingen en geven daarin een presentatie over de uitkomsten van onze controle. Wij hebben daarbij positieve reacties van bestuurders, commissarissen en aandeelhouders mogen ontvangen.
- Aangezien wij groot voorstander zijn van een meer informatieve controleverklaring zullen wij met ingang van het boekjaar 2014 bij alle door ons gecontroleerde Organisaties van Openbaar Belang en bij een aantal cliënten in de publieke sector de nieuwe, meer uitgebreide, controleverklaring afgeven.

2.5 Kwaliteitsbeheersing gericht op het voldoen aan de wet- en regelgeving

Investeren in innovatie

- Het komende jaar zal een nieuwe controletool worden ingevoerd in onze controlepraktijk. Deze tool is door onze internationale EY organisatie ontwikkeld en wordt wereldwijd bij alle EY lid-firma's geïmplementeerd. Deze nieuwe controletool is 'state of the art' en zal naar onze verwachting resulteren in het verder verbeteren van onze controles. Lokaal verrichten wij aanvullende investeringen ten aanzien van het uitvoeren van controles, door onder meer opleiding en training, meer inzet van onze sector kennis en standaardisatie van werkmethoden en de documentatie daarvan. Tegelijk met de introductie hiervan, zal nog nadrukkelijker geïnvesteerd en gestuurd gaan worden op houding en gedrag van onze mensen.

Portfolio-analyse en planning

- Wij hebben in de zomer van 2013 analyses opgestart om meer diepgaand te kijken naar portefeuilles per partner en executive director. Deze analyses zullen naar aanleiding van het AFM-onderzoek worden versneld, geïntensiveerd en verbreed. Hierbij zal het niet alleen gaan om de omvang van hun portefeuille, maar ook om de beschikbare tijd en benodigde expertise van de betrokken accountants. In een aantal industriesectoren is al sprake van een hoge mate van specialisatie. Waar dat nog niet voldoende het geval is, zal dit verder worden doorgevoerd. Wanneer nodig zal het aantal professionals worden uitgebreid, hetgeen ook achtergrond of expertise kan betreffen. Wij willen de aanwezige expertise van onze interne deskundigen nog beter benutten. Diversiteit zal daarbij helpen de kwaliteit verder te verbeteren.
- We zullen dit jaar verder professionaliseren in onze planning, teneinde een betere spreiding van de talenten van onze mensen over onze cliënten te bewerkstelligen om daarmee een betere kwaliteit te leveren.

Aanscherping van het stelsel van kwaliteitsbeheersing van onze organisatie

- Bevindingen van AFM, van onze interne kwaliteitsonderzoeken, en van ons compliance office worden omgezet in concrete kwaliteitsacties, zoals het terugkoppelen van de geleerde lessen via trainingen, het aanscherpen van richtlijnen en procedures en het ontwikkelen van templates voor de praktijk.
- Wij zullen dit najaar onze procedures ten aanzien van de onafhankelijke kwaliteitsbeoordeling en de interne kwaliteitsonderzoeken verder analyseren en aanscherpen, mede naar aanleiding van de uitkomsten van het AFM onderzoek.
- Wij hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in de kwaliteit binnen de sectoren. Per regio zijn kwaliteitspartners benoemd. Voorts zijn op centraal niveau diverse consultatie-panelen opgezet, zoals het going-concern panel, fraudepanel, foutenpanel en grondexploitatiepanel ter ondersteuning van onze professionals. Dit jaar hebben wij het ViO-consultatiepanel toegevoegd om onze praktijk te ondersteunen bij de verdere invoering en inbedding van de Verordening inzake Onafhankelijk (ViO) die dit jaar van kracht is geworden.

Slotopmerkingen

Wij zien dat de door ons genomen maatregelen effect hebben. In combinatie met de, mede op basis van uw recente inspectie, genomen en voorgenomen maatregelen zal dit bijdragen aan verdere kwaliteitsverbetering. Wij staan positief tegenover de voorstellen van de Werkgroep toekomst accountantsberoep. De in dit rapport voorgestelde maatregelen zullen, tezamen met onze eigen maatregelen, ter hand worden genomen en zullen een positieve bijdrage leveren aan de borging van kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole.

Zodoende is alles erop gericht, en spannen wij ons maximaal in, om de randvoorwaarden te versterken voor het adequaat functioneren van onze externe accountants.

Kwaliteitsverbetering zal ook de komende jaren bovenaan onze agenda blijven staan. Wij realiseren ons dat een juiste toon aan de top met het daarbij behorende gedrag en cultuur, het fundament vormen voor structurele kwaliteitsverbetering en -handhaving. Maatregelen zullen alleen blijvend effect hebben als onze professionals hiervoor openstaan en hiernaar handelen. Onze kwaliteitsmaatregelen zijn daarom met name gericht op de verandering van onze organisatiecultuur en het gedrag van onze mensen. Het is

onze ambitie om een lerende organisatie te zijn die een toegevoerde waarde heeft voor de maatschappij en het vertrouwen daarvan geniet.

Wij vertrouwen erop dat wij in het vorenstaande hebben getoond dat wij gecommitteerd zijn om de kwaliteit van onze controles niet alleen op korte termijn, maar ook op lange termijn verder te verbeteren en het publiek belang daarbij duurzaam centraal te stellen in ons werk.

Rest ons u te bedanken voor de professioneel kritische en tegelijk constructieve houding tijdens de uitvoering van dit onderzoek.

Tot nadere toelichting of bespreking zijn wij gaarne bereid.

Hoogachtend,

Ernst & Young Accountants LLP

drs. J. Hetebrij RA

drs. M. Hagers RA

6.4 KPMG Accountants N.V. (KPMG)

6.4.1 Achtergrondinformatie

In onderstaande tabel zijn enkele kenmerken en kengetallen van KPMG weergegeven.⁶²

1. Aantal (mede)beleidsbepalers	15
2. Aantal externe accountants	142
3. Totaal aantal medewerkers	1.726
4. Aantal wettelijke controles bij OOB's	278
5. Aantal wettelijke controles bij niet-OOB's	2.225
6. Totaal in rekening gebrachte vergoedingen bij controlecliënten	€ 209 miljoen
7. Totale omzet KPMG Accountants B.V.	€ 399 miljoen
8. Totale omzet KPMG N.V.	€ 613 miljoen (42% assurancediensten, 24% fiscale diensten en 34% overige adviesdiensten)

In het onderzoek heeft de AFM onderdelen van de volgende wettelijke controles beoordeeld:

Controle- cliënt	AFM-conclusie 'onvoldoende'	Marktsegment	OOB	OKB	Intern kwaliteits- onderzoek
A	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
B	Ja	OOB	Ja	Ja	Ja
C	Ja	OOB	Ja	Ja	Nee
D	Nee	Zorgverzekeraar	Ja	Ja	Nee
E	Ja	Pensioenfonds	Nee	Nee	Nee
F	Ja	(Semi-)publieke organisatie	Nee	Nee	Nee
G	Ja	Grote niet-OOB	Nee	Nee	Nee
H	Ja	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee
I	Ja	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee
J	Nee	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Ja

⁶² De informatie in de regels 1-2 is ontleend aan de registers van de AFM. De informatie in de regels 3-7 is ontleend aan de AFM Monitor Accountantsorganisaties 2013. Hierin heeft KPMG informatie verstrekt aan de AFM over haar meest recent afgesloten boekjaar, namelijk het boekjaar met balansdatum 30 september 2013. De informatie in regel 8 is ontleend aan de jaarrekening 2012/2013 van KPMG N.V.

6.4.2 Conclusie

Op basis van de bevindingen zoals beschreven in de paragraaf 6.4.3, heeft de AFM geconcludeerd dat in zeven van de tien onderzochte wettelijke controles de desbetreffende externe accountant de regels van vakbekwaamheid niet of onvoldoende heeft nageleefd bij de uitvoering van die wettelijke controle. De maatregelen die KPMG heeft genomen om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen, hebben dit niet voorkomen. Deze externe accountants hebben in deze wettelijke controles voor belangrijke en materiële posten en onderwerpen in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Daarmee is hun oordeel over deze zeven betreffende jaarrekeningen als geheel onvoldoende onderbouwd. De externe accountant had op het moment dat hij zijn controleverklaring afgaf nog geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Dat betekent overigens niet dat de betreffende jaarrekeningen onjuist zijn. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van deze jaarrekeningen en velt daarover ook geen oordeel. KPMG heeft naar aanleiding van het AFM-onderzoek oorzaak analyses uitgevoerd. KPMG heeft onderzoek gedaan of herstelwerkzaamheden nodig zijn en deze vervolgens uitgevoerd. KPMG komt tot de conclusie dat de eerder afgegeven controleverklaringen geen aanpassingen behoeven.

6.4.3 Bevindingen over wettelijke controles

Controlecliënt B

Controlecliënt B is een onderneming die diensten verleent. De externe accountant heeft IT-specialisten in het controleteam opgenomen vanwege het belang en de complexiteit van de automatiseringsomgeving. De externe accountant heeft gebruikgemaakt van deskundigen bij de controle van de waardering van de goodwill.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet noch over de waardering van de goodwill.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de volledigheid van de omzet te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het beoordelen van de door B opgestelde goederenbeweging van verpakkingsmaterialen van de te leveren diensten en een gegevensgerichte cijferanalyse. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- controlewerkzaamheden te verrichten op de verstoringen in de goederenbeweging (het verbruik door buitenlandse vestigingen), de intern gehanteerde norm voor het verbruik van de ondersteunende materialen te toetsen en de inkopen te toetsen op volledigheid;

- de gegevensgerichte cijferanalyse met voldoende diepgang uit te voeren, door vooraf verwachtingen te formuleren en bijzonderheden volgend uit de cijferanalyse te onderzoeken.

Waardering goodwill

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de waardering van de goodwill te controleren. Op de goodwill was een bijzondere waardevermindering toegepast. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de redelijkheid van veronderstellingen te beoordelen die aan de bijzondere waardevermindering ten grondslag liggen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet de totstandkoming van het budget beoordeeld en de inschattingen over opbrengsten en kosten getoetst aan marktontwikkelingen en de werkelijke cijfers.

Controlecliënt C

Controlecliënt C is een financiële holding voor een onderneming die in het buitenland actief is. C heeft onder meer bedrijfsactiviteiten in landen met bijzondere risico's. De bedrijfsactiviteiten en het financiële en operationele management van C, waaronder het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening, vinden voornamelijk plaats in het buitenland. De externe accountant heeft gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere, buitenlandse accountant die op zijn beurt ook gebruik maakt van de werkzaamheden van andere accountants.

De externe accountant heeft niet op passende wijze de controle opgezet. Ook heeft de externe accountant onvoldoende geëvalueerd of met de uitgevoerde werkzaamheden van de accountants van groepsonderdelen voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen.

Opzet van de controle

De externe accountant heeft niet op passende wijze de controle opgezet omdat hij niet de werkzaamheden heeft bepaald die de andere accountant moest uitvoeren. Hij heeft nagelaten in zijn instructies een beschrijving op te nemen van de werkzaamheden die hij verwacht. De externe accountant heeft ook onvoldoende inzicht verkregen in de bedrijfsprocessen van de verschillende onderdelen van de onderneming en de daarmee samenhangende (fraude)risico's voor de jaarrekening en interne beheersingsmaatregelen.

Evaluatie controle-informatie

De externe accountant heeft een review uitgevoerd bij de andere accountant en kennis genomen van de rapportages van deze andere accountant. Ook heeft hij kennis genomen van enkele daaraan ten grondslag liggende rapportages van andere accountants. De externe accountant heeft echter nagelaten om opvolging te geven aan de bijzonderheden die hij in zijn review zelf heeft opgemerkt voor meerdere

balansposten en zoals door de andere accountants is gemeld in hun rapportages. Ook blijken uit de rapportages van de andere accountants indicaties dat deze mogelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie hebben verkregen over belangrijke materiële posten in de jaarrekening. De externe accountant heeft deze indicaties niet onderkend of niet toereikend opgevolgd, hoewel hij significante risico's heeft geïdentificeerd ten aanzien van deze posten.

Controlecliënt E

Controlecliënt E is een pensioenfonds.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de technische voorziening pensioenverplichtingen van E en de waardering van het niet-beursgenoteerde deel van de pensioenbeleggingen.

Juistheid en volledigheid technische voorziening pensioenverplichtingen

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren op de juistheid en volledigheid van de basisgegevens die worden gebruikt voor de berekening van de voorziening. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen, een aansluiting maken met de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers, een data-analyse en een gegevensgerichte cijferanalyse. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vast te stellen terwijl hij voor zijn controle gebruik maakt van informatie uit de geautomatiseerde systemen;
- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen;
- opvolging te geven aan de bijzonderheden die hij in zijn data-analyse zelf heeft opgemerkt voor de pensioenaanspraken. Hij heeft bijvoorbeeld niet de impact van de geconstateerde verschillen op de technische voorziening pensioenverplichtingen beoordeeld en de verschillen geaggregeerd en vervolgens geëvalueerd ten opzichte van de planningsmaterialiteit;
- werkzaamheden te verrichten op de niet-handmatige mutaties in de basisgegevens zoals indiensttredingen;
- een aansluiting te maken met de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers, hoewel hij dit wel gepland heeft;
- de oorzaak van de afwijkingen die uit de gegevensgerichte cijferanalyse volgen voldoende te onderzoeken.

Waardering van het niet-beursgenoteerde deel van de pensioenbeleggingen

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne

beheersingsmaatregelen die zien op de verwerking van beleggingstransacties, het aansluiten van de waarde per belegging met jaarrekeningen van de betreffende beleggingsfondsen en het beoordelen van deze informatie op bijzonderheden. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. Zo hebben twee van de drie door de externe accountant geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen geen betrekking op de juiste en volledige verantwoording van de beleggingstransacties. Ook heeft de externe accountant niet de interne beheersingsmaatregelen getest, maar zelf een vorm van detailcontrole uitgevoerd;
- bij het aansluiten van de waarde per belegging met de jaarrekening van de betreffende beleggingsfondsen vast te stellen voor welk aandeel E participeert in het fonds, of (indien van toepassing) de omrekenkoers juist is, de onderbouwing van de waarde naar einde boekjaar indien het beleggingsfonds een gebroken boekjaar heeft te toetsen en de onderbouwing van de zogenaamde Net Asset Value waarmee de waardering wordt bepaald te toetsen;
- bij het beoordelen van de jaarrekeningen van de beleggingsfondsen criteria te gebruiken waarop hij zijn beoordeling baseert, de impact op de waardering te evalueren in geval de verslaggevingsgrondslagen van de beleggingsfondsen afwijken van de verslaggevingsgrondslagen van E en opvolging te geven aan niet-standaard controleverklaringen die bij de jaarrekening van bepaalde beleggingsfondsen zijn bijgevoegd;
- voor een significant deel van de niet-beursgenoteerde pensioenbeleggingen controlewerkzaamheden uit te voeren.

Controlecliënt F

Controlecliënt F is een onderneming actief in de sector afvalinzameling en -behandeling.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet, de waardering van de voorzieningen en de waardering van de beleggingen alsmede de presentatie van en toelichting op de beleggingen in de jaarrekening.

Juistheid en volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de omzet te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen en detailcontroles op de transacties die leiden tot omzetverantwoording, controleren van de prijzen en een controle op de afgrenzing van de omzet. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter

ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vast te stellen terwijl hij voor zijn controle gebruik maakt van informatie uit de geautomatiseerde systemen;
- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij niet kan steunen op de interne beheersingsmaatregelen rondom de prijzen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet vastgesteld of de andere interne beheersingsmaatregelen de significante risico's ten aanzien van de omzet kunnen afdekken;
- te evalueren dat met de detailcontroles op de transacties hij alleen de doorlopende nummering van de transacties heeft vastgesteld maar niet dat de transacties volledig zijn verantwoord;
- voldoende detailcontroles uit te voeren op de juiste verwerking van de transacties in de administratie;
- de oorzaak van diverse afwijkingen in de door F uitgevoerde prijsanalyse voldoende te onderzoeken bijvoorbeeld door verantwoorde prijzen aan te sluiten op contracten;
- vast te stellen of de omzet juist wordt toegerekend aan de door F geleverde prestaties en daarmee aan het juiste boekjaar.

Waardering voorzieningen

De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland uit te voeren om de voorzieningen te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het beoordelen van de uitgangspunten en variabelen die aan de berekening van de voorzieningen ten grondslag liggen. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de uitgangspunten en variabelen in de berekening van de voorzieningen te beoordelen. De externe accountant heeft slechts kennis genomen van de notulen van het management en degenen die belast zijn met governance maar geen beoordeling uitgevoerd van bijvoorbeeld in de berekening toegepaste technische inzichten en prijsontwikkelingen;
- vast te stellen dat de wijze van berekenen van de voorzieningen toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving.

Waardering, presentatie en toelichting beleggingen

De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland uit te voeren om de beleggingen te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het aansluiten van de waarde van de beleggingen met opgaven van derden. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de authenticiteit vast te stellen van de opgaven van derden;

- te beoordelen welke methodiek is gehanteerd bij de waardering en of die methodiek toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving;
- vast te stellen dat de presentatie van en toelichting op de beleggingen voldoet aan hetgeen toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving.

Controlecliënt G

Controlecliënt G is een onderneming gericht op de handel en levering van gas en elektriciteit. G maakt gebruik van een serviceorganisatie (verbruiksregistratie, facturering en incasso) die tevens de leverancier van de energie is.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet, de juistheid en volledigheid van de overlopende passiva, de juistheid en de waardering van de immateriële vaste activa en het bestaan van de liquide middelen. De externe accountant heeft IT-specialisten in het controleteam opgenomen vanwege het belang en de complexiteit van de automatiseringsomgeving.

Juistheid en volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland met name gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de omzet te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit controlewerkzaamheden op de schattingen in de omzet, controlewerkzaamheden op het aantal aansluitingen en controlewerkzaamheden op de prijzen. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de betrouwbaarheid van de brongegevens van de serviceorganisatie vast te stellen door bijvoorbeeld een ISAE 3402 derdeverklaring te gebruiken of door voldoende andere werkzaamheden uit te voeren;
- voldoende te controleren of de schattingen die voor circa 50 procent onderdeel zijn van de verantwoorde omzet realistisch zijn. De externe accountant heeft bijvoorbeeld de afrekeningen in het nieuwe boekjaar niet betrokken in zijn controle. Deze afrekeningen zijn gebaseerd op het werkelijke verbruik;
- te controleren of het aantal aansluitingen in de administratie van G aansluit op het aantal aansluitingen in de administratie van de serviceorganisatie. De serviceorganisatie registreert de facturering en het verbruik;
- opvolging te geven aan de afwijkingen die uit de controle op de prijzen volgen en deze te analyseren.

Juistheid en volledigheid overlopende passiva

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de overlopende passiva te controleren. Het bedrag van de overlopende passiva betreft een saldo bestaande uit de stromen gefactureerde termijnen minus de nog te factureren leveringen; beide bedragen circa 80 procent van de omzet. De werkzaamheden bestonden met name uit een vergelijking van het bedrag van de overlopende passiva ten opzichte van het voorgaande boekjaar. De uitvoering van

deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten een analyse van het saldo te maken, de oorzaak voor de significante stijging tussen de twee boekjaren voldoende te onderzoeken en een afloopcontrole uit te voeren.

Juistheid en waardering immateriële vaste activa

De externe accountant heeft gepland met name gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de juistheid en de waardering van de immateriële vaste activa te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit controlewerkzaamheden op de juistheid van geactiveerde kosten en het beoordelen van de afschrijvingstermijn. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de juistheid van de geactiveerde kosten vast te stellen met behulp van controle-informatie die van derden is verkregen;
- opvolging te geven aan zijn bevinding dat een materieel deel van de geactiveerde kosten niet voldoet aan het activeringscriterium;
- de redelijkheid van de veronderstellingen van G te beoordelen die aan de afschrijving ten grondslag liggen.

Bestaan liquide middelen

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om het bestaan van de liquide middelen te controleren. De liquide middelen bedragen circa 50 procent van het balanstotaal. Deze werkzaamheden bestonden met name uit een aansluiting van het saldo van de liquide middelen op een printscreen uit het 'electronic banking systeem' en het verkrijgen van een standaardbankverklaring. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de authenticiteit vast te stellen van de printscreen uit het electronic banking systeem;
- de standaardbankverklaring te verkrijgen voor een materieel saldo dat op naam staat van G maar waarvan de beschikkingsbevoegdheid bij de serviceorganisatie ligt;
- de oorzaak van de significante stijging van de liquide middelen voldoende te onderzoeken.

Controlecliënt H

Controlecliënt H is een onderneming die producten ontwikkelt, produceert en verkoopt.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet van H en de daarmee

samenhangende balansposten. Ook heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over het bestaan en de waardering van de handelsvorderingen.

Juistheid en volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen en het vaststellen of de gehanteerde methodiek voor omzetverantwoording toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet vastgesteld of de interne beheersingsmaatregel het risico kan afdekken dat (materiaal)kosten niet op het juiste project worden verantwoord. De externe accountant heeft ook niet vastgesteld dat de verantwoorde uren zijn geautoriseerd door projectmanagers;
- voldoende werkzaamheden te verrichten om vast te stellen of de wijze van verwerking van opbrengsten en kosten in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet beoordeeld of de door H opgestelde overzichten betrouwbaar zijn, de kosten op de juiste projecten zijn verantwoord, of de opbrengstwaardes volgens de interne administratie overeenkomen met het contract, of een betrouwbare schatting is gemaakt van de voortgang van de projecten en de nog te maken kosten per balansdatum, en of is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming;
- werkzaamheden te verrichten voor de overige opbrengsten.

Bestaan en waardering handelsvorderingen

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren. De uitgevoerde werkzaamheden bestonden met name uit een ontstaanscontrole en het beoordelen van de voorziening voor oninbaarheid. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- bij de ontstaanscontrole een verband te leggen met de levering. De externe accountant heeft vastgesteld dat het in de administratie opgenomen factuurbedrag overeenkomt met de factuur. Hij heeft echter niet vastgesteld of de vorderingen zijn gebaseerd op een daadwerkelijk geleverde prestatie;
- bij de beoordeling van de voorziening voor oninbaarheid te toetsen of de toelichtingen van H op het overschrijden van de betalingstermijn correct zijn;
- werkzaamheden uit te voeren op het saldo nog te factureren bedragen onder de handelsvorderingen;
- voor een specifieke debiteur vast te stellen dat de significante vordering op deze debiteur minus de voorziening voor oninbaarheid bestaat en juist is

gewaardeerd gegeven de onzekerheden over het bestaan en waardering zoals deze uit het controledossier van het voorafgaande boekjaar blijken.

Controlecliënt I

Controlecliënt I is een onderneming die producten produceert en verkoopt.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet van I en de juistheid van (de afboeking van) de actieve belastinglatentie.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren. De uitgevoerde werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen die zien op de juistheid van de omzet en het beoordelen van door I opgestelde goederenbeweging inclusief een aansluiting met de gefactureerde omzet, een analyse van de verkoopprijzen en een controle op de afgrenzing van de omzet. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. Op de interne beheersingsmaatregelen waarop de externe accountant steunt, heeft hij geen werkzaamheden verricht;
- werkzaamheden te verrichten op de verschillende componenten in de verbandscontrole betreffende de goederenbeweging. Zo heeft hij geen werkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van de volledigheid van de inkopen en heeft hij onvoldoende opvolging gegeven aan de voorraadverschillen die zijn geconstateerd bij de inventarisatie per jaareinde.

Juistheid (afboeking) actieve belastinglatentie

De externe accountant heeft niet gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de afboeking van de actieve belastinglatentie te toetsen;
- vast te stellen dat het achterwege blijven van de vorming van een actieve belastinglatentie, terwijl er sprake is van een saldo compensabele verliezen bij I, in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving.

6.4.4 Reactie van KPMG

Raad van Bestuur
Postbus 74600
1070 DB Amsterdam

Laan van Langerhuize 1
1186 DS Amstelveen
Telefoon (020) 656 7890
Fax (020) 656 7700

Stichting Autoriteit Financiële Markten
mr. drs. G.J. Everts RA
Postbus 11723
1001 GS AMSTERDAM

Onze ref.: MH/MTb/JF/GK

Amstelveen, 22 september 2014

Betreft: Reactie KPMG Accountants N.V. op het publieke AFM-rapport inzake de kwaliteit van de uitvoering van wettelijke controles bij de Big 4

Geachte heer Everts,

Wij maken graag van de gelegenheid gebruik te reageren op uw publieke rapport inzake de uitkomsten van uw onderzoek naar de kwaliteit van uitgevoerde wettelijke controles.

Inleiding

De accountantsprofessie bevindt zich op een keerpunt in haar geschiedenis. Een geschiedenis waar KPMG van oudsher veel aan heeft bijgedragen door innovaties in vaktechniek, codificering van controlestandaarden en het inspelen op actualiteiten bij klanten en maatschappij. Altijd tegen de achtergrond van de grondbeginselen waarop Piet Klijnveld zijn kantoor van meet af aan vorm gaf: kwalitatief hoogwaardig werk leveren door hoogwaardig geschoolde professionals.

Wij onderkennen en onderschrijven het signaal dat van de bevindingen van de AFM uitgaat: het verder verbeteren van de kwaliteit van onze accountantscontrole is essentieel voor het terugwinnen van het maatschappelijke vertrouwen. Het is onze oprechte doelstelling om weer de norm in het Nederlandse accountantsberoep te worden.

Opvolging van individuele bevindingen

Wij hebben opvolging gegeven aan de individuele dossierbevindingen. Met inachtneming van onze standaarden op dit gebied, hebben wij herstelwerkzaamheden uitgevoerd. Deze herstelwerkzaamheden hebben geleid tot aanvullende controledocumentatie en –bevindingen, die de externe accountants hebben geëvalueerd in het licht van de door hen afgegeven controleverklaringen. Wij komen tot de conclusie dat de eerder afgegeven oordelen over de jaarrekeningen in kwestie geen aanpassingen behoeven.

KPMG N.V., ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 34163857, is een dochtermaatschappij van KPMG Europe LLP en lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative (KPMG International), een Zwitserse entiteit.

Opvolging op organisatieniveau

Analyse van grondoorzaken

Naast de individuele opvolging hebben wij ons ook rekenschap gegeven van de mogelijke organisatorische implicaties van de AFM-bevindingen. Wij hebben deze daarom diepgaand geanalyseerd op grondoorzaken en daarop een actieplan geformuleerd om deze oorzaken aan te pakken, waarbij de genomen maatregelen geen symptoombestrijding moeten zijn maar direct de dieper liggende oorzaken dienen te adresseren. In een vroegtijdig stadium hebben wij daarbij actief de dialoog met de AFM gezocht en steeds afstemming over de te nemen maatregelen gehad. Wij hebben deze gesprekken met de AFM als uiterst constructief ervaren.

Kwaliteits- en compliance-programma

Onder leiding van de heer Hommen hebben de beleidsbepalers een veelomvattend programma met zeven werkstromen geïnitieerd om een fundamentele verandering bij KPMG te realiseren waarin onze kernwaarden en missie weer in cultuur en gedrag centraal staan op een basis van uitstekende kwaliteit. Het reeds ingezette verbeterprogramma hebben wij onderdeel gemaakt van deze werkstromen, intern bekend als *True Blue*. Een aantal concrete doelstellingen van de werkstromen is reeds gerealiseerd. Andere zijn in volle gang. Ook nemen wij waar dat *True Blue* door de gehele organisatie wordt gedragen.

Tot slot

Wij hebben er alle vertrouwen in dat de AFM zich opbouwend kritisch zal opstellen en ons steeds zal uitdagen om snelheid en tempo te behouden in het realiseren van onze gezamenlijke doelstelling van het uitvoeren van uitstekende wettelijke controles.

Met vriendelijke groet,

Marc Hogeboom
Lid Raad van Bestuur, Head of Audit

Marc Thunnissen
Country Quality & Risk Management Partner

6.5 PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (PwC)

6.5.1 Achtergrondinformatie

In onderstaande tabel zijn enkele kenmerken en kengetallen van PwC weergegeven.⁶³

1. Aantal (mede)beleidsbepalers	21
2. Aantal externe accountants	147
3. Totaal aantal medewerkers	1.745
4. Aantal wettelijke controles bij OOB's	246
5. Aantal wettelijke controles bij niet-OOB's	Niet opgegeven in AFM Monitor Accountantsorganisaties 2013
6. Totaal in rekening gebrachte vergoedingen bij controlecliënten	€ 223 miljoen
7. Totale omzet PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.	€ 302 miljoen
8. Totale omzet Holding PricewaterhouseCoopers Nederland B.V.	€ 664 miljoen (45% assurancediensten, 34% fiscale diensten en 21% overige adviesdiensten)

In het onderzoek heeft de AFM onderdelen van de volgende wettelijke controles beoordeeld:

Controle- cliënt	AFM-conclusie 'onvoldoende'	Marktsegment	OOB	OKB	Intern kwaliteits- onderzoek
A	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
B	Ja	OOB	Ja	Ja	Nee
C	Nee	OOB	Ja	Ja	Nee
D	Nee	Zorgverzekeraar	Ja	Ja	Nee
E	Nee	Pensioenfonds	Nee	Nee	Nee
F	Nee	(Semi-)publieke organisatie	Nee	Ja	Nee
G	Nee	Grote niet-OOB	Nee	Ja	Ja
H	Ja	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee
I	Ja	Overig niet-OOB	Nee	Nee	Nee
J	Ja	Overig niet-OOB	Nee	Ja	Nee

⁶³ De informatie in de regels 1-4 is ontleend aan de registers van de AFM. De informatie in de regels 5-11 is ontleend aan de AFM Monitor Accountantsorganisaties 2013. Hierin heeft PwC informatie verstrekt aan de AFM over haar meest recent afgesloten boekjaar, namelijk het boekjaar met balansdatum 30 juni 2013. De informatie in regel 12 is ontleend aan de jaarrekening 2012/2013 van Holding PricewaterhouseCoopers Nederland B.V.

6.5.2 Conclusie

Op basis van de bevindingen zoals beschreven in de paragraaf 6.5.3, heeft de AFM geconcludeerd dat in vier van de tien onderzochte wettelijke controles de desbetreffende externe accountant de regels van vakbekwaamheid niet of onvoldoende heeft nageleefd bij belangrijke onderdelen in de uitvoering van die wettelijke controle. De maatregelen die PwC heeft genomen om de kwaliteit van wettelijke controles te waarborgen, hebben dit niet voorkomen. Deze externe accountants hebben in deze wettelijke controles voor belangrijke en materiële posten en onderwerpen in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Daarmee is hun oordeel over de jaarrekeningen als geheel onvoldoende onderbouwd. De externe accountant had op het moment dat hij zijn controleverklaring afgaf nog geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Dat betekent overigens niet dat de betreffende jaarrekeningen onjuist zijn. De AFM heeft geen onderzoek gedaan naar de juistheid van deze jaarrekeningen en velt daarover ook geen oordeel. PwC heeft naar aanleiding van het AFM-onderzoek voor de controles nader onderzoek uitgevoerd en herstelwerkzaamheden verricht. PwC heeft vastgesteld dat de afgegeven controleverklaringen kunnen worden gehandhaafd.

6.5.3 Bevindingen over wettelijke controles

Controlecliënt B

Controlecliënt B is een onderneming die diensten verleent.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet uit zogenaamde ‘fixed price’ contracten en de hiermee samenhangende balansposten van B noch over de waardering van de goodwill.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de volledigheid van de omzet van B te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen rond de ‘fixed price’ contracten en het vaststellen of de gehanteerde methodiek voor omzetverantwoording toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij niet kan steunen op drie van de vier door hem geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen. Op de interne beheersingsmaatregel waarop de externe accountant steunt, heeft hij geen werkzaamheden verricht;

- de werkzaamheden uit te voeren die benodigd zijn om gebruik te kunnen maken van de werkzaamheden van de IAD. Zo heeft hij de werkzaamheden van de IAD niet geëvalueerd en hierop geen werkzaamheden verricht;
- voldoende werkzaamheden te verrichten om vast te stellen of de wijze van verwerking van opbrengsten en kosten in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet beoordeeld of de door B opgestelde overzichten betrouwbaar zijn, de kosten op de juiste projecten zijn verantwoord, of de opbrengstwaardes volgens de interne administratie overeenkomen met het contract, of een betrouwbare schatting is gemaakt van de voortgang van de projecten en de nog te maken kosten per balansdatum, en of is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming.

Waardering goodwill

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de waardering van de goodwill te controleren. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft niet onderkend dat de goodwill op een te hoog niveau is toegerekend aan kasstroomgenererende eenheden. De externe accountant heeft tevens nagelaten te beoordelen of de goodwill niet op een (nog) lager niveau van kasstroomgenererende eenheden had moeten worden toegerekend in overeenstemming met het stelsel van financiële verslaggeving. Indien de kasstroomgenererende eenheden niet op een voldoende laag niveau worden vastgesteld, bestaat het risico dat ten onrechte geen bijzondere waardeverminderingen op de goodwill worden onderkend.

Controlecliënt H

Controlecliënt H is een onderneming die handelt in producten. De externe accountant heeft IT-specialisten in het controleteam opgenomen vanwege het belang en de complexiteit van de automatiseringsomgeving.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet van H noch over het bestaan en de waardering van de voorraad.

Juistheid en volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de volledigheid van de omzet van H te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit de beoordeling van het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen rondom de verkopen, een cijferanalyse en het beoordelen van de door H opgestelde goederenbeweging. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. Hij heeft bijvoorbeeld niet de interne beheersingsmaatregelen getest, maar zelf een vorm van detailcontrole uitgevoerd. Ook heeft de externe accountant de verschillen die zijn geconstateerd niet opgevolgd en heeft hij niet geëvalueerd wat dit betekent voor zijn conclusie over de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen;
- de cijferanalyse met voldoende diepgang uit te voeren, door vooraf verwachtingen te formuleren, de basisgegevens op betrouwbaarheid te toetsen en de verschillen voldoende te onderzoeken;
- werkzaamheden te verrichten op de verschillende componenten in de verbandscontrole betreffende de goederenbeweging. Het betreft werkzaamheden voor de volledigheid van de inkoop, de geregistreerde voorraadverschillen en de zogenaamde 'lekkage';
- werkzaamheden te verrichten ter beoordeling van de juistheid van de toegekende kortingen.

Bestaan en waardering voorraad

De externe accountant heeft gepland systeemgerichte werkzaamheden uit te voeren om het bestaan en de waardering van de voorraad vast te stellen. De werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel betreffende de tussentijdse inventarisaties door H en het controleren van het bestaan en waardering van de 'voorraad onderweg'. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- voor een belangrijk deel van de 'voorraad onderweg' werkzaamheden uit te voeren;
- werkzaamheden te verrichten op de basisgegevens voor de bepaling van de voorziening voor incurante voorraad.

Controlecliënt I

Controlecliënt I is een bouwbedrijf.

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de waardering, juistheid en volledigheid van de onderhanden projecten en samenhangende projectopbrengsten en projectkosten in de winst-en-verliesrekening van I.

Waardering, juistheid en volledigheid onderhanden projecten

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de onderhanden projecten te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen, detailcontroles op de verantwoorde uren, detailcontroles op de juistheid van de verantwoorde projectkosten en detailcontroles op het gefactureerde meerwerk. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe

accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- voldoende opvolging te geven aan door hem geconstateerde afwijkingen bij het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen rondom de loonkosten;
- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld op de interne beheersingsmaatregel rond de monitoring van de projecten, waarop de externe accountant steunt, geen werkzaamheden verricht. De externe accountant heeft ook niet de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen rondom materiaalkosten en kosten onderaanneming vastgesteld. Hij heeft zijn conclusie gebaseerd op zijn werkzaamheden in het voorafgaande boekjaar. Echter, omdat hij een significant risico heeft geïdentificeerd voor de waardering van de onderhanden projecten, dient hij de maatregelen jaarlijks te toetsen;
- de detailcontroles op de verantwoorde uren juist uit te voeren door van verantwoorde kosten vast te stellen dat er een geautoriseerde urenonderbouwning is;
- de detailcontroles op de verantwoorde materiaalkosten en onderaanneming juist uit te voeren door van verantwoorde kosten vast te stellen dat deze kosten op het juiste project zijn verantwoord;
- de detailcontroles op het gefactureerde meerwerk uit te voeren zoals gepland waardoor hij van een materieel bedrag niet heeft vastgesteld dat deze is goedgekeurd door de opdrachtgever;
- voor de waardering van de onderhanden projecten de veronderstellingen van het management betreffende de toekomstige opbrengsten en kosten te toetsen op redelijkheid.

Controlecliënt J

Controlecliënt J is een financiële holding voor een onderneming die in het buitenland actief is. J heeft onder meer bedrijfsactiviteiten in landen met bijzondere risico's. De bedrijfsactiviteiten en het financiële en operationele management van J, waaronder het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening, vinden voornamelijk plaats in het buitenland. De externe accountant heeft gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere, buitenlandse accountant.

De externe accountant heeft onvoldoende geëvalueerd of met de uitgevoerde werkzaamheden van de accountant van het significante groepsonderdeel in het buitenland voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen.

Evaluatie controle-informatie

De externe accountant heeft een review uitgevoerd bij de andere accountant. De externe accountant heeft echter nagelaten opvolging te geven aan de bijzonderheden voor de omzet en verschillende balansposten die hij zowel in zijn review zelf heeft opgemerkt als die door de andere accountant is gemeld.

6.5.4 Reactie van PwC

Het bestuur van de Autoriteit Financiële Markten
T.a.v. van de heer mr. drs. G.J. Everts RA
Postbus 11723
1001 GS AMSTERDAM

22 september 2014

Betreft: Reactie op 'Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties'

Geachte heer Everts,

Wij danken u voor uw rapport. Wij zijn het eens met uw aanbevelingen aan de Big-4 accountantsorganisaties zoals samengevat in hoofdstuk 2, en volgen die vanzelfsprekend op.

De uitkomsten van uw onderzoek staan haaks op onze ambitie op het gebied van kwaliteit, meer specifiek de toepassing van de controlestandaarden (COS). Uit andere recente onderzoeken zijn niet eerder in deze mate onvoldoendes gerapporteerd zoals nu uit uw Regulier onderzoek 2013/2014 blijkt betreffende controledossiers 2012. Deze voor ons teleurstellende uitkomst raakt ons dan ook in het hart. De uitkomst is voor ons als beleidsbepalers een duidelijk signaal om, mede op basis van een op dossierniveau uitgevoerde oorzakenanalyse, voortvarend over te gaan tot het nemen van structurele maatregelen. Deze maatregelen zijn hieronder in hoofdlijnen beschreven. Een meer gedetailleerde beschrijving kunt u lezen in ons Transparantieverslag 2013/2014.

Voor vier van onze onderzochte controledossiers heeft u bevindingen die tot uw kwalificatie 'onvoldoende' hebben geleid. Op basis van intern onderzoek krijgen drie van deze dossiers volgens onze interne evaluatiemethodiek de classificatie 'non-compliant'. Met betrekking tot het vierde dossier bestaat de behoefte om hierover verder met u van gedachten te wisselen. Al onze inspanningen en de hierna genoemde maatregelen zijn er op gericht om herhaling van deze uitkomst te voorkomen.

Overigens hebben wij voor de 'non-compliant' controledossiers nader onderzoek uitgevoerd en herstelwerkzaamheden verricht. Wij hebben vastgesteld dat de afgegeven controleverklaringen kunnen worden gehandhaafd. Uiteraard stellen wij deze informatie gaarne ter beoordeling beschikbaar aan de AFM.

Oorzaken

Op basis van vier dossiers met verschillende bevindingen is het moeilijk één concrete systematische oorzaak te benoemen. Wij verrichten daarom diepere analyses onder meer via een cultuuronderzoek binnen onze Assurance-praktijk. Die analyses moeten zich richten op het wegnemen van de oorzaken in plaats van het bestrijden van symptomen.

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl

PwC is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54220358), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180286) en andere vennootschappen handelen als diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

Daarbij past ook dat wij initiatieven die leiden tot meer onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar controletechnologie en -kwaliteit omarmen.

Maatregelen

Wij treffen structurele maatregelen ter versterking van onze governance, onze kwaliteitsgerichte cultuur, de toepassing van de controlestandaarden én de transparantie over de uitvoering van de controles. Onze maatschappelijke verantwoordelijkheid is daarbij leidend.

Wij werken actief mee aan de initiatieven van de werkgroep 'Toekomst accountantsberoep' om sectorbrede hervormingsmaatregelen te implementeren. Wij zijn dan ook voornemens om aan onze Algemene Vergadering onder andere voor te stellen:

- onze organisatiestructuur zodanig aan te passen dat een Raad van Commissarissen wordt ingesteld met externe leden op het niveau van de Nederlandse netwerkgorganisatie, conform de principebepalingen III.1, III.2 en III.3 van de Nederlandse Corporate Governance Code;
- de beloning voor de Raad van Bestuur van de Nederlandse netwerkgorganisatie en de compliance officer winstonafhankelijk te maken;
- voor externe accountants een uitgestelde beloning in combinatie met een 'claw back' regeling in te voeren.

Uw bevindingen hebben we vertaald naar een nieuw kwaliteitsverbeteringsprogramma. Het programma richt zich in het bijzonder op:

- het vergroten van de betrokkenheid van partners, directors en (sr) managers per team;
- meer vaktechnische en persoonlijke coaching en uitbreiding van het opleidingsprogramma;
- intensivering van verplichte kennistoetsen;
- het verzwaren van ons opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordelingsprogramma. Elke externe accountant krijgt jaarlijks te maken met een vorm van review;
- we formuleren nadere kwaliteitsindicatoren voor externe accountants om noodzakelijk gedrag gericht op kwaliteit te sturen en te ondersteunen. We koppelen beoordeling en beloning nog sterker aan kwaliteit door middel van kwaliteitsindicatoren;
- meer diepgaande vaktechnische coaching en ondersteunende reviews voorafgaand aan het afgeven van de controleverklaring door een onafhankelijk centraal team van 10 tot 15 controle experts, met een sterke focus op de planningsfase, op compliance met controlestandaarden en het bijbehorend leereffect voor controleteams;
- centralisatie van de OKB-functie (Opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling) bij een aantal partners ondersteund door een groep van managers en meer gedetailleerde richtlijnen met betrekking tot de invulling van de verantwoordelijkheden behorend bij deze functie;
- ondersteunende maatregelen op opdracht- en organisatieniveau. We geven onze controlepraktijk richtlijnen over hoe om te gaan met teamwisselingen, treffen maatregelen zodat kwaliteitsoverwegingen een belangrijker rol krijgen bij de toewijzing van teamleden en worden selectiever bij de acceptatie en continuering van klanten.

Wij delen uw mening dat bij de implementatie de consistente 'tone from the top', het verandermanagement en het verder ondersteunen van de controle teams belangrijke factoren zijn die het succes van het proces gaan bepalen.

Autoriteit Financiële Markten, 22 september 2014

2 van 3

Tot slot

Wij hechten eraan op te merken dat wij de signalen uit uw rapport uiterst serieus nemen. U kunt ervan uitgaan dat onze organisatie voortvarend aan uw aanbevelingen aan de Big 4-accountantsorganisaties werkt.

Wij zien uit naar de voortgezette open dialoog met de AFM en andere stakeholders om verder te verbeteren en wij zetten ons daar volledig voor in.

Hoogachtend,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Drs. M. de Ridder RA
Voorzitter Directie

Autoriteit Financiële Markten, 22 september 2014

3 van 3

Bijlage 1: Kwaliteitsmaatregelen genomen door Big 4-accountantsorganisaties 2009-2012

Voorbeelden van kwaliteitsmaatregelen genomen door Big 4-accountantsorganisaties

Wettelijke controles

- Herstelwerkzaamheden verricht op specifieke wettelijke controles waarin de AFM en/of de accountantsorganisatie zelf tekortkomingen had geconstateerd;
- Intern vervolgonderzoek uitgevoerd naar andere (onderdelen van) controles en andere externe accountants om vast te stellen of zich ook daar tekortkomingen voordoen. In voorkomende gevallen is de gehele cliënten- en opdrachtenportefeuille van de externe accountant of van alle accountants in een bepaalde sector geëvalueerd.

Stelsel van kwaliteitsbeheersing

- Algemeen
 - Procedures, beschrijvingen en standaarden aangepast naar aanleiding van de uitkomsten van de jaarlijkse evaluatie van het stelsel van kwaliteitsbeheersing voor de gehele accountantsorganisatie of voor specifieke onderdelen binnen de accountantsorganisatie, zoals sector- of branchegroepen.
- Kwaliteitsbeleid
 - Organisatiebrede programma's voor cultuurverandering en stimuleren van professioneel-kritische instelling;
 - Organisatiebrede verbetering doorgevoerd op het gebied van opleidingen, feedback en coaching, leiderschap, en het besturingsmodel.
- Aanvaarding en continuering van controleopdrachten
 - Cliënten- en opdrachtenportefeuilles van externe accountants periodiek geëvalueerd en bijgesteld;
 - Beleid op het registreren en monitoren van schendingen en incidenten geïntensiveerd;
 - Naar aanleiding van specifieke incidenten een uitvraag gedaan binnen de organisatie naar vergelijkbare zaken die gemeld hadden moeten worden, bijvoorbeeld die de integere bedrijfsvoering of de onafhankelijkheid van de accountantsorganisatie raken.
- Personeelsbeleid
 - Planning zodanig geprofessionaliseerd dat talenten van medewerkers beter gespreid zijn over opdrachten en zij een betere kwaliteit kunnen leveren;
 - Hogere betrokkenheid van de externe accountant bij de controle gestimuleerd en gemonitord;
 - Aangestuurd op het eerder inschakelen van deskundigen, bijvoorbeeld IT-specialisten of waarderingsdeskundigen;

- Beoordelings- en beloningssysteem voor externe accountants strakker geformuleerd met betrekking tot kwaliteit en een consistent sanctiebeleid gevoerd waarin een onvoldoende uitvoering van een wettelijke controle consequenties heeft voor de beloning van de desbetreffende externe accountant.
- Kennis
 - Betrokken medewerkers geïnstrueerd, bijvoorbeeld aan de hand van de resultaten van de evaluatie van het stelsel van kwaliteitsbeheersing, door middel van trainingen, cursussen, vaktechnische bijeenkomsten en vaktechnische uitingen (bijvoorbeeld een nieuwsbrief).
- Standaarden
 - Onderdelen van de controlemethodologie aangepast;
 - Wijze van dossiervorming en archivering, zowel digitaal als op papier, aangepast.
- Interne kwaliteitsbewaking
 - Procedures voor OKB's aangepast, bijvoorbeeld door de organisatie van de beoordelingen te centraliseren en de kritische uitvoering verder te stimuleren;
 - Tussentijdse kwaliteitsreviews geïntroduceerd in aanvulling op de OKB;
 - Compliance-afdeling versterken;
 - Oorzakenanalyse onderdeel gemaakt van het kwaliteitsstelsel (als tekortkomingen zijn geconstateerd, worden de oorzaken geanalyseerd);
 - Sanctiebeleid nader ingevuld en concreet toegepast door sancties op te leggen aan externe accountants, bijvoorbeeld het laten opstellen van individuele verbeterplannen en in voorkomende gevallen het uitschrijven van die accountant uit het register van de AFM.

Intern toezicht

- Commissie Publiek Belang ingesteld met onafhankelijke leden van buiten de accountantsorganisatie.

Netwerk

- Onderzoeken uitgevoerd naar het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de Nederlandse accountantsorganisatie door buitenlandse onderdelen van het internationale netwerk waartoe de accountantsorganisatie behoort.

Omgeving

- Jaarlijkse transparantieverslag informatiever gemaakt;
- Dialoog gevoerd met externe belanghebbenden.

Bijlage 2: Kwaliteitsmaatregelen aangekondigd door Big 4-accountantsorganisaties

Voorbeelden van kwaliteitsmaatregelen aangekondigd door Big 4-accountantsorganisaties

Wettelijke controles

- Herstelmaatregelen op de geconstateerde tekortkomingen in de beoordeelde controles: aanvullende controle-informatie verzamelen, onder begeleiding van de afdeling vaktechniek en onder toezicht van de afdeling compliance, en uitkomsten bespreken met de controlecliënt;
- Intern vervolgonderzoek naar de vraag of de geconstateerde tekortkomingen ook voorkomen in andere onderdelen van de beoordeelde wettelijke controles die buiten het onderzochte focusgebied vielen en in andere wettelijke controles ('olievlek');
- Opleggen van sancties aan betrokken externe accountants: score 'onvoldoende' op het aspect kwaliteit in de beoordeling (met consequenties voor de beloning), betrokken accountants niet meer als externe accountant laten optreden, of beëindigen van de arbeidsovereenkomst met de betrokken externe accountant;
- Analyseren van de cliënten- en opdrachtenportefeuille en afscheid nemen van bepaalde controlecliënten.

Stelsel van kwaliteitsbeheersing

- Algemeen
 - Opstellen van een plan van aanpak voor aanpassingen in het stelsel van kwaliteitsbeheersing voor een specifieke sector- of branchegroep.
- Kwaliteitsbeleid
 - Laten verrichten van een cultuuronderzoek onder partners en medewerkers door een extern bureau met focus op de relatie tussen de toon aan de top en de kwaliteit van werkzaamheden;
 - Bewerkstelligen van een cultuurverandering, onder andere door dialoogsessies;
 - Ontwikkelen van een 'high performance culture'.
- Aanvaarding en continuering van controleopdrachten
 - Centraal beoordelen cliënten- en opdrachtenportefeuilles van partners en toereikendheid van controlebudgetten en centraal besluiten over cliënt- en opdrachtcontinuering;
 - Kritischer beoordelen of cliënten en opdrachten kunnen worden gecontinueerd rekening houdend met cultuur en houding van de gecontroleerde onderneming ten aanzien van accountantscontrole en de kwaliteit van de administratieve organisatie en interne controle;
 - Periodiek bespreken van bijzondere dossiers, bijvoorbeeld in geval van signalen of incidenten.
- Personeelsbeleid

- Verruimen van de beschikbare tijd van externe accountants voor het verrichten van wettelijke controles, door bijvoorbeeld extra externe accountants te werven en de cliënten- en opdrachtenportefeuille te verkleinen;
- Uitbreiden van coaching van externe accountants en medewerkers op het gebied van hun prestaties bij het uitvoeren van controles;
- Waar nodig wisselen van externe accountants naar aanleiding van de evaluatie van hun cliënten- en opdrachtenportefeuilles;
- Versterken van het verband tussen de beoordeling van de kwaliteit en de beloning, door bijvoorbeeld kwaliteitsindicatoren aan te passen, benoemingstrajecten te herzien en schriftelijke 'commitment' aan kwaliteit in te voeren;
- Nieuw beloningsmodel voor partners;
- Aanpassing pensioenregeling en pensioenleeftijd;
- Uitreiken van 'awards' voor goede kwaliteit om gewenst gedrag te stimuleren en te belonen.
- Kennis
 - Versterken en toetsen van parate kennis van controlestandaarden en trainen van basiscontrole- en documentatievaardigheden;
 - Delen en leren van ervaringen: werkwijze en uitkomsten van interne kwaliteitsonderzoeken en externe toezichtonderzoeken (nationaal en internationaal) omzetten in trainingen en coachingsprogramma's voor medewerkers;
 - Medewerkers trainen in het volgen van een uniforme projectmanagementmethodiek;
 - Workshops organiseren over het onderwerp 'publiek belang'.
- Standaarden
 - Investeren in verbeteren, standaardiseren en innoveren van de controlemethodologie en digitale dossiervorming en deze nog beter in overeenstemming brengen met de (nieuwe ontwikkelingen in) wet- en regelgeving;
 - Stoppen met activiteiten die geen waarde toevoegen aan het controleproces;
 - Aanvullende controlemiddelen ontwikkelen voor eerstejaarscontroles;
 - Stimuleren van inzet van deskundigen (bijvoorbeeld IT-specialisten);
 - Aanpassen van het beleid voor het gebruikmaken van de werkzaamheden van anderen (bijvoorbeeld een interne controleafdeling bij een controlecliënt of IT-specialisten);
 - Invoeren van het werken met stroomdiagrammen bij de controle van de omzet in grote wettelijke controles om hiermee meer begrip en inzicht te verwerven van bedrijfsprocessen, de relevante interne beheersingsmaatregelen en de belangrijke interactie met bijvoorbeeld IT-systemen.
- Interne kwaliteitsbewaking
 - Versterken van de OKB, bijvoorbeeld door:
 - Instellen van centraal en onafhankelijk team van kwaliteitsbeoordelaars;

- Aansturen van kwaliteitsbeoordelaars door de compliance afdeling;
- Inzetten van meer ervaren kwaliteitsbeoordelaars;
- Vergroten van de tijdsbesteding van een OKB;
- Versterken van de fasering van de uitvoering van de OKB gedurende de verschillende fasen van de controle;
- Opzetten van trainingen voor kwaliteitsbeoordelaars;
- Invoeren van nadere procedures en richtlijnen voor de betrokkenheid en andere verantwoordelijkheden van de kwaliteitsbeoordelaar en de documentatie van de OKB;
- Implementeren van interne kwaliteitsbeheersingsmaatregelen op de werking van de OKB, bijvoorbeeld het uitvoeren van centrale herbeoordelingen;
- Versterken van de interne kwaliteitsonderzoeken, bijvoorbeeld door:
 - Instellen van een vast team van reviewers die vaker in het jaar interne kwaliteitsonderzoeken uitvoeren;
 - Aanpassen van de interne kwaliteitsonderzoeken zodat deze meer overeenkomen met externe inspecties van bijvoorbeeld de AFM;
 - Invoeren van nadere procedures en richtlijnen voor de betrokkenheid en andere verantwoordelijkheden van de reviewers en de documentatie van het interne kwaliteitsonderzoek;
 - Binnen een jaar uitvoeren van het 'nieuwe' interne kwaliteitsonderzoek bij alle externe accountants;
 - Vergroten van het jaarlijkse aantal interne kwaliteitsonderzoeken, zodat van iedere externe accountant ten minste ieder jaar een opdracht wordt onderzocht.
- Vergroten van het externe karakter van het eigen interne toezicht;
- Ontwikkelen van prestatie-indicatoren en andere maatstaven voor het meten van controlekwaliteit;
- Centraal monitoren van de aard, timing en intensiteit van de betrokkenheid van de externe accountant;
- Centraal monitoren van de aard en timing waarop controleteams deskundigen inschakelen.

Bestuur

- Benoemen van externe kandidaten (niet-accountants) als bestuurder van de accountantsorganisatie;
- Versterken van de 'toon aan de top';
- Schriftelijk benadrukken van het belang van voldoende betrokkenheid van externe accountants bij controles;
- Vergroten van de transparantie van de accountantsorganisatie en de beloning van bestuurders en de compliance officer.

Intern toezicht

- Instellen van een raad van commissarissen met overwegend externe leden;

- Instellen van een Commissie Publiek Belang.

Omgeving

- Verbeteren van de communicatie van de accountant tijdens vergaderingen van aandeelhouders, raden van commissarissen en auditcommissies van controlecliënten;
- Participeren in het vaktechnisch debat door vaktechnische publicaties en het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek.

Bijlage 3: Gebruikte afkortingen

Afkorting	Voluit
AEX	Amsterdam Exchange Index
AFM	Autoriteit Financiële Markten
AMX	Amsterdam Midkap Index
AScX	Amsterdam Small Cap Index
ava	Algemene vergadering van aandeelhouders
Bta	Besluit toezicht accountantsorganisaties
CPAB	Canadian Public Accountability Board
Deloitte	Deloitte Accountants B.V.
DNB	De Nederlandsche Bank
EAIG	European Audit Inspection Group
EER	Europese Economische Ruimte
EY	Ernst & Young Accountants LLP
FEE	Federation of European Accountants/ Fédération des Experts-comptables Européens
FRC	Financial Reporting Council
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IFIAR	International Forum of Independent Audit Regulators
IOSCO	International Organization of Securities Commissions
KPMG	KPMG Accountants N.V.
NBA	Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants
NV COS	Nadere voorschriften controle- en overige standaarden
OKB	Opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling
OOB	Organisatie van openbaar belang
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
PE	Permanente educatie
PwC	PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.
rvc	Raad van commissarissen
VEB	Vereniging van Effectenbezitters
VGBA	Verordening gedrags- en beroepsregels accountants
ViO	Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten
Wab	Wet op het accountantsberoep
Wta	Wet toezicht accountantsorganisaties

Autoriteit Financiële Markten
T + 020 797 2000 | F +020 797 3800
Postbus 11723 | 1001 GS Amsterdam

www.afm.nl

De tekst in dit rapport is met zorg samengesteld en is informatief van aard. U kunt er geen rechten aan ontleen. Door besluiten op nationaal en internationaal niveau is het mogelijk dat de tekst niet langer actueel is wanneer u deze leest. De Autoriteit Financiële Markten (AFM) is niet aansprakelijk voor de eventuele gevolgen - zoals geleden verlies of gederfde winst - ontstaan door acties ondernomen naar aanleiding van deze brochure.

Amsterdam, september 2014